

Trygve Gulbrandsen
VJETAR S PLANINE

trilogija

barba jozo

TRYGVE GULBRANSSEN

VJETAR S PLANINE

ROMAN IZ ŽIVOTA U NORVEŠKOJ

1810-1816

Druga knjiga

S norveškog preveo

Josip Tabak

Trilogija:

I vječno pjevaju šume

Vjetar s planine

Nema puta naokolo

Naslov izvornika:

Det blåser fra Dauningfjell

Sadržaj

PRVI DIO

- I
- II
- III
- IV
- V
- VI
- VII
- VIII
- IX
- X
- XI
- XII
- XIII
- XIV
- XV
- XVI
- XVII

DRUGI DIO

- I
- II
- III
- IV
- V
- VI
- VII
- VIII
- IX
- X
- XI
- XII
- XIII

PRVI DIO

I

Već cio niz godina nalazi se major Barre izvan službe, ali se na njemu jasno razabire vojničko držanje kad onako uspravan i snažan korača ulicom i maše štapom na kojem je glavica od kovine.

Kasna je jesen razlila vani svoju sivoću i blato, ali Barre nosi čizme dokoljenke i stupa čvrstim i sigurnim korakom. Jedva on i zapaža da je blato na ulici — jer rijetko kad pogleda u zemlju. Izbrijani mu se podbradak ukočeno smjestio među rubovima oškrobljenog ovratnika nad sjajnobijelim nabranim grudnikom, a oči mu, širom otvorene, ravno gledaju naprijed, ali ne tako kruto da kadikad ne bi dopustile kratak pogled ustranu, prema prozorima za kojima stanuju znanci ili gdje je prije dan-dva opazio kakvo radoznalo žensko oko što viri iza zavjesa.

Pokraj svih nedaća i unatoč siromaštvu u kojem se zavrnuo, major Barre daleko je od toga da prevuče križ preko života. Šezdeset godina nije nikakva starost za čovjeka njegova kova. Još mu se znaju zakrijesiti žive i smione oči kad otkriju »štogod lijepo«, i kamo god bi došao i gdje god bi se pojavio, javljalo se i vedro raspoloženje.

Iza ugla, tamo gdje počinje trg, išao pravni savjetnik Gabbe, stajući oprezno s kamena na kamen gdje je blato poduboko. Na nogama mu neizbježne cipele s kopčama i zategnute čarape oko vatiranih listova, a ispod rukava na salonskom kaputu, priljubljenu uz tijelo, proviruju čipkasti posuvraci nad zapešćem.

»Stara luda«, u sebi će Barre kad ga vidje, ali to ne reče, nego izdaleka udvorno pozdravi kad je pravni savjetnik načas podigao pogled.

Gabbe se zaputio na drugu stranu ulice, ali zamišljeno stade kad opazi majora, te onda podiže monokl i upravi svoj ispitni pogled u čovjeka koji ga pozdravlja. Pošto je časak-dva razmislio, promijeni pravac i pođe prema Barreu. Zastadoše, a sudski savjetnik još jednom promotri majora kroza svoje staklo,

— Glasovi se pronose o vašoj gospodici kćeri, lijepoj Adelaidi — tiho će savjetnik miješajući s i z.

Preko Barreova lica, što je pokazivalo dobro raspoloženje, prijeđe iznenađenje, javi se na njemu ozbiljnost, a oči pokazaše strog pogled. »Glasovi«, to za nj bijahu »loše vijesti«.

Pravni savjetnik opazi promjenu na njegovu licu i brzo dometnu:

— Jest, Adelaida je uvijek pokazivala slabost prema Rousseauu...

Dalje nije stigao, jer ga major prekide svojim jakim glasom:

— Kako? Slabost prema Rousseauu? A tko je to, taj Rousseau?

Na modrikastim usnama pravnog savjetnika zaigra fin smiješak, pun obzira, te stari gospodin uzvi obrvama, tako da su mu se izduljile otečene vjeđe.

— Eh, eh, dragi majore — oprezno nadoveza savjetnik — ta valjda poznajete toga buntovnog Švicarca...

— Đavo me odnio ako sam ikad za nj čuo! — zagrmje Barre. — Ne poznajem vam ja nikakva Švicarca!

Pravni savjetnik nervozno se ogleda naokolo. Taj se major Barre uvijek lako uzbudi, ali to s njegovom kćeri zacijelo je gorka pilula, ako je priča istinita. A pravni savjetnik bijaše silno radoznao, htio je da dozna što je i kako je zapravo. Objasnio je Barreu tko je Rousseau i kako je N o v a H e l o i z a omiljelo štivo majorove kćeri Adelaide, a major morade priznati da mu taj Rousseau nije baš sasvim nepoznat.

Da ne bi sa svojim cipelama stajao u blatu, pravni savjetnik predloži da odu u klub, na čašu p o r t a. Dok su ušli onamo, putem je iz majora uspio istisnuti da mu se kći doista zaručila — na ladanju. Iz osjećaja takta pravni savjetnik nije spominjao riječ s e l o i s e l j a k. Savjetnikovu ženu, koja je s pokojnom majorovom ženom bila u daljem srodstvu, smjerio je jučer lakši napadaj nesvjestice kad je čula o Adelaidinim zarukama. Neprestano je i sa sve većim užasom ponavljala riječ s e l j a k, te je govorila kako se Adelaidina majka, a osobito baka, žena biskupa Ramera, zbog tih zaruka zacijelo okrenula u grobu. Govorila je kako je Adelaida, sa svojih dvadeset i sedam godina što će ih uskoro navršiti, već dobrano zrela žena, i kako nije nikakva tajna da je dala riječ ljekarniku Bohru, a on je ipak imućan gospodin, premda je malo zategao godinama. I gle, sad je ona »otpravila« ljekarnika radi jednog seljaka. U kući pravnog

savjetnika imali su za to samo jedno objašnjenje — da je onaj Rousseau, koliko ga je čitala, zavrteo Adelaidi mozgom.

Za stolom u klubu pokajao se pravni savjetnik što je, vođen svojom radoznalošću, predložio da odu na čašu vina. Eto je već dobio potvrdu te vijesti, i samo trati vrijeme što dalje sjedi s Barreom koji ga nikad nije zanimao i koga on, savjetnik Gabbe, poslije toga događaja sa kćerkom, nije mogao više ubrajati u svoj krug. Smetao ga je i žagor, buka i udaranje kugla što dopirahu iz prostorije gdje se igrao biljar. Potegao je svoju zlatnu burmuticu, na kojoj je rezbom ukrašen poklopac od slonovače, kucnuo lagano po njoj i uzeo jedan štipac. Majoru to bijaše zgodna prilika, te on odbi kamiš na glinenom lulu, nasadi je na dulac što ga je izvadio iz džepa, pa se obojica uviše oblakom dima od loša duhana što je upravo ujedao.

Savjetniku bijaše pri duši kao da je zabunom zapao u kakvu mornarsku krčmu, pa je odlučio da skрати svoje muke. Izvukao je zlatni sat s debelim zlatnim lancem i s privjescima što su zveckali i podugu je taj sjaj držao pred sobom da blista pred svim očima.

— Za koji časak valja mi krenuti dalje — reče te ispod dugih i uvelih vjeća pogleda u Barrea.

A na majorovu licu nije bio samo obični izraz bezbrižnosti. U njegovim se očima iskrlilo zadovoljstvo, i pravni je savjetnik opazio to svjetlucanje čim su se sreli.

Ponovno je gospodin sa suda stavio monokl i majora promotrio ispitivački — a ponešto i nervozno i nesigurno.

— Vas kao da ne brine sudbina vaše kćeri — reče pravni savjetnik, a u glasu mu treperilo jasno spočitavanje.

Major Barre izvadi lulu iz usta, malko se uspravi, u pogledu mu badrost:

— Ne on će sasvim mirno — za nju nemam brige.

Savjetniku se jedno oko, iza stakla, ukočeno zagleda, a drugo zažmirka, nesigurno. Nakon duge šutnje Gabbe obori pogled i gucne malko iz čaše pred sobom. Onda odjednom podiže pogled i upita:

— Kako se zove...

Htio je reći seljaka, ali se prekide i okrenu: — Kako se zove mjesto kamo odlazi Adelaida?

— Björndal — odgovori major, a oči mu zasjaše.

Mlohavo savjetnikovo lice pokazivaše neobičan nemir, a modrikaste usne procijediše nekakav glas nalik na mljaskanje, kakav

se već čuje u starih ljudi.

— Björndal — tiho ponovi savjetnik i odsutan duhom upilji pogled u jednu točku pred sobom. — Jednom sam imao posla s nekim čovjekom koji se zove Dag Björndal. Je li Adelaidin budući u rodu s njime?

— Jest — odgovori major — on je sin staroga Daga Björndala.

Praskav glas, kao da se izvadio čep iz boce, izbi iz savjetnikovih usta, a monokl pade na stol. Vjeđe, što su se inače tako izražajno skupljale i razvlačile u svome nečujnom i sigurnom govoru, sada se sastaviše i trznuše, savjetnikovo lice pokaza napol smušen izraz.

Major, koji se zavalio u naslonjač, pogleda u sparušenog savjetnika i svojski potegne iz lule da prikrije smiješak.

Naposljetku se savjetnik sabere i stavi monokl na oko.

— A ima li tamo ... mnogo braće i sestara? — upita nesigurno.

— Nema ih — mirno će i jasno major Barre. — Adelaidin budući jedinac je u oca.

I valjade mu snažno potegnuti iz lule da sakrije smijeh, jer je savjetnik, onako zbunjen i otvorenih usta, izgledao vrlo glupo, i majoru se trebalo baš upinjati da ne prasne u grohot.

— Jedinac Daga Björndala — protisnu napokon pravni savjetnik — e, valja onda reći...

Zamišljeno je pogledao preko stola i otkrio da su čaše prazne te naruči da im se napune. Sasvim je smetnuo s uma da mu se jaš maločas žurilo i da nije imao vremena da ga trati sjedeći s Barreom. Sad je prijateljski nazdravio majoru, opet je izvadio burmuticu — nije mu se više žurilo, sad je trebalo da sabere misli.

— Jeste li ono ondje bili ljetos? — upita majora.

— Jesam, a i zimus o Božiću — odgovori Barre.

— A on, stari, zacijelo ima goleme posjede, majure, zgrade, šume i novac...

Savjetnik je govorio tako tiho kao da govori sam sa sobom.

— I očito je vrlo mudar u novčanim poslovima, razumije se on u to...

— Sva je prilika — potvrdi mu major.

— Ali — iznenada će savjetnik digavši pogled — zacijelo je ondje sve na starinsku, i ukočeno, a takav je i on, škrt i tvrd čovjek, veoma tvrd...

— Ah — dočeka Barre — na Björndalu ima starog i novog, a

ja nisam imao razloga da se i na što potužim ondje. I ja sam prije slušao kako je Dag Björndal opasan čovjek i kako je pogibeljno imati posla s njime, ali otkad ga poznajem, siguran sam da čovjek ne može naći boljeg prijatelja nego što je on. I koliko god nekoć bio tvrd, mislim da nema toga čovjeka koji bi mogao reći da mu je on nanio kakvu nepravdu.

Barre se zanio, pa je govorio povišenim glasom, a pravni se savjetnik požuri da uzvрати kako ni on nije čuo drugo doli da je ondje sve u najboljem redu. I da izgleda ono što mu se omaklo o »staromodnom« i »ukočenom«, na kraju će uljepšavajući:

— Ali... Adelaidin budući... on je posjednik.

I pogleda olakšano i zadovoljno.

Na te se riječi major Barre nije mogao više svladati. Glasno se nasmija, baš prasnu u smijeh i toliko se nadužio smijati da su svi u dvorani začuđeno pogledali u nj. Pravni savjetnik bijaše sav zbunjen. Savjest mu nije bila mirna zbog cijeloga njegova držanja, a sad je, eto, morao da izazove još i taj smijeh, zbog kojega se na njih dvojicu uprvala pažnja što bijaše krajnje neugodna. Osjećao se kao da je na žeravi, znoj ga probio ispod vlasulje, a nosio je on vlasulju, jer bijaše ćelav, premda je inače tvrdio kako je nosi samo zato što poštuje dobre stare običaje.

Napokon se major umirio.

— Valja da mi oprostite, pravni savjetniče, što sam se morao smijati. Ali kad čujem kako se na moga budućeg zeta priljepljuje naslov »posjednik«, postane mi zlo. On je, baš ako hoćete, seljak i šumar, lovac, ratnik, što god vam drago, samo nije posjednik.

I nove su čaše stajale prazne, pa se pravnom savjetniku već žurilo — htio je što prije kući da ženi pripovijedi što je čuo i da joj kaže kako u pogledu Adelaide može biti sasvim mirna; sve ako se major i smijao naslovu »posjednik«, on će ga, pravni savjetnik, kod kuće svakako potegnuti. To, pa ono bogatstvo Daga Björndala, u mnogome će uljepšati cijelu priču, a osim toga, Adelaidin je budući muž u rodu s imućnim trgovcem Holderom — jer je stari Dag Björndal bio oženjen trgovčevom stričičnom Terezom Holder. I to je pravni savjetnik dobro znao. Čudno je koliko toga čovjek zna, samo kad hoće da zna — pa je i tu važila ona da nije naodmet ako se što više približiš novom bogatstvu u rodbini.

Pravni se savjetnik toliko žurio da stigne kući i da ispriča što je čuo, da je u toj pustoj žurbi smetnuo s uma dostojanstveno mirno držanje što ga je usvojio otkad je postao pravni savjetnik. Ljudi s kojima se susretao osvrtni se i gledali za njim, čudeći se što li je to njemu.

Gospođa savjetnikovica, koja je muža upozoravala šta priliči čovjeku njegova položaja i koja je bila silno otmjena, nije nalazila utjehe u onome što joj je muž kazivao, nego je izražavala svoju žalost te i na francuskom i na norveškom iskazivala koliko joj je Adelaida uvijek bila draga. Čak je zaplakala nad mnogim Adelaidinim vrlinama nad njezinim znanjem jezika, žalila za njezinim nenadmašnim francuskim, za njezinom glazbenošću, za njezinim sposobnostima u vođenju kuće, njezinom načitanošću, ljepotom i strogim, prema staležu primjerenim odgojem što ga je stekla kod svoje bake biskupove udovice; u koje je našla zaštitu od lakomislenosti ovoga našeg vremena, tako te je mogla očuvati svoj ugled i neokaljano držanje. A sada će, avaj, sve te vrline otići jednome seljaku i zakopati se u dalekom selu. Savjetnikovica je plakala i jecala u svoj namirisani rupčić.

Pravni je savjetnik zinuo slušajući izljeve svoje žene i sve se više čudio. Prije je iz tih usta često slušao kako je Adelaida uobražena i razmetljiva i kako se iza njezine nadutosti krije praznina i siromaštvo. I najposlije bijaše uvjeren da je svojim izvješćem razuvjerio ženu, pa je sad odjednom u Adelaidi gledala utjelovljenje svih kreposti.

II

Mayor Barre stanovao na kraju grada, u drvenoj kući koja se sastojala od dviju malih soba i kuhinje. Ulice — ili, bolje, ceste i staze — bijahu tamo na periferiji tako krivudave, a vrtovi pred pojedinim kućama tako izbočeni da je među njima ostajao samo uzan prolaz. Mjestimice su ograde čak toliko iskakale iz reda da su zatvarale put i tvorile ćorsokake, pa je čovjeku valjalo okrenuti nazad i zaobilaziti, da pogodi i da stigne kamo je namjerio.

Tako je i stara gospođica Eleonora Ramer morala napokon zamoliti nekoga umazanog derana da joj pokaže put do kuće majora Barrea.

Zastala je pred vratima da uredi koverče pod šeširod i nabore na haljini pod ogrtačem, a onda duge crne rukavice pažljivo navuče do lakata i premetnu mali suncobran iz ruke u ruku. Ni sada, u kasnu jesen, nije mogla bez suncobrana. Prilično je tako popostajala pred vratima prije nego što je pokucala.

Njezin je posjet bio namijenjen Adelaidi, njezinoj sestrični, koju nije vidjela ima sedam godina. Glas što je dopro do nje bijaše povod da se iznevjeri svojoj staroj odluci da nikad više ne vidi majora Barrea. Njezina se sestra razišla s majorom Barreom prije sedamnaest godina, zbog njegovih starih priča u vezi sa ženama i zbog njegove rasipnosti, i sve odonda nije gospođica Ramer vidjela majora. Deset godina poslije rastave umrla je gospođa Barre, a onda je kći morala prijeći ocu. Gospođica je Ramer, otkako živi u gradu, mnogo puta zaželjela da posjeti svoju sestričnu, ali nije željela da vidi majora, a Adelaida, opet, nije vjerovala da bi bila dobro došla svojoj strogoj tetki otkako je prešla ocu. I zato je nije nikad posjetila, premda je mnogo puta osjetila želju da se s njome razgovori. Bile su nekoć tako dobre prijateljice.

Gospođica je Ramer nekoliko puta premjestila suncobran iz ruke u ruku prije nego što je konačno odlučila da pokuca. Otvorila je Adelaida, i kad je gospođica Ramer čula da major nije kod kuće, mirno je ušla. Adelaida se nije od toga neočekivanog posjeta mogla nadati samo dobrim vijestima, ali se ipak najljubaznije nasmiješila, ponudila tetki stolicu i otišla u kuhinju da pristavi vodu za čaj, a i

zato da bi mogla pribрати misli prije nego što dođe ono za što je znala da mora doći.

Gospođica Ramer temeljito se ogleda po uređenim, premda siromašno namještenim sobama, i brzo prijeđe rukom preko očiju, da ne oda svoje uzbuđenosti, kad je čula gdje se Adelaida vraća. Ni ona sama, gospođica Ramer, nije imala bogzna što, ali je imala svoje lijepo staro pokućstvo i svoje stvari, dok je ovdje samo stari sat na zidu i nekoliko sitnica pokazivalo da tu stanuje bolji svijet.

Dok se varila voda za čaj Adelaida je izlazila i ulazila, ali tek pošto je srknula malo čaja i pojela koji suhi kolačić s ukuhanim voćem, došla je gospođica Ramer u kolotečinu. A to je značilo da je i opet bila nalik na svoju majku, biskupovicu, koja se u govoru, kao što je poznato, nije nimalo skanjivala.

Jest, draga Adelaida — započe ona — sigurno ti je jasno kako me samo nešto krupno može natjerati da prijeđem preko praga tvog oca... Jest, posrijedi je tvoja udaja. Mogu već zamisliti da te otac na to sklonuo, pa zato smatram za svoju dužnost da se s tobom porazgovorim. I sama znaš kako su skromna moja sredstva i kako je oskudan dohodak što ga imam od pouke u glazbi, ali ću sve rado dijeliti s tobom — da te od toga odvratim i spasim. I ti možeš iskoristiti svoje znanje i svoje sposobnosti, pa ćemo već nekako izlaziti nakraj.

I nato priklopi nekoliko francuskih o tome kako je Mamon zaveo već mnoge očajnike.

Adelaida je sjedila oborene glave i svladavala smiješak.

— Ali, draga tetka, kako dolaziš na tu pomisao?

— Pomisao? — oštro će gospođica Ramer. — Zar si zaboravila koliko smo o tome razgovarale? Zar ti nisam pripovijedala kako u životu prolaze žene iz našeg roda? Zar ti nisam predočila žive primjere? Kako su sve pale u nesreću? Zar se ne sjećaš sudbine svoje majke? Nisam li ti rekla da nijedna iz našeg roda ne dobiva muža koga voli i da je nesreća stiže kad ode za drugoga? Zasljepilo te bogatstvo? Adelaida? Kad vidim kako ovdje živiš skućeno, onda mi je i razumljiv tvoj korak. Ali se dobro uzmi u pamet i pazi što radiš prije negoli bude kasno.

— Ali, draga tetka... — htjede je prekinuti Adelaida.

— Ne, ne — nastavi gospođica Ramer i čvrsto spusti zdjelicu — ti ne znaš što te čeka. Da je to barem čovjek od staleža i da je obrazovan, pa bi mogao imati obzira prema tebi i tvojoj naravi, kao

ljekarnik Bohr, ali...

Zastade i pogleda iznenađena.

Adelaida je ustala, a tetka buljila u nju ne shvaćajući — gledala njezin vitki stas i ponosno uzdignutu glavu. Sad ustade i biskupska kći. Bila je visoka kao i Adelaida, i unatoč njezinoj dobi — a bijaše se ona dohvatila pedesete— bijaše na njoj jasnih tragova nekadašnje ljepote i držanja.

— U srcu se nadam da te bogatstvo nije toliko zaslijepilo — reče odlučno — da više ne haješ za tetkino mišljenje i ne želiš ga čuti.

I brzo nadoveza francuski:

— Jesi li pomislila da time ne gaziš samo svoju obrazovanost nego i prodaješ svoje tijelo?

— Šuti! viknu Adelaida i prinese ruke licu. — Ja ga volim, tetka, i zato mi ništa više ne kazuj!

Gospođica Ramer ostade kao skamenjena. Pomicala je usne, ali ni glaska nije protisnula — oči joj samo zbunjeno gledale u Adelaidu.

— Voliš ga — protisnu naposljetku. I tiho, da se jedva čulo, ponovi: — Voliš ga...

Obadvije opet sjedoše, ali ni jedna ne dodirnu zdjelice i ne srknu čaja.

Gospođica Ramer bijaše sasvim zbunjena. Mislila je da će ponosnu Adelaidu zateći gdje očajava i gdje zbog poniženja lije suze, te se nadala da će svoju srdžbu moći iskaliti na bezobzirnome majoru što je prodao svoju kćer. Nadala se, naposljetku, da će u svojoj plemenitoj milosrdnosti odvesti Adelaidu sebi. Računala je da joj više neće trebati djevojka i da će tako još i uštedjeti kad joj dođe Adelaida. A kad tamo, gle... svi joj se snovi rasplinuli kao mjehur od sapunice.

Gospođica je Ramer dugo šutjela i gledala u svoju zdjelicu. Gorko je to kad dođeš javljajući se kao nekakav spasilac, a onda otkriješ da u onoga koga si htio spasiti nema potrebe za spasenjem. I misli su joj neumorno radile eda bi se nečega prihvatila i pronašla nešto od čega bi Adelaidu mogla spasiti. Najposlije je to nešto poprimilo oblik.

— Nikad ti nisam, Adelaida, kazala koliko si samo slična svojoj baki preuze ona. — Kad te ovako gledam poslije tolikih godina što te nisam vidjela, baš mi je pravo čudo koliko si nalik na

moju majku. A znaš i sama što se o njoj kazivalo. Imala je dvije mane. Bila je previsoka za ženu, a nos joj bio istaknut, no inače je bila savršena. I u tebe su iste mane, ali si inače lijepa, Adelaida. Da, lijepa, nema zбора. Uostalom, to i sama znaš.

Adelaida je pocrvenjela i pokušala da razgovor svrne na drugo, ali se gospođica Ramer zanijela u svoje, i više se nije dala zaustaviti.

— Baka ti je bila jako sretna što te imala kraj sebe u svojih deset posljednjih godina. Nikad to nije spomenula pred tobom, ali je meni rekla da si nevjerojatno učena. Ona i tvoja majka omogućile su ti da savršeno naučiš francuski, a dobro si naučila i njemački i latinski, i nešto grčki. Hvalila je i tvoju nadarenost za glazbu, a bila je zadovoljna i tvojim domaćim poslovima. I sama znaš da nikad nije bila nikim i ničim zadovoljna, pa kad te ona hvalila, onda to, Adelaida, i znači nešto. Bilo joj je drago što su te njih dvije odgojile tako da nisi zapala ni u kakvu ljubavnu priču, premda ti je bilo gotovo dvadeset godina kad je legla na samrtnu postelju te mi to kazivala. Duboko je žalila sudbinu svih siromašnih mladih djevojaka što su dopale ovom ili onom već u dobi od trinaestak-četnaestak godina i tek krizmane bile vezane za ovog ili onog rasipnika. Htjela je da odrasteš prije nego što se odlučiš na izbor, a posljednje što mi je kazala (tu gospođica Ramer briznu u plač) bijaše neka te opomenem da budeš ustrajna i čvrsta dok ne dođe pravi, jer je, reče mi, Adelaida određena za bolje.

Gospođica Ramer glasno zajeca, a i Adelaida brzo prijede rupčićem preko očiju i ganuta obori pogled. Nije dosad ni slutila da je njezina baka toliko mislila na nju.

Gospođica Ramer podugo sjedila i plakala, zagnavši se u svoje misli, a onda se ponovno pribra i uspravi.

— Draga Adelaida — opet će ona — tebi je doduše dvadeset i sedam godina, ali su se mnoge lijepo udale i u toj dobi, a znam da te mnogi gledaju. Nije pametno da sa svim svojim vrlinama — sa svojom ljepotom, znanjem, sposobnostima i finoćom — naprosto odeš na selo. Zar ti se i samoj ne čini glupo da se zakopaš u onoj zabiti, daleko od ljudi, a samo zato što si se zaludila tim rusooovskim mislima?

— Rusooovskim? — Adelaida se odjednom uspravi.

— Da, kad već nije bogatstvo — mirno proslijedi gospođica Ramer. — I sama kažeš da ga voliš, onoga o kome i tvoj otac veli da je ni više ni manje nego surov seljak, da je lovac, čovjek iz šume...

Jest, kad već nije bogatstvo posrijedi, onda tu može biti samo jedno objašnjenje...

Adelaida je ustala, glas joj tamno podrhtavao kad je upitala:

— Je li otac rekao da je Dag surov? Gospođica je Ramer zbunjeno i uplašeno zurila u svoju sestričnu, u tu lijepu sliku, lijepu ali i punu prijjetnje.

— Ne, nije baš to. Ali je svakako rekao da on nije nikakav posjednik, nego da i sam radi, da je čovjek koji švrlja po šumi i... (tu glas gospođice Ramer zadrhta)... i da je lovac. To je tvoj otac rekao pravnom savjetniku Gabbeu.

Mračna ozbiljnost na Adelaidinu licu pretoči se u vedar osmijeh. Znala je da njezin otac smatra pravnog savjetnika za najveću budalu u gradu, pa joj je bilo jasno zašto je to otac rekao baš njemu. I zato je opet mirno sjela.

Gospođica je Ramer vidjela onaj Adelaidin smiješak što odaje mir i sigurnost, pa je, možda podbodena njime, odapela svoju posljednju, odlučnu strijelu.

— I ja sam čula da su ti ljudi na Björndalu bezobzirni i kruti, i zato te pitam, draga Adelaida (sad gospođica Ramer i opet okrenu na francuski), jesi li promislila o tome što znači s nekim dijeliti postelju...?

Dalje nije stigla, jer je Adelaida prekide, prestrašena:

— Ali, tetka...!

A onda nadoveza nešto tiše:

— Lijepa ti hvala što si htjela da mi pomogneš, ali... sve je drukčije nego što misliš, mnogo drukčije...

Kad je tetka Eleonora ustala i htjela da ode, bila je toliko zbunjena kao da se nalazila u posjetu u nekome sasvim drukčijem svijetu nego što je njezin, a zaista i bijaše tako, taj je svijet bio njoj nov i stran.

A na vratima, izlazeći, reče:

— Dobro je, vidjet ću te ljude na svadbi.

Kad je gospođica Ramer otišla, Adelaida mimo svaki običaj ostavi čajno posuđe gdje je i bilo, te zamišljena sjede i podnimi se.

Tetkin je posjet toliko toga uzburkao u njoj. Uspomene na majku i baku i na njihove riječi da su svi muškarci varalice. Ali nije u njezinu srcu bilo mjesta za nepovjerenje prema onome koga je

odabrala. Bila je tvrdo uvjerena kako majka i baka, da su ga poznavale, ne bi izrekle onih gorkih riječi. Sa svom svojom zrelosti i sa svim svojim vrlinama Adelaida je vjerovala, kao što već žene vjeruju, u svoga odabranog.

Ali su se druge misli izvijale vezujući se uz bujicu riječi tetke Eleonore. Nježno tetkino biće sa svojim se mislima zavlačilo u nju. Zašto ljudi ne mogu jedan drugoga pustiti na miru?

I svadba! To je Adelaida odbijala od sebe. Zapravo je njezin otac imao da drži svadbu i da se o tome brine, ali on za to nije imao sredstava. A onda se umirila na pomisao kako i ne treba nikakva svadbenog slavlja, nego će biti samo vjenčanje. Tetka, koja je bila tako razborita i koja je znala da major Barre nema ni sredstava ni prostora za neko svadbeno slavlje, ipak bijaše uvjerena da će se svadbovati svadba. I drugi su već o tome šuškali. Što znači to?

Odjednom se našla u neprilici. I tetka i svi drugi nadaju se svadbi na Björndalu, očekuju je i računaju s pravim seoskim svadbenim slavljem što traje tri dana. Strogo su govorili o seljacima, riječi im bijahu pune prezira, ali ih je neodoljivo mamilo bogatstvo, snaga, doživljaj i život.

Pred Adelaidinim očima prolazile slike: ljudi iz grada što ušmrkuju duhan, žive na zbijenom prostoru i među sobom se žderu i glođu i veliko, četverouglasto dvorište na Björndalu sa svim zgradama u ravnim redovima uokolo i s dobrim razmakom i prostorom između ljudi, tako da se slobodno diše.

Usred tih slika i misli iskrсну joj u glavi kao neka mogućnost, čak vjerojatnost da će stari Dag prirediti veliko svadbeno slavlje na Björndalu. Haljina bijaše prvo na što je pomislila.

Odakle da je nabavi? Sve neugodno i mučno odbaci od sebe i poče se zamišljati kao mlada — i, kao sve žene, uživala je pri pomisli na taj veliki dan. Onda odjednom u njezinu duhu zasvrđlaše riječi tetke Eleonore i, suprotno većini žena, poče u svadbenom prizoru gledati nešto ružno i odbojno. Zar nije odvratno kad se svjetina natiskuje oko dvoje ljudi kojima bi trebalo mira i samoće? Taj ružni stari običaj da se rođaci i prijatelji vrzu i guraju oko njih dvoje — na njihovu putu u svadbenu noć — ne bi li ponovno osjetili okus svojih doživljaja, ih pak, ako su neoženjeni, da izbliza osjete požudan drhtaj — zar sve to nije odvratno?

Dugo je Adelaida Barre sjedila i zurila preda se. Njezine oči, koje su se mogle mijenjati i prelaziti od najmodrije modrine u sivu

boju kamena, već prema svjetlu i raspoloženju, bijahu sada sive kao kamen, te se činilo da u njezinoj duši blijedi i nestaje svaka boja i pline svaka uspomena na lijepe snove, raščinja se i utapa u svojoj magli, u kojoj ljudi tapkaju naokolo napol slijepi. Da, tako ljudi jedni drugima zagorčavaju život.

Odjednom podiže glavu i maknu potištenost ustranu. Oči joj opet oživješe i preliše se modrom bojom. Ima ona nekoga na svijetu, nekoga u koga se može pouzdati, nekoga tko je život čvrsto uhvatio u šake. Nije tu mislila na svog zaručnika — ne; mislila je na njegovu oca. Mogla bi reći starome Dagu Björndalu kako ona ne želi nikakva svadbenog slavlja, i ne bi morala da mu objašnjava sve ono što se ne može nikome iznijeti. Znala je da ne treba ništa više nego ga zamoliti da je poštedi, a on bi je samo upitno pogledao, ali bi naslutio da ona ima svoje razloge za to, i ništa ne bi pitao.

Morala se nasmiješiti. Jest, tako je kako je otac rekao. Nije stari Dag nikakav posjednik, on je »samo seljak«. On je mjerio svojom mjerom, upravljao se svojom ćudi. Trebale bi joj tisuće riječi da bi drugima objasnila zašto ne želi slavlja, pa ipak se nitko od njih ne bi odrekao svadbe — jer naprosto ne bi mogao da ispuzi iz svoje željice da i sam bude na slavlju — i ta ih njihova sitna željica priječi da shvate ikakve druge osjećaje.

Stari Dag nije bio sputan nikakvim željama ni željicama. On je nikao i odrastao u ljudskom soju koji je imao volju — i zato je bio pristupačan i mogao shvatiti da i drugi mogu imati svoju i da i drugi mogu nešto željeti. Ako mu kaže da ona ne želi svadbenog slavlja, pogledat će je zamišljeno. Ali će imati na umu da nikad nije iznijela nikakvu bezrazložnu želju i nikakvu besmislenost, pa će i shvatiti da je u nje zacijelo i neki razlog kad je tako naumila. Ako mu i ne objasni ništa pobliže, ipak će on znati da je tu posrijedi nešto o čemu joj je teško govoriti. On samu nevjestu smatra svakako važnim sudionikom na svadbi, pa je očito da neće učiniti ništa što bi se protivilo njezinoj volji.

Zagnala se u misli o tome, jer je sve to tako bilo u skladu s ostalim lijepim slikama i ugodnim dojmovima o »bezobzirnom i krutom« starcu na Björndalu, koji će joj uskoro biti drugi otac.

Da, drugi otac. I tada joj sinu: ni riječi neće ona spomenuti o svadbi. Ako je starom Dagu volja da svadbuje svadbu te ako mu je do toga stalo, onda će se i ona s time pomiriti kao i svi drugi, sve ako zbog toga i padnu ružne sjene na dan velike prekretnice u

njezinu životu.

III

Pravni savjetnik Gabbe nije nikad pomislio da će pod svoje stare dane krenuti na takav dug i naporan put po lošim cestama i po lošem jesenskom vremenu, a pogotovu nije mislio da će se u to upustiti da bi stigao na seosku svadbu. Ali onaj u koga je onako uporna i voljom jaka žena, kao što je gospođa savjetnikovica, mora prignuti šiju i biti spreman da doživi i najnevjerojatnije.

I tako se zbio da se i taj nadasve otmjeni i dostojanstveni bračni par našao u dugoj svatovskoj povorci što je jednog dana potkraj mjeseca studenog 1809. krenula prema sjeveru.

Na Korsvoll, posljednju postaju gdje se mijenja zaprega, poslali s Björndala konje i kola da goste prevezu prema sjeveru, kroz općine u ravnoj župi pa preko bregova i kroza šumsko naselje do dvora na Björndalu.

Pravni savjetnik bijaše među prvima što su stigli do Korsvolla, te se silno začudio kad je vidio sva ona kola što su ondje čekala. Znao je, doduše, o bogatstvu na Björndalu, ali, konačno, i bogatstvu ima granica. Većina je tih kola, razumije se, posuđena s mnogih strana, da bi se gosti zadivili. Titula što ju je nosio i položaj što ga je zauzimao još nisu iz pravnog savjetnika istisnuli radoznalost obična čovjeka, pa je on uzeo da ispituje kočijaše odakle su sve te kočije. Začudio se kad je razabrao koliko ih je iz Björndala, ali mu je bilo drago što se potvrdila njegova slutnja da su mnoga i s drugih imanja. Radost mu pak bijaše kratka vijeka, jer je kočijaš, koji je i sam bio iz Björndala, zatim suho dodao da je stari Dag vlasnik tih imanja, pa su dakle i ta kola njegova.

Pravni savjetnik kao da splasnu. Kočijaš je bio dovoljno lukav pa je odmah naslutio šta se krije iza tog pitanja. Tu je pravni savjetnik dobio prvu opomenu i potvrdu onoga što je već prije čuo: ako je čovjek seljak, ne znači odmah da je i glup.

Nikad nije bio daleko od grada. I zato se s mračnim slutnjama u duši otisnuo na to, po njegovu mišljenju, ne baš bezopasno putovanje. Na najtežim zavojima i usponima išao je pješke pokraj kola — »da štedi konja«, kako je govorio. Kad su se vozili kroza šumovite predjele, plašljivo se osvrtao; a sada, kad su se u sumračje

povezli ravnim krajem prema sjeveru i ugledali pred sobom visoku björndalsku šumu, osjetili njezin miris i čuli joj bruj, baš mu se stisnulo oko srca. Uska cesta gore na šumoviti greben pa dolje padinom u naselje, između čupavih divovskih jela i omorika što su ga milovale svojim granama, bijaše pravnom savjetniku kao kazna trčanja kroza šibe, bijaše mu to kao prolaz između sablasti što se sašaptavaju. I kao što su odahnuli mnogi u prošlosti, tako je i on odahnuo kad se šuma prorijedila i rasvijetlila i kad je mogao pogledati dolje po kućama i kolibama u naselju.

I kao svi drugi, tako se i on zanio kad je ugledao dvor na Björndalu, što se vidio izdaleka, taman, čvrst i moćan, s mnogim zgradama na rubu šume, visoko nad ostalim krajem. Nije znao zašto zapravo, ali mu je nešto kazivalo da to nisu neznatni ljudi, ta čeljad što je usred golemih šuma iskrčila prostor za toliki dvor i podigla čvrste zgrade na mjestu odakle puca tako divan pogled kao ozgo, sa staroga seoskog dvora.

Kočijaš je kazao nešto po čemu su dva otmjena gosta mogla razabrati da je sve to što sada vide pred sobom — cijelo naselje, s kolima, zgradama i kućama, i sa šumom naokolo, na sve strane stari posjed Björndalaca, i pravni je savjetnik u glavi prevrtao i namatao misli o svemu što je čuo i znao o moći staroga Daga nad mnogim imanjima i u samoj župi na jugu — o njegovoj moći koja se raskrilila i na samu gospoštiju Borgland, što je kao neko carstvo za sebe ležala utisnuvši se u kraj kojim su se provezli.

Koliko je sumrak dopuštao, pravni je savjetnik gledao i osvrtao se na sve strane kad su krenuli niz padinu, u björndalsko naselje. Zakrenuli su kroz dvorište na Harnarrböu, gdje su prastare, tamne zgrade s malim prozorima, širokim trijemovima i teškim krovovima. Taj prvi, tamni seoski dvor u naselju već je ležao u dubokoj večernjoj sjeni pod brdskom hridi što je za njim stršila tamnoplava i crna, i to bijaše i njima, kao i tolikim drugima prije njih, prva neizbrisiva slika iz toga kraja.

Vozili su se dalje nizbrdo, već se umračalo. Nijedno drvo nije šuštalalo, bujno je lišće davno opalo i cvijeće je s obje strane puta davno uvelo, da se opet pretvori u zemlju. Sve ono što je u ljetne dane resilo brežuljke kod Hamarrböa, bijaše sada crn pepeo, ostale su samo padine s opasnim zavojima i sipkim kamenjem — čuo se samo žubor vode i pritiskala tama u zraku, u kojem te jesenska večer ispunjala gromom.

Put se spuštao između tamnih imanja u naselju, prelazio preko njihovih dvorišta i pokraj malih, napol skrivenih zdanja. Negdje bi zalajao pas, a tu i tamo žarilo se prozorsko okno za kojim je pucketala vatra. Inače tama posvuda, kasna je jesen preko svega prevukla svoju crnu halju.

Pravni savjetnik i njegova otmjena supruga mišljahu na Adelaidu, koja se, eto, sa svom svojom finoćom i ljepotom i sa svim svojim vrlinama mora za cio svoj vijek vezati za taj sumorni kraj. Hladna ih groza strese i jeza ih zali svojim studenim valom, a gospođa savjetnikovica izvuče rupčić i jednim okrajkom obrisa oči.

Uplašiše se kad su teške potkove zatutnjile preko mosta od brvana, odakle počinje dugi uspon gore prema dvoru na Björndalu, te široko otvoriše oči kad vidješe kaka klize kroza širok drvored s teškim kamenim ogradama, s podzidom što je obrasla mahovinom, i s golemim drvećem. Kako su se uspinjali, tako se pogled sa strane otvarao prema jugu, i što je ondje krajina dublje tonula i zavijala se u tamu, sve se više pretvarala u tajnovitu zemlju sjenâ, nad kojom su se dizali. Bijaše im kao da je ovdje svjetlije u zraku, a dah slobodniji sa svakim daljim korakom. A onda — odjednom se u dnu drvoreda uzdiže pred njima trak svjetla, divan, čudesan. Što su se više bližili, sve su bolje vidjeli da se drvored završava sa dva golema stupa, što drže krov na kojem je busenje. Lavež pasa i zveket lanaca kazivaše im da je to ulaz na dvorište. Ubrzo se i uvezoše. Ono svjetlo što su ga vidjeli još izdaljeg, bijaše od svjetiljaka postavljenih vani, i sad se nadoše posred čara moćnog starog dvora.

Gledali su golemo dvorište, lijepo je i uređeno, u tami tamo dalje razabireš čvrste zgrade, mnogo ih je, a sastavljaju pravilan četverokut — oziduju dvorište na kojem se u tamu uzdižu tri golema hrasta; zaostalo suho lišće na njemu zvecka metalnim suhim zvukom na dašku vjetra — negdje prema vršikama, kamo svjetlo nije dosežalo.

Pred širokim stubištem nove kuće kočijaš ustavi konje. Tu je kuću nekoć, prije čitava ljudskog vijeka, sagradio kapetan Klinge, ali je još i danas zovu novom, i nikada je zapravo nisu upotrebljavali. Tâ bilo je toliko dobrih starih zgrada na Björndalu, sagrađenih od najdebljih stabala, po starom običaju: u njima su se gospodari Björndala najbolje osjećali — a najčešće i gosti. Iz dugog trijema ili pristrešja vodila vrata u staro predsoblje s velikim kaminom; to bijaše kao neka prednja dvorana, i tu su u toku

vremena dolazili i zadržavali se mnogi i različiti ljudi.

Nova je kuća sagrađena za volju Terezi Holder, ženi starog Daga, a majci mladog Daga. Ona je došla iz grada, a bila je kći veletrogovca Holdera. Ona i njezina sestra, gospođica Doroteja, donijele su toliko finog namještaja i drugog krasa i opreme, i tada su podigli novu kuću, ponajviše zbog pukuštva. Velika je to zgrada, sa mnogo prostorija, u prizemlju i gore na katu, i s velikim prozorima. Otada su se uvijek služili velikom kuhinjom u njoj, a velika se dvorana upotrebljavala svakog Badnjaka; tu su i u drugo doba održavali svečanosti, tu se plesalo, a gosti stanovali u žutim i modrim, crvenim i zelenim sobama i u drugim prostorijama. Ali je inače ta novogradnja ponajviše stajala kao mrtva kuća. Posljednjih godina, poslije smrti Doroteje i Tereze, stol u velikoj dvorani nove kuće prostirali su samo na Badnjak uvečer, a tu se davala i posmrtna daća za njima dvjema i za kapetanom Klingeom, koji je nekoć bio pisar na imanju.

Sada se pravni savjetnik Gabbe sa ženom dovezao pred novu kuću, pa je i njih, kao i sve goste na Björndalu, dočekala gospođica Kruse, koja bijaše kći bubnjara Krusea dolje iz župe u ravnici i koja je, zbog loših prilika doma, došla ovamo još kao djevojčice. Tu je stekla svoj strogi odgoj i obrazovanje, provela najveći dio života na Björndalu i upravljala svom poslugom u kući i na imanju.

Gospođica Kruse dočekala je goste ljubazno i dostojanstveno, odvela ih gore u plavu sobu i kazala im u koliko ih sati očekuju na večeru.

Pravni savjetnik i njegova žena osvrnuše se po sobi i pogledaše jedno u drugo; nato gospođa savjetnikovica razgrnu zavjese na prozoru, pa ona i pravni savjetnik pogledaše prema jugu, u novembarsku večer, povrh naselja. Ozgo mogahu još vidjeti sve do Hamarrböa i brdskih bila na zapadu, a dolje padinu kojom su se uspeli i pod njom cijelo naselje. Nebo bijaše olovno, kakvo već može da bude jesensko nebo, ali sa svijetlim prugama što ih ostavljahu posljednji sijevak dana.

Pravni savjetnik i njegova žena opet se zagledaše, i gospođa savjetnikovica ponovno izvadi rupčić i krajičkom lako prijede preko očiju; ovaj put jedva da je utrla suzu od samilosti prema Adelaidi Barre.

Nekoliko kočija, sve jedna za drugom, stigoše s gostima iz grada; ostala kola stizala su u dugim razmacima, već prema tome kakve imadahu konje i kakva kočijaša i kako su se gosti putem snašli. Posljednji su imali nepriliku s kolima, te su došli kasno. Jedini gost koji te večeri nije stigao — bijaše Adelaida.

Novi je župnik bio rođak Adelaidine pokojne majke i biskupa Ramera. On nije bio kao većina župnika onog vremena. On se strogo držao biblije i dobrih starih običaja. Ako joj je želja da je on vjenča u svojoj crkvi, onda joj noć prije svadbe valja provesti na župnom dvoru. I tako je major Barre ostavio kćer na župnom dvoru, a sam se povezo dalje na Björndal. Sutra će pravovremeno po nju, da krenu u crkvu. Stari Dag zamolio ga da ranije te večeri dođe na Björndal, kako bi dočekaio goste iz grada, koji njemu, starom Dagu, bijahu većinom nepoznati. A major nije žalio što mora ostaviti svoga strogog »rođaka župnika«, kako ga nazivaše, i što mora da tu večer bude na Björndalu.

Major je dočekaio goste i uputio ih što i kako treba, a baš je uživao gledajući kako se čude lijepim sobama i posoblju, te mu je smijeh odzvanjao za večerom i još dugo poslije.

IV

Dok je major uživao u večeri i u svečanosti, Adelaida je na župnom dvoru sjedila za tihim stolom i slušala slovo što joj ga držaše pastor pripravlajući je za sutrašnju svečanost i za njezin budući život na Björndalu, dok se pastorova žena, kao jedini nijemi slušalac i svjedok, držala silno ozbiljno i kimala glavom. U početku Adelaidi bijaše kao da župnik time grubo i neovlašteno zadire u njezine osjećaje, koji su samo njezini i ničiji više; s tim osjećajima, koji se drugoga ne smiju ticati, htjela je da bude nasamu, ali je župnik očito mnogo nakanio kad je želio da ona večeras bude na župnome dvoru. Adelaida, koja nije imala majke, a ni oca s kojim bi se mogla razgovoriti i posavjetovati o krupnome i ozbiljnom, polako je popuštala i najposlije su je umirile i zanijele ozbiljne i mudre župnikove riječi, te je osjećala kako još nikad nije bila tako zaštićena i nikad se nije nalazila okružena takvom brižljivošću.

Pastor Nils Ditlev Ramer bio je strog starinski župnik i, premda se držao starog reda, nije trpio nikakve gluposti. Događalo se da bi mu došli ljudi iz zabačenih krajeva i, po starom običaju, ušli u čarapama. On ih je odmah pozivao da obuju cipele.

— Ni u crkvu ne idete u čarapama, a župni dvor nije nešto više od kuće Božje, barem dok sam ja ovdje!

Takve su se zgode pronosile među narodom, i ljudi su se divili istinitosti u župnikovim riječima. U svojim je propovijedima često navodio ona mjesta iz biblije što su ih sami znali te se držao pojmova i upoređenja koja im bijahu bliska. A kad su k njemu dolazili s kakvim poslom, nije ih dočekivao tuđim riječima i govorom, nego se približavao njima, njihovu jeziku i njihovu načinu mišljenja kako bi lakše dokučio što im je na srcu. Uvijek su od njega odlazili sigurniji i smireniji.

Župnik je Ramer u svojoj vjeri bio čvrst kao stijena, i nije mu trebalo da svoje propovijedi diže i zavija u oblake, nije ih začinjao učenim i nerazumljivim riječima niti je potezao filozofske obrate. Uživljavao se on u njihovo i neprestano im se približavao, i nakon nekoliko mjeseci sve bijaše na najboljem putu.

Ali je, gore na sjeveru, imao i jednu vanjsku općinu, a odande

su ljudi rijetko kad dolazili u crkvu. Sakupio je sve što je mogao čuti o ljudima ozgo, ali izvještaji bijahu među sobom oprečni. Jedni su glasovi kazivali o upornosti i o prkošenju crkvi i svemu drugom — čak o samovolji i o tvrdokornosti gdje je posrijedi novac i imetak. Druge su opet vijesti govorile o čovječnosti i širokogrudnosti što je ona čeljad pokazuje prema onome koji se nađe u nevolji i nesreći.

O ljudima ozgo župnik je čuo i to da se strogo drže starih običaja svoga kraja, a bilo je mnogo toga po čemu je naslućivao da žive kršćanski. Ali, sve na jedno, s tim ljudima sa sjevera nikako nije mogao da bude načistu. Tako su se držali povučeno od svijui i od svakoga — i od njega samog. A ipak je gore bila moć — moć nad onim krajem i nad drugima. Tajanstvena moć nad blagostanjem ljudi — čak nad njihovim mislima i osjećajima. Moć koju je i sam osjećao. Moć bogatstva i — mistična moć jakih, potpunih i nedokučivih ljudi nad običnim, nesigurnim, ništavim ljudima ovog svijeta.

Župnik bijaše radoznao, htio je da vidi kakva je to moć. U čemu je njezina jezgra? Što je uzrok te su ti ljudi sigurni u sebe, odakle im ta njihova sigurnost što sve druge plaši i što se kao sablast javlja u tuđim mislima? Ne može joj izvor biti samo u bogatstvu. Zacijelo je posrijedi pusta sebičnost, goli egoizam, ili pak nekakvo posebno vjerovanje u Boga, ili pak jedno spojeno s drugim. Jer se egoizam i vjera u Boga mogu miješati na mnogo načina. I upravo to pretvara župnički poziv u vječnu borbu. Ljudski je mozak prihvatio Božju riječ, ali ju je tumačio na svoju — ljudsko srce nije dopustilo da Božja riječ uguši egoizam u njemu i da zauzme mjesto što ga zauzima sebičnost, nego je pomiješalo jedno s drugim i uzelo da spaja takve goleme opreke.

Jest, razmišljao je župnik o ovom i onom, i uza sve oprečne vijesti ipak je bio načistu o toj čeljadi na Björndalu. I u ono nekoliko puta što je starog Daga vidio u crkvi, tako je pomno promatrao izražajno i čvrsto lice toga snažnog i moćnog čovjeka da je, mimo svaki običaj, gubio nit u svojoj propovijedi.

Tako je bilo sa župnikom Ramerom u ono vrijeme kad su mu javili da će vjenčati Adelaidu Barre i mladoga Daga Björndala. Nijedan ga nalog nije mogao iznenaditi koliko taj, i baš mu je trebalo vremena dok je sredio misli. Ali mu je onda njegova dužnost

jasno stajala pred očima. Bojao se dodira s tim moćnim seljacima iz naselja na sjeveru — bojao se da ima posla s njima, jer mu bijahu zagonetni. A sada, gle, dolazi njegova rođakinja i veli da će onamo, na onaj dvor — da bude jedno s onim ljudima. Sve se u njemu uskomešalo, bijaše mu to pravo čudo. U svom je djelovanju imao nebesku pomoć u to je sada bio siguran. Tako je i pisao majoru Barreu te zaručnici i njezinu ocu stavio na raspolaganje svoju kuću pa je u čvrstoj pobožnosti dočekao majora i Adelaidu kad su stigli.

Župnik ih nikad prije nije vidio, ali je nešto čuo o majorovu životu i njegovoj lakomislenosti i o ljepoti njegove kćeri i o njezinim mnogim vrlinama. A činjenica što ju je odgojila udova biskupa Ramera dala joj je poseban sjaj u njegovim očima. Što se major odvezao dalje, bilo je župniku sasvim pravo. Pod svojim je krovom htio da ima kćer — kako s obzirom na lijepi stari običaj, tako i s drugih važnih razloga. Bila mu je dužnost da pokuša predobiti Adelaidu Barre, kako bi time sebi otvorio put u zatvoreni kraj gore na sjeveru, a možda jednom i u srce onih ljudi.

Kad je major krenuo dalje, a Adelaida se preodjenula poslije putovanja i iz svoje sobe došla dolje, župnik ju je dugo promatrao. U pastora Ramera bijaše tako dobar i fin smiješak, imao je tako dobre i blage oči. Očito divljenje što je sada izbijalo iz njegova smiješka — a onda ona njegova duga šutnja, natjera Adelaidi rumen u lice. Ali smiješka nestade, na župnikovu licu javi se sjena — bijaše u njegovim crtama neka sjeta. Mislio je na to kako je Adelaidi, tako lijepoj i obrazovanoj, i sa tolikim vrlinama, suđeno da postane gospodarica na onome šumskom dvoru — a iza toga je, kao i toliki drugi, pomišljao na sjaj i moć bogatstva.

Ali kad je kasnije Adelaidi za stolom držao svoje slovo, ništa nije spomenuo o tome kako je mislio i na ulogu koju je bog Mamon mogao odigrati u njezinoj odluci. Lijepo je i jednostavno govorio samo o ljubavi — i o sreći koja se smiješi ženi kad polazi za onoga koga voli. A kasnije je zahvaljivao Bogu što on, župnik, u nekakvoj nepromišljenoj sućuti nije zauvijek od sebe odbio svoju ponosnu rođakinja. Polako je i oprezno Adelaidi iznio pred oči svečanu sliku važnog događaja u životu, događaja što nastaje stupanjem u brak. A još je opreznije govorio kad je prešao na obaveze i dužnosti što ih bračni drugovi imaju jedno prema drugome — ne samo da u vremenitom budu vjerni i odani jedno drugome, nego da takvi budu i u duhovnom pogledu, na putu u vječnost. Jest, lijepim joj je i

razboritim riječima iznio pred oči i stavio na srce dužnost da bude najbliži dušobrižnik svome mužu — da sa sobom ponese sve ono duhovno blago iz kuće svoje bake, biskupove udovice, i da ga donese u novi dom, da njezinu mužu, čitavoj njezinoj okolini i djeci, kad je jednom imadne, bude najdragocjeniji dar.

Adelaidin mozak, pri pomisli na sve ono što je čeka, bijaše ionako krajnje napet, pa su je se župnikove blage i tople riječi duboko dojmile; uza svu snagu volje nije se mogla svladati; suze joj navriješe na oči, te je morala posegnuti za rupčićem.

Župnik je najprije pogleda uplašen, ali onda ustane, mirno priđe iza njezina naslonjača i blago je pogladi po bujnoj kosi.

— Mnogo jada donosi život — reče joj naposljetku — i znam, Adelaida, da si već podnijela mnoge kušnje. Ali budi vedra i s povjerenjem kreni u budućnost koju ti je Bog odredio. Nemoj smetnuti s uma da ti se valja u nj uzdati kad dođu brige. Sjeti se da sam ja njegov sluga i da ovdje na župnom dvoru mislim na tebe i očekujem te, pa dođi k meni, ne samo u jadu i nevolji nego i u radosti, kad god ustreba i kad god zaželiš.

V

Adelaida je te noći dugo ležala budna. Ustala je iz postelje, prišla prozoru i pogledala prema sjeveru. Svuda samo tmina, ali joj bijaše kao da svojim pogledom mora prodrijeti kroz noć, probiti očima tamu kroza sve uzvisine i šume dogledati tamo na sjever sve do Björndala. Je li ondje još svjetlo na prozorima? I je li on sada kod kuće — Dag? Ili se zadržava u šumi? Na što on sada misli? Studen je zali hladnim valom, prosrši je strah. Je li sretan što je dobiva? Istinski sretan? Ili je u sumnji? Uvijek joj se činilo da je on u sumnji u pogledu nje, još od lanjske jeseni, kad su se prvi put jedne večeri sreli u prednjoj dvorani na Björndalu. Ona i otac bijahu onamo krenuli s Borglanda da pozdrave očeva prijatelja, starog kapetana Klingea, koji je ondje u svojstvu pisara provodio svoje posljednje godine.

Zurila je u tamu i mislila na to kako je prvi put vidjela Daga u razdrtoj odjeći, s krvavim zavojem na zapešću, poslije borbe s orlom, i kako je uza sve to bio ponosan i lijep. Zamišljala ga je onakva kakav bijaše o Božiću, kad je proživjela divne dane u sobi pokojne gospođice Doroteje. Kako je bio plah, gotovo bez riječi, i samo ju promatrao očima koje su ispitivale i divile se. Mislila je na Badnju večer, punu dojmova, na ples na velikom Borglandu, na sjetnu vožnju natrag na Björndal s Dagom, na posljednju večer, kad je rekao samo »Laku noć!« i odmah odjurio u šumu, i kako nije bio kod kuće kad su ona i otac ujutro otputovali.

Mislila je na sve svoje strepnje, bojazni i sumnje što su je kasnije mučile u gradu, i kako je u svom očaju naposljetku starom ljekarniku obećala da će biti njegova.

Mislila je i na posljednji odlazak na Björndal, odlazak na pogreb kapetana Klingea, mislila na to kako je s ocem ondje provela cijelo ljeto — mislila na svoje samotne i tužne šetnje po ružičnjaku i na sva lijepa mjesta oko Björndala, mislila na onu jutarnju šetnju sa starim Dagom, koji ju je vodio na brijeg sjeverno od dvora, mislila na vidik što se ozgo pružao, na pogled što je pucao preko björndalskih šuma i naselja, tako divan kakav nikad prije nije doživjela.

Sjećala se posljednjih dana na Björndalu, kad joj bijaše kao da je završila svoj život i kad se pomirila sa strogom sudbinom: da ljekarniku postane njegovateljica kad se vrati u grad. A onda je došla posljednja večer s gorkim suzama u sobi pokojne gospođice Doroteje, kad se spremala na put, i sa strepnjom na svečanoj oproštajnoj večeri u velikoj dvorani — a onda je odjednom došlo ono nevjerovatno: kad je njezin očaj došao do vrhunca, stari je Dag izrekao nevjerovatne riječi da su ona i mladi Dag zaljubljeni jedno u drugo. Sjećala se silne zbunjenosti i ujedno radosti, a onda straha da ipak nije istina da je Dag u nju zaljubljen.

I kao u tihoj pobožnosti pomisli na svoj susret s mladim Dagom one iste večeri, podno stubišta u polutamnom predsjoblju, kad se okrenula prema njemu, a on joj dao poljubac, jedini dosad, i rekao da je istina da je voli.

Adelaida sjede i dršćući od studeni nalakti se na prozorski podboj te se zagleda u tamu. Njezin se strah odbijao od tame i ponovno padao na nju, osjećala ga je kao težak teret.

Stari je Dag odonda sve dogovarao i sve uredio s njezinim ocem. Ni jedno jedino pismo nisu među sobom izmijenili ona i mladi Dag, ni riječi jednu drugome napisali. Kad god bi došao, stari bi Dag izručio pozdrav od sina. Ali ga mladi Dag zacijelo nije molio da pozdravi. Stari joj je Dag donio i nakit, teške zlatne lance i zlatno prstenje, i rekao da je to od sina. A je li mladi Dag uopće znao za te darove? Jedva. Oni nisu gotovo nikad razgovarali jedan s drugim, otac i sin. Barem ona nije vidjela da razgovaraju dok je bila na Björndalu. Nisu bili neprijatelji — naprotiv, voljeli su se. Ali je mladi Dag bio prema svima tako šutljiv, i bijaše kao da se stari Dag boji sina.

Tama se sastavljala oko Adelaide, natisnula se kao da joj nema kraja i, premda nije imala oblička ni glasa, ipak je bila živa — pravi vrtlog u kojem su se komešale sumnje i bojazni.

Možda je Dag sada promijenio mišljenje i namjeru? Možda se ne raduje što je dobiva? Možda sve to i nije njegova odluka...? Možda je i noćas odjurio u šumu kao i posljednje večeri onda poslije Božića pa se sutra i ne vrati, jer mu sve to nije po volji...? Ili mu se što god dogodi...? Opasno je u björndalskim šumama. Ima ondje medvjeda i vukova, ima golemih sobova, a svuda strše klisure i zjape provalije, ruše se vodopadi... A mladi je Dag tako neoprezno baratao svojom puškom. Jedan nepredviđeni ili krivi hitac...

Adelaida ustade drščući i vrati se u postelju, među hladne plahte. Bilo je tako sumorno i hladno u velikim sobama na župnom dvoru — pripoljski majuri i sam župni dvor imali su tako malo šume. Morali su štedjeti drva, gotovo kao u gradu. Večeras su, doduše, naložili peć tu u sobi, ali se vatra davno ugasila. Adelaida je mislila na Božićne dane što ih je provela na Björndalu. Tamo je studen stezala oko kuće, ali je unutra, u sobama, vatra plamsala u kaminima i pucketala u pećima, sluge i sluškinje neprestano donosili drvo za ogrjev, a gore u sobi pokojne gospođice Doroteje, gdje je ona stanovala za svog boravka na Björndalu, ležala je brezovina visoko naslagana uz zid. Tu se moglo ložiti koliko te volja.

Eh, da, ona soba! Adelaida se skupila u hladnoj postelji. U sobi, u kojoj je stanovala na Björndalu, nalazio se velik, topao krevet. Odnekle je iz dalekog svijeta nekoć došao u finu gradsku kuću trgovca Holdera — a odande na Björndal, s Holderovorn kćeri, gospođicom Dorotejom, koja je bila tetka mladog Daga i koja je ondje stanovala sve do svoje smrti. Zato su je zvali »gospođičina soba« i zato je ondje sve bilo tako fino kao nigdje drugdje i mnogo ukrasa i srebrnine bijaše ondje u ladicama i na komodi. A na zidu nad posteljom visjelo raspelo od slonove kosti, srebra i zlata.

Jedne je večeri Adelaida vidjela ono raspelo u neobičnom sjaju. Zraka svjetla bijaše pala na zid, kroza zavjesu na postelji, prosjala upravo na raspelo, ali nikad Adelaida nije mogla zaboraviti onaj neobični sjaj u tami.

Bilo je ondje tako udobno i ugodno, u velikom krevetu u onoj sobi na Björndalu, bijaše ona soba kao neka kuća za sebe. Ugodno je bilo ležati ondje, u toplini i sigurnosti, pod onim raspelom, dok se vani oluja razmahivala. Ondje će i opet ležati sutra uvečer. Hoće li doista? Odjednom joj postade vruće među hladnim plahtama. Nikad više neće sama spavati u onoj sobi. Sutra će biti udata. Gdje će ona i Dag stanovati na Björndalu?

Dag je uvijek, još od djetinjstva, stanovao sam, u jednoj od starih zgrada što su je zvali »ognjenica«, a što je stajala postrance, sa zabatom prema dvorištu. Tu je držao svoj ribarski pribor, tu su mu bili psi i oružje. Nasred poda nalazilo se ognjište, prozorâ nije bilo. Na krovu bila badža, kuda je dim izlazio i svjetlo ulazilo. Bijaše to najstarija zgrada na Björndalu. Nije tu bilo mjesta za mladi bračni par. A u staroj kući, opet, stanovao stari Dag, u velikoj spavaonici; nije odustajao od svojih navada i običaja, ondje je bio, ondje i ostao.

Njima dvoma onda nema druge, valja im se smjestiti u novoj kući...

Kad god je mislila o povratku na Björndal, jedan joj dio radosti bijaše u tome što će opet stanovati u »gospodičinoj sobi«, u onoj udobnosti i ljepoti u malom i u velikom. Ona krasna postelja s rezbom u drvetu i s teškim zavjesama, ormar, komoda, sanduci i veliki, duboki naslonjači, pa onda balkon, gdje je prosjedila tolika jutra i večeri i gledala preko naselja sve tamo do Hamarrböa... Istom joj se sada objasnilo da ta soba više neće biti njezina. Ali... zar ne bi mogli ondje stanovati, Dag i ona? Ne, nije mogla zamisliti snažnog i krepkog Daga kako se kreće među resama, čipkama i ukrasnim sitnicama što su ostale za pokojnom gospođicom Dorotejom — nije mogla zamisliti šape njegovih pasa po sagu i po risjem krznu pred krevetom, ne bi tu pristajale puške po kutovima ni sjekira između mirisnih bočica i srebrnih sitnica na komodi pokrivenoj vezenim prekrivačem... Ne bi to Dag htio, a ni ona.

Razlika između nje i svega finog što je voljela, s jedne strane, i Daga, s druge, sa svim onim životnim i surovim što ga okruživaše — ta joj je razlika sada prvi put jasno izišla pred oči. Tješila se malko time što ga je uzela u pamet dozivati onakva kakav bijaše onda na Borglandu, na onom plesu o Božiću — lijep i pristao, s blistavom bjelinom oko vrata i oko zapešća, uredne valovite kose i snažne pojave mirna i dostojanstvena držanja. A inače, u druge dane, bijaše onakav kakva ga je vidjela prve večeri, kad je razdrte odjeće banuo u predsoblje i sa sobom donio miris šume. A ona ga je voljela upravo takva kakav jest, a ipak i drukčijeg, u svečanom ruhu. Ali... on se nije mogao dobro osjećati ondje gdje bi ona najradije stanovala... pa zašto bi se ona morala dobro osjećati tamo gdje bi on htio stanovati?

Njezin bajni nastan, njezin dvor iz snova, bijaše ona sobica kako ju je jednom uredila nježna i osjetljiva gospođica Doroteja — a njegov prisni svijet bijaše polutama u staroj kući ognjenici, s krutim lovačkim priborom i sa psima što naokolo njuškaju i tabaju.

Istom sada, noćas, istinska stvarnost jasno joj se javila u mislima. Ona je dosad sve to otklanjala od sebe, nije htjela da o tome misli, a ipak se život sastoji od toga. Sad su njezine misli bile nasamu s njome, u tami nisu imale kamo odlutati, pa su se namátale i sabirale oko onoga što je čeka. Neće dakle, kao prije, ležati u velikom krevetu sama. Prije ju je pri pomisli na to ispunjala sama radost, a sada — sada nije bila sama radost. U životu je Adelaida

Barre ponajviše mislila na jedno: na samu sebe, i tako je trajalo dvadeset i sedam godina — a sad se odjednom našla u vrtlogu koji ju je povukao u nešto novo, u nešto u što je, doduše, sama htjela, ali nikako tako naglo. Sve se zavrtjelo i krenulo tako brzo da u svojoj ponešto krutoj naravi nije bila kadra da prati taj brzi slijed događaja.

Mislila je na Daga, s kojim će se sutra vjenčati — ostaje još nekoliko sati do časa u koji će se s njime vezati za cio život. Tolike je sate dosad mislila na njega — ali su joj misli uvijek bile nekako kao prigušene, jasnoću im brkala toplina radosti. A sada, prije same odluke, u tami posljednje noći, razbistrile se misli i šuljajući se krenule u obranu njezina *ja*. Kazivale joj kako je izmijenila jedva desetak riječi s onim koji će od sutra njome upravljati. Kao muž — ta ona ga zapravo i ne poznaje, nema o njemu pojma, ne zna njegovih misli, ništa ne zna o njegovu životu.

Dugo je ležala tako skupljena, bijaše joj kao da ju je napao nekakav nenadani strah koji ju ne ispušta, a onda joj glavom prođe misao: ta kolikim je ženama u moru vremena to bila sudbina! Većina se udavala u dobi od petnaestak-šesnaestak godina — pogotovu u gradu — ne znajući ništa o životu, a ponajmanje o svome mužu. U njezinoj dobi mnoge su imale već čopor djece — nalazile se posred zbilje života još prije nego što su stigle i da ga počnu.

A ona je mnogo šta vidjela, čula i čitala, te je znala u što ide — a o čovjeku ne stječeš znanje samo po riječima: u njezinoj dobi mnogo se šta može vidjeti očima i čuti ušima. Ona je Daga dobro i često promatrala, i dobro poznaje njegova oca, starog Daga. Mogla je dakle znati u što ide.

Jedan jedini put, poslije onoga prvog večernjeg susreta, molila je Boga da joj dade da postane Dagovom ženom — da bude s njime u dobru i u zlu — u svemu, i da je kazni ako zakaže. A sada, gle, kad je pred njom ispunjenje njenih želja, pušta da je sumnje zaokupe. Ne! I Adelaida se pruži i lijepo smjesti glavu na uzglavlju, sklopi oči, a misli joj ispuni toplina radosti.

VI

Sve je prošlo. Major se odvezao po kćer, kočijašio mu najstariji

sluga na imanju, Syver Bakpaa, a u kočiju bio upregnut veliki pastuh Medonja. U crkvi bilo svečano, ljudi se natiskivali. Župnik bio dostojanstven, jasan i odrešit u govoru, nalazio je riječi što su s uha padale ravno na srce, a zatim je vjenčanje obavio s takvom snagom i jasnoćom u glasu i s takvom sigurnošću u samom obredu, kako je stari Dag mogao samo poželjeti kad se u crkvi njegove župe vjenčaje njegov jedini sin pred tolikim ljudima iz grada i sela što sve motre tako pomno.

Duga, divna povorka kočija krenula je od crkve prema Björndalu. Svi su sretno stigli i pri dolasku bili dočekani kusnim zalogajem i dobrim gutljajem, po starom običaju, a onda su u najboljem raspoloženju prišli svečanom svadbenom stolu u velikoj dvorani, i ondje se pjevalo, držali se govori i zdravice po gradskom običaju. Svatko je iznio ono što mu je na srcu, ljudi upućivali svoje riječi mladencima, dvojedinoj kraljevini Danskoj i Norveškoj, kralju, domaćinu i slobodnim norveškim seljacima.

Na stolu bijaše mnogoga i raznolikog jela — pravo obilje, kao odvajkada za svih svečanosti na Björndalu, bilo neobično finog vina, rakije i piva, a srebrnine dovoljno za svakoga, i sve je teklo u besprijekornu redu: lijepo odjevene djevojke, s imanja i one što su došle ozdo iz naselja, donosile na stol i odnosile i brinule se da ugođe gostima i da sve bude kako valja.

Oni koji su došli iz grada od samog su početka unijeli raspoloženje pjesmom i govorom. Već su se unaprijed pripremili da svojski slave seosku svadbu, i što je gozbovanje dalje odmicalo — onako sigurno, spretno i beskrajno — tako je i raspoloženje raslo i nosilo sa sobom i onoga koji bijaše mrgodan. Pravni savjetnik Gabbe podigao monokl, pogledao prijeko, tamo gdje je sjedila njegova žena, i značajno uzvio obrvom, a i drugi su izmjenjivali poglede koji mnogo kazuju.

Nekoć je na Björndal jedna žena dolazila i odlazila punih osamdeset godina. Sve do duboke starosti strogo se i svečano pridržavala onoga što je od najranije mladosti vidjela i čula o dobrim starim običajima, osobito u pogledu kuhinje, spremanja i podvorbe. Zvala se Ana Hamarrbö, a bila je u rodu s Björndalcima. Još dok je Ana bila na životu, došla je Tereza Holder iz ugledne obitelji u gradu i postala gospodaricom na Björndalu. Ona je preuzela i zadržala sve Anine običaje i na to dodala ponešto od iskustva i običaja iz svoga velikog domaćinstva u gradu. Za

Terezina života sve je to preuzela u nasljedstvo gospođica Kruse te vodila kućanstvo na Björndalu kao što je njime nekoć upravljala Ana Hamarrbö.

Tako gosti nisu imali prilike da misle na svoje inozemne običaje i navade u pogledu jela i ostalog. Imali su i previše posla da kušaju sve ono što se donosilo na stol, a što je mogla pružiti šuma i planina, more, jezero i rijeka, staja i žetva na majuru.

Jest, sve je sada prebrođeno. Oko čaša punča brujali glasovi po svim sobama. U sobicama stariji se kartali, u dvorani odlijegala glazba, a mladost i sve ono što još ne bijaše staro vrtjelo se u plesu.

Ali je bilo i takvih koji se nisu ni kartali ni plesali. Ti su ponajviše sjedili u dvorani gdje su imali pregled svega što se zbiva. Tu se sastavljala glava do glave i šaputalo se o svemu što su oči vidjele i što se toga dana dogodilo. I u prisobljima pokraj dvorane bijaše onih što su samo promatrali. Takvi su sjedili na zavučeniem mjestu da budu ili da se osjećaju neviđeni, a da sami mogu gledati život što struji dvoranom,

Na takvu jednome mjestu sjedila je i stroga Adelaidina tetka Eleonora. Imala je na sebi haljinu od teškoga svilenog damasta s bogatixn naborima — sasvim u suprotnosti s modom koja je tada vladala. I ona i njezina haljina bijahu iz davno minolog vremena. Haljina joj nekoć, sva je prilika, bijaše duboko izrezana pod vratom, ali je sada bila strogo zatvorena, a pokazivala je tragove po kojima se vidjelo da je više puta prepravljana, već prema modi i, još više, prema dobi vlasnice,

Tetka Eleonora bila je dijete jednog vremena kada je u svijetu vladala lakomislenost. Ali je ona bila kći jednog biskupa i — napose — jedne biskupovice koja, zbog svoje neumoljive strogosti u svakom pogledu, bijaše pravo strašilo za svu okolinu; i tako je cio Eleonorin život krenuo sasvim drukčije nego što onda bijaše običaj — potekao u suštoj protivnosti sa životom onog vremena.

Jednom je imala i neku ljubav, ali joj je do ušiju doprlo nešto nepovoljno o prijašnjem životu njezina odabranika — i nato se povukla od života. Je li se kasnije možda pokajala? Ništa nije svijetu odavala. A danas su njezini pogledi pratili Adelaidu i Daga — pratili ih s neobičnim zanimanjem.

Adelaida je zapazila izražaj u njezinim očima kad su te oči

jednom pogledale Daga, i Adelaida odonda nije mogla zaboraviti taj tetkin pogled. Bijaše kao da se tetka Eleonora prenijela u njezin položaj i na njezino mjesto, zaniijela se u snove kao Dagovala nevjesta.

Uvijek je Adelaida svoju tetku gledala kao čovjeka koji se nalazi postrani, sasvim izvan žive struje života; a sada je opazila da je s tetkom kao i s njom, opazila je srodnost između tetke i sebe. Iza krute i stroge vanjštine mogao je žar života najjače buktjeti. Adelaidi bijaše žao tetke Eleonore, i u sebi je zahvaljivala nebesima što njezina sudbina nije krenula tom tužnom stazom — i odjednom kao da za Adelaidu sve postade nekako vrednije i veličajnije. Toplina, o kojoj mišljaše da je mora obuzdati u osjećajima i u držanju, sada uze maha. Bijaše kao da duboki i sjajni pogled kojim je tetka Eleonora obuhvatila Daga, dopušta Adelaidi da iziđe iz svoje krute suzdržljivosti i da bude ono što sada i jest pred Bogom i pred ljudima — naime, udata.

Usamljena je sjedila tetka Eleonora, držala se ukočeno u visokom naslonjaču, a svilena joj haljina padala u teškim naborima. Gdje je svjetlo padalo na svilu, prelijevala se svila u krvavocrvenom sjaju, a u sjeni tamnjela i prelazila u crno. I njezine su oči pokazivale sličnu igru boja, svjetla i sjene. Duboko su se crnjele pod trepavicama, živo se iskriale u svojoj modrini gdje ih je svjetlo milovalo, a sjaj kao da se u njima palio kad bi među mnoštvom otkrila Adelaidu ili Daga.

Tetka Eleonora bijaše posljednja bliža rođakinja Adelaidina s majčine strane. Rekla je samoj sebi kako je njezina dužnost da prevale taj dugi put do Björndala, da Adelaidi bude pomoć i oslonac kad zakorači u taj teški dio svog života. A došla je i da vidi »te ljude« među koje Adelaida dolazi i prilike u kojima će teći njezin budući život.

U tetkinim očima nije bilo blagosti kad je sinoć zakoračila preko praga na Björndalu; ozlovoljila se kad je čula da je Adelaida, bez njezina znanja, smještena na župnom dvoru te ne može biti kraj nje. Osobito je pomno promatrala starog Daga, ali nije stekla nikakav drugi dojam doli taj da mu je držanje dostojanstveno i da je u svemu daleko od onoga što je ona mislila o njemu. I s njom bijaše kao i s tolikima drugim koji su došli na Björndal. Postala je nesigurna. Dakako, s najvećom je napetošću očekivala da vidi samog mladoženju, ali se on cijele te prve večeri nije ni pokazao, pa

je tetka stekla dojam da se ti ljudi drže svojih zakona i po njima žive.

Došla je kao jedini bliži rod Adelaidin da joj bude okrilje i zaštita. Tako je mislila, ali što je svadbeni dan dalje odmicao, sve je više odustajala od te namisli. Pomno je promatrala starog Daga i mladoga kad su svečano odjeveni prilazili k stolu. Smatrala je da u nje ima sposobnosti rasuđivanja, pa je već počela osjećati kako je ispunja kao neki ponos pri pomisli na budućnost svoje sestrične. A pogotovu se tetke dojmilo kad je vidjela svečano prostrti stol, onaj život i onu vrevu u velikoj dvorani i u pokrajnjim prostorijama, a ponajviše onu sigurnost u svemu. Bijaše tetka sasvim predobivena. I dok je onako sjedila u širokom naslonjaču, dok su uzvanici ulazili i izlazili i svečanost brujala oko nje, osjećala se kao da je zaplovila u jedan od najvećih događaja u svome životu.

Obavijestila se o svima na Björndalu pa je razabrala da tu bliži rod i svojtu čine stari Dag, mladoženja, Adelaida i major Barre — i ona sama. Njezina roda s majčine strane, koji je nekoć bio tako velik i moćan u zemlji, više nema — i tako se dogodilo da je njegov posljednji izbojak, Adelaida, opet tetki stvorila porodicu. Tetka se već toliko navikla da o porodici misli kao o nečemu što pripada prošlosti, pa od svečanoga svadbenog objeda nije više slušala ničije mišljenje o Björndalu. Tetki je postalo jasno: sada, kad se Adelaida udala za mladoga Daga, čeljad na Björndalu njezin je rod, njezina porodica, i od toga je časa sve gledala drugim očima.

Sad je Eleonora Ramer sjedila u srednjoj sobi, oči je uprla u veliku dvoranu i osjećala se kao domaćica, mlâdin najbliži rod po majci. Gledala je Adelaidu s dubokim razumijevanjem, mladog Daga žarkim pogledom, a staroga sa sve većim poštovanjem otkad je opazila onaj njegov mir i onu njegovu sigurnost. Opazila je i posmijeh na ustima starog Daga kad se ono držao govor o norveškom seljaku, i njegov hladni pogled kad su uglednici iz grada počeli pokazivati snishodljivost. Sve ono u čemu se odražavala moć i blagostanje kuće smatrala je za nešto svoje, i najposlije je letjela na krilima ponosa gledajući pristale pojave starog Daga i mladoženje i njihova besprijekorna odijela. Bijaše kao da joj je pogled na njih dvojicu pokazao smisao mode toga napoleonskog vremena, mode što je donijela odjeću krojenu tako da se priljubljuje uz tijelo, a ta je odjeća isticala njihove snažne i krepke likove između kukavnih pojava što su se inače vidale. A njih su dvojica sada — n j e z i n a

porodica.

Od toga svog otkrića, doduše, nije mnogo imala, ali će kasnije za sve biti prilike. Što joj se sviđalo htjela je poblizhe promotriti. I tako je gospođica Ramer sjedila u dostojanstvenoj povučenosti i budnim očima pratila što se zbiva u velikoj dvorani i u prostorijama s obje strane, a njezina su oštra osjetila hvatala riječi i poglede. Njezini znanci iz grada morali su sada paziti i dobro se čuvati da im ne izmakne kakva riječ ili pokret koji bi odavao obscenjanje ili porugu. Jednom bi ih to moglo skupo stajati. Ona je imala svakojakih veza i bila utjecajna, a njezin je jezik jasno kazivao istinu o ljudima koji joj se nisu sviđali: u tome nije u nje bilo skanjanja ni okolišanja.

Major Barre spomenuo je starom Dagu kako mu gospođica Ramer nije baš poželjna na svadbi. Ona bi bila posljednja koju bi pozvao.

— Opasna je to žena, i teško onome koga ona svojim jezikom zahvati!

Tako je rekao major, a onda nadodao uzdahnuvši:

— Ali je čovjek ne može mimoći.

Stari Dag nije pridavao mnogo važnosti majorovim riječima; njemu je važnija bila činjenica da je gospođica Ramer Adelaidina tetka i prema tome, sada kad se Dag oženio Adelaidom, jako bliza svojta Björndalcima.

Kasnije, u toku večeri, izmijenio je u prolasku nekoliko riječi s Adelaidom i razabrao da njoj ta tetka nije deveta rupa na svirali, nego joj je draga i mnogo joj je do nje stalo. I tako je stari Dag krenuo kroza svečanu vrevu i prolazio iz jedne prostorije u drugu dok najposlije nije pronašao gospođicu Ramer.

Nije ga se dojmila osobito ugodno kad ju je iz pokrajnje prostorije vidio gdje sjedi usamljena i ponosna kao kakva kraljica, i trebalo mu je truda i svladavanja da priđe čeljadetu o kojem je čuo da je opasno. Ne, stari je Dag u životu susreo mnoge ljude i nikoga se nije bojao — dosad. Sin mu se danas oženio. Oko njega, starog Daga, bit će dakle života, okružiti će ga život kao u stara vremena. Kad sin bude išao u šume, ostati će kraj njega Adelaida s kojom će moći da razgovara, i major Barre koji će im biti čest gost. Pod stare dane bit će mu, eto, život ugodniji. A doći će i djeca. Na tu pomisao starog Daga zapljusnu topao val od puste radosti. Nikad u životu nije bio tako pun pouzdanja kao sada. I on je pio kao i drugi i bio

dobro raspoložen.

Trže se gospođica Ramer kad je ugledala lik staroga Daga. I ne hoteći uze mahati lepezom ispred lica kad je stari Dag prikućio stolicu i sjeo odmah pokraj nje. Zatim je spustila lepezu i uzela se igrati širokom zlatnom narukvicom potežući je tamo-amo po zglavku. Ne, stari Dag nije bio nesiguran, ali bi drugi bili da su se našli na njegovu mjestu. Gospođica Ramer promatrala ga je iz blizine — prvi put otkako je postala svjesna da su od danas u bližem rodu. Brzo je svladala prvi nemir, i njezine su ga oštre oči sada pažljivo promatrale a da nisu buljile u njega. Nikad nije vidjela prsni na košulji tako lijepo nabran i tako snježnobijel, a nije manjkao ni zlatni privjesak na prsluku. Drugi su naokolo zveckali sa više privjesaka, a taj je bogati čovjek nosio samo jedan.

— Odavde ti promatraš ples? — upita stari Dag.

Gospođica Ramer malko se lecnula kad joj je rekao *t i*, ali je iz njegovih usta zvučalo lijepo i kanda bilo jedino pravo i valjano.

— Da — odgovori ona — gledam ples i mladost i zabavljam se misleći na Adelaidu, radujem se što će joj biti tako lijepo.

Gle! izrekla je to iskreno, sasvim otvoreno — dogodilo se to tako lako gospođici Ramer.

Stari Dag malko uzvi jednom obrvom te je pogleda. Sjetio se majorovih riječi i bio na oprezu. Misli li ona to ozbiljno ili se iza toga nešto krije? Ali nije mogao opaziti ni traga kakve dvosmislenosti u svijetlim i iskrenim očima gospođice Ramer. Naprotiv, razabrao je da je velika sličnost između nje i Adelaide, i zato mu glavom prođe misao kako će Adelaida tu na dvoru i na imanju hoditi mnoge godine pošto njega spuste u grob. Neko je vrijeme tiho i sjetno gledao preda se, ali onda odlučno podiže glavu. Nije mu padalo na um da izrazi sumnju o tome hoće li Adelaidi biti tako lijepo — kao što bi učinio drugi na njegovu mjestu, da bi mu se rečeno opet potvrdilo. Ne, on je naprosto prečuo one riječi, držao se kao da nisu ni izgovorene, te rekao:

— Adelaidi će očitito biti drago ako neko vrijeme ostaneš ovdje, barem preko Božića...

Mnoge je pozive dobila gospođica Ramer— ali da ostane čitava dva mjeseca, ne, to je nitko još nije molio. Dobro je znala da je se ljudi boje i da je nitko ne želi dugo kod sebe, pa u tom pogledu nije bila tako sigurna ni kod Adelaide. Odgovori, nesigurno i nekako oklijevajući, da lijepo zahvaljuje na takvu pozivu ali u gradu je čeka

kuća i u kući djevojka. Adelaidi za ljubav može ostati još koji dan poslije svadbe — ali preko Božića...?

Tu se sjetila što je major u gradu pripovijedao o Božiću na Björndalu, pa se onda okrenula licem prema starome Dag:

— Da, Božić... — reče gospođica Ramer.— Da, mnogo sam slušala o tome kako su ovdje Adelaida i njezin otac proveli prošli Božić... Ako je to vaša — ovaj — tvoja želja, onda ću vrlo rado doći o Božiću.

Stari Dag, po običaju, malo počeka da promisli, a onda joj odgovori neka samo odluči, ali, što se njega tiče, on misli i govori ozbiljno.

Gospođica je Ramer dobro opazila kako on nije navikao da ljudi sumnjaju u iskrenost u njegovim riječima i namjerama, pa se gotovo zaboravila te umalo što nije stavila ruku na njegovo rame; u posljednji se čas trže, te joj lepeza ispade iz ruke.

— Već znam da vi, ovaj, da ti i misliš kako govoriš — reći će mu gospođica Ramer. — Što mogu kad sam se već navikla da tako govorim. Dakle, ako Adelaida želi, rado ću ostati koji dan, a smjedom li doći o Božiću, silno ću se radovati.

Stari Dag opet je pogleda. Nije mogao razabrati ništa drugo nego to da je Adelaidina tetka iskreno i čestito čeljade, a ono što je o njoj rekao major valja majoru upisati u grijehe. Jer stari Dag nije bio slijep, znao je on majorove slabe strane.

I tako je sjedilo njih dvoje u pokrajnjoj sobi, gospođica Ramer i stari Dag, i međusobno se pogledavalo, dok su oko njih brujali glasovi i zvonila glazba. Promatrao je stari Dag njezinu finu staromodnu haljinu i čutio njezin miris i to ga je sjećalo na mlade godine, podsjećalo ga na njegovu naočitu ženu i na njezinu finu i nježnu sestru gospođicu Doroteju. Mislio je na njih obadvije. Kad je nakon stanke glazba opet odjeknula i zasvirala jedan između starih plesova, podiže se stari Dag i nakloni se pred tetkom Eleonorom. Njezinu uplašenost i njen izgovor kako već odavno nije plesala, rasprši on jednim jedinim smiješkom.

Svijet iz grada i sa sela širom rastvori oči kad je vidio kako gospođica Ramer u teškoj i šuštavoj svilenoj haljini pod ruku sa starim Dagom klizi u dvoranu; iza kartaških stolova poustajali ljudi i s čašom u ruci izišli na sva vrata i buljili u nevjerojatni prizor što im se pružio kad je stari Dag zaplesao s gospođicom Eleonorom.

Što je stari Dag kasnije, kad je vidio da još zna plesati, zaplesao

i s mlâdom, bijaše nešto što se razumije samo po sebi, i još se dugo poslije toga govorilo, ne samo u tom kraju nego i u gradu, kakva divna bijaše slika kad je Adelaida na svadbenu večer plesala sa starim Dagom u velikoj dvorani na Björndalu.

I starog je Daga ponijela svečanost, dobra kapljica i glazba. Uspravio se u svoj visini, oči mu zasjale, kosa se zatalasala u toplini, i tako stari Dag pružaše sliku koja se lako ne zaboravlja.

VII

Odmicala večer i u noć se pretakala, ali slavlju i čašću kanda ne bijaše kraja.

Jedna prostorija nalazila se odmah pokraj kuhinje; stajala je zatvorena cijele večeri, ali sad u noć gospođica Kruse otvori na njoj vrata i zamoli goste da uđu. Unutra bio prostrr dugačak stol, onakav kakvi su obično bili stolovi o Božiću na Björndalu. Stol se savijao pod množinom svih mogućih jela, i to u ono ratno vrijeme kad je u zemlji vladala oskudica i kada se i u boljim kućama tanko jelo. U toj sobi i naokolo sve oživjelo, jer se svatko morao sam poslužiti za dugim stolom.

Gospođica Kruse i dvije-tri starije djevojke stajale za svaki slučaj kraj stola, da se nađu na usluzi. Inače je druga ženska čeljad otišla još tokom večeri. Djevojke što su posluživale otišle su valjda za svojim dužnostima.

Oko stola bilo živo, uzimala se jela i brujali glasovi — čak i oni koji su se sve dotad držali ukočeno, sad su se otrkravili te živnuli, rakija prije jela i jako pivo učinili su svoje. U blagovaonici i po sobicama držali se govori manjim ili većim skupinama — i mešetar je Rader za svoj račun držao govor, sasvim glasan i jasan, kako se kasnije pripovijedalo.

Glazbenici su za to vrijeme otišli u kuhinju i kad su se ondje okrijepili, opet su se vratili, te je glazba ponovno odjeknula velikom dvoranom, dok je još poneki zakašnjeli glas pjevao svoju vinsku pjesmu za dugim stolom.

Žuti kabinet bijaše uređen kao soba u nekadašnjoj kući Tereze Holderove u gradu. Bijelo, zlatom obrubljeno posoblje u stilu rokoka potjecalo je odande, a zidovi bijahu prevučeni žutim

damastom. Tu su se zadržavale najotmjerenije gospođe, ukoliko nisu bile na svojim obilascima kroz druge prostorije, da jednim okom paze na svoje muževe, a drugim da otkriju što god o čemu bi kasnije mogle iznositi svoju kritiku.

Malko su, reda radi, igrale *l'hombre*, ali su ponajviše govorile, često i prigušenim glasom. Tu su jezici zahvatili starog Daga i mladoženju, pročešljali njihovo držanje, a i samu Adelaidu temeljito prorešetal. Osobito je njezina haljina bila predmet razgovora. Našle su da je previše skupocjena za ženu koja je proizišla iz tako skromnih prilika. Osim toga, ta haljina, kako su ocijenile, nije ni staromodna niti je zapravo po sadašnjem kroju i modi, a to dolazi odatle što Adelaida, rekoše, uvijek hoće da bude nešto posebno. A nije ni bijela, nego plava.

Najviše su Adelaidu zamjeralo što se nije držala sadašnje mode da joj haljina bude zatvorena oko vrata. Pokazati se kao mláda, u *njezinim* godinama, razgolićena vrata i još sa staromodnim krojem uz tijelo da se ističu grudi — to je naprosto izazovno. Kad žena ima stas koji privlači muške poglede, onda je neukusno takvo isticanje, a na sam dan vjenčanja upravo je nedostojno. Ako i ogrne ramena svilenim šalom, nije ništa bolje, jer šal leprša i svaki čas klizne nastranu.

Uz glazbu i uza zuj veselih glasova po sobama naokolo osjećale su se sigurne i govorile možda i previše otvoreno o Adelaidinoj haljini i o tome kako je prečesto plesala, sa svima, a nisu opazile ni jedan jedini znak njezine sklonosti ili pažnje prema mužu — poslije jela jedva se i vidjela u njegovoj blizini. Išle su dotle da su već žalile mladog Daga što ga je za ženu zapala Adelaida Barre, spominjale su kako je cijele večeri zamišljen i ozbiljan. Nitko ga nije vidio da se smije — mora tome biti nekakav uzrok. Koliko su marno prionule da kude Adelaidu, nađoše da je predobar za nju; isticale su njegovu ljepotu, njegovu pristalost, držanje i ozbiljnost — i zaboravile što su prije o njemu mislile. Sada su nalazile da je ljepši i pristaliji od Adelaide, a k tome još i bogat. A gle kako se Adelaida drži uza sve to...

Usred te bujice riječi iznenada se nakašlja jedna između prisutnih gospođa. Sve pogledaše onamo i odjednom nastade grobna tišina, koja dugo potraja. Gospođica Ramer ušla je iz pokrajnje sobe i šuštal klizeći onuda, veličanstveno uzdignute glave i sa zagonetnim smiješkom oko usta.

Gospođe su dugo gledale za njom, a onda pogledale jedna u drugu; zatim prošaptaše nešto francuski, i riječi opet potekoše, a razgovor krenu starom stazom. Jezici zahvaćali gospođicu Ramer, njezinu oholost i siromaštvo, njezinu smiješnu haljinu, iznosili kako hoda kao paunica i kako se osjeća sudionikom toga bogatstva. Riječi bijahu probrane, rečenice pomiješane s francuskim frazama i glatke poput svilenog damasta na zidovima, a sadržaj im tako dobro pristajao boji zidova u žutom kabinetu.

Adelaidina haljina napravljena je po neobičnoj zamisli, i zato bijaše onakva.

Stari Dag koji je mislio na sve, mislio je i na haljinu kad je čuo imena svih uglednih osoba što ih je major Barre posjećivao sa svojom kćeri i što ih je nakanio pozvati na svadbu. Stari je Dag odavna bio načistu s majorovim prilikama, znao je on da u majora nema novaca, i zato je ne okolišajući kazao kako se on, kao Adelaidin drugi otac, želi pobrinuti za Adelaidinu haljinu — takvu kakva će priličiti onoj svečanosti i onim odličnim uzvanicima. Zamolio je majora da jednu Adelaidinu haljinu odnese krojaču, da se po njoj skroji i sašije nova; neka Adelaidi ništa ne govori dok haljina ne bude gotova, a treba da bude od najskuplje svile i s takvim ukrasom i obrubima kako krojač najbolje zna i umije.

Lake, jednostavne haljine u ono su se vrijeme šile kod kuće, a je li trebalo da bude nešto osobito fino, uzimala se švelja u pomoć. Krojači za dame bijahu izumrla rasa. Oni koji su preostali morali se hvatati drugog posla da bi mogli živjeti. Starom Dagu i majoru nije to bilo poznato, pa je major išao od jednoga do drugog krojača za koje je znao, a ishod pothvata u koji su se trojica vremenšnih ljudi upustila Adelaidi iza leđa, bijaše duboko izrezana haljina modra kao nebo, od debele svile, u struku usko priljubljena uz tijelo, sa širokim porubom na dnu, a taj porub od tamnoplave svile bijaše izvezen zlatom; uz to je išao šal od iste svjetlomodne svile kao i haljina, s jednakim tamnoplavim obrubom. Kroj donjeg dijela haljine bijaše jednostavan i slobodan, kako je to onda propisivala grčka moda, ali je gornji dio bio previsok, izrez dubok, a svila preteška.

Kad je prvi put ogledala to krojačko djelo, Adelaida je baš zaplakala, ali je major u svojoj zbunjenosti tvrdio kako je stari Dag želio upravo takvu haljinu. Adelaida je razmišljala o tome, i nije joj išlo u glavu da je baš takva želja starog Daga. Ali se divila kroju i majstorskom obrubu s vezom. Stajala je na njoj kao salivena, i pošto

je nekoliko puta ogledala haljinu, pomirila se s mišlju da je nosi: ta valjda će krojač bolje znati kakva je moda u svijetu nego što zna kakva švelja ili žena u gradu. A da je sa svojom tamnoplavom kosom i svojim jasnomodrim očima lijepa u toj haljini — to je znala sasvim dobro.

Gospođica Ramer uhvatila je ponešto od onoga što su gospođe govorile o Adelaidi, jer je zamišljena zastala na vratima koja vode u veliku dvoranu. Ali kad je ugledala Adelaidu, koja je u taj čas, ugrišana, završila jedan ples, u očima gospođice Ramer kao da je zaplamsao modar plamen, te ona sa značajnim smiješkom oko usta pođe Adelaidi u susret, a kad dođe do nje, povuče je ustranu i s njome sjede na sofu.

— Tvoj je svekar neobičan čovjek — reći će joj tetka Eleonora.

»Kako to misliš?« u sebi će Adelaida, ali ništa ne reče, nego samo upitno pogleda tetku.

— Potrudio se da me potraži i dugo je sa mnom razgovarao. A valjda si vidjela da smo i plesali?

— Da — preuze Adelaida — da si samo mogla vidjeti kako je s tobom išao i koliko drži do tebe.

— Hm — kratko će gospođica Ramer, a topao val zali joj obraze, te ona podigne lepezu. — Jest, ostavio je sve drugo, da bi plesao s nama dvjema, samo s nama. Zbilja neobičan čovjek.

I nato kaza Adelaidi kako ju je pozvao da ostane na Björndalu, a ona mu obećala da će ostati nekoliko dana i opet doći o Božiću.

Adelaida se najprije malko zamislila, a onda se sjeti kako bi divno bilo da tetki pokaže sve naokolo, stare zgrade i sve u njima, i nasmiješi se u iskrenoj radosti: reče kako će biti krasno ako tetka ostane, ali dugo, zaista dugo.

Gospođica Ramer osjetila je iskrenost u Adelaidinim riječima, i njezina radost bijaše potpuna. Adelaida se dakle ne protivi da ona ostane; Adelaida joj je dakle oprostila što joj se ona nije javljala sedam posljednjih godina, i gospođica Ramer osjeti duboku radost koja čovjeka ispuni kad nađe starog prijatelja.

Časak je zamišljeno promatrala Adelaidinu žarku ljepotu, te se i opet u njezinim očima javi modri sjaj, kao onda kad je prolazila kabinetom, a oko usta zatitra isti onaj značajni smiješak.

— Je li ti hladno, Adelaida? — upita gospođica Ramer.

— Nije, draga tetka, — odgovori Adelaida i pogleda je začuđeno.

Mislim po tome što neprestano navlačiš šal oko sebe. Na ovoj vrućini bolje je da ga složiš i nosiš u ruci.

Adelaida obori glavu i poče se lagano hladiti lepezom.

— I, Adelaida, mogla bi se malo držati muža, kadikad.

Prirodno je da žena pokaže nešto pažnje prema svome mužu. I još takvom. Shvaćam i jasno mi je da ga voliš.

Adelaida još dublje sagne glavu i počne jače mahati lepezom. Nije ništa odgovorila.

Gospođica Ramer upitno je pogleda, a onda je lepezom lagano lupi po ruci.

— Veliko, sretno dijete — reče joj francuski, ustajući.

Adelaida je pogleda kad je ustala i opazi da su se u njezine stroge tetke orosile oči.

Neko je vrijeme Adelaida sjedila sama i razmišljala. Zatim i ona ustane i lagano krene kroza sobe. Onima koji su htjeli plesati s njome odgovarala je da je malko umorna. Najposlije ugleda Daga. Sjedio je razgovarajući s potpukovnikom Baltom, koji bijaše jedan od starih prijatelja njezina oca i, koliko je znala, strastven lovac.

Potpukovnik bijaše krupna ljudina, čovjek opravdano ponosan na svoje lovačke pothvate. Sad je bio u ugodnu razgovoru s mladim Dagom, lijepo su razgovarali kao dvojica među sobom jednaka, nazdravljali jedan drugome i ugodno se zabavljali. Adelaida se mnogo puta susrela s Baltom i znala je koliko se taj drži iznad mladih i onih koji su po položaju ili po činu niži od njega. A sad, gle, njih dvojica razvela živ razgovor — I sam Dag, koji inače nije bio govorljiv, sad se raspričao nema sumnje, razgovaraju oni o lovu.

Ustadoše njih dvojica kad je ona prišla, ali ih ona, smiješeći se, zamoli da opet sjednu i da nastave gdje su stali.

— Samo sam ponešto umorna od tolikog plesa pa sam htjela da se malo odmorim — reče Adelaida, ali ne uze stolicu što ju je ponudio potpukovnik, nego sjede pokraj Daga.

Dag kao da nije znao može li opet sjesti na svoje mjesto, ali Balt tada sjede, a Dag za njim.

— Zacijelo bi štogod popila, — reći će Dag, te odmah htjede da joj donese čašu.

— Samo mirno sjedite — reče mu potpukovnik. — Adelaida će radije piti iz muževe čaše.

Dag se u neprilici nasmija, nasmija se i Adelaida te valjano poteže iz Dagove čaše.

Halt zatim svrnu razgovor opet na prijašnje, te njih dvojica nastaviše gdje bijahu stali.

Adelaida je sjedila naslonivši se na stolici pokraj muža; sada je prvi put čula i slušala kako Dag razgovara s nekim drugim. Nije pratila njihov razgovor, samo je sjedila i bila sretna. Ljudi izlazili i ulazili, svirala glazba, naokolo razgovor i smijeh, a netko je pjevao uz glazbu, tekla zabava.

— Ipak — opet će potpukovnik nakon nekog vremena — vi biste zacijelo htjeli plesati.

I sve troje ustadoše. Adelaida poteže šal s ramena te ga složi i uze u ruku, kako joj je savjetovala tetka Eleonora. Balt ju je oštro promotrio, a onda preko njegovih oporih usta prijeđe osmijeh:

— Adelaida, — reče potpukovnik — dobila si sjajna lovačkog druga, ali si i sama divan lovac!

Malo zatim potpukovnik se srete s majorom Barreom te će, stavivši mu ruku na rame:

— Imaš sada jednu obavezu, stari prijatelju: valja da me jednom povedeš ovamo da s mladoženjom odem u šumu.

Barre je uvijek slušao kako svi žele s Baltom u lov. Balt je uvijek vodio, a sad, gle, on bi za mladim Dagom.

Adelaida i Dag krenuše u dvoranu, na ples. Adelaidin je lijevi lakat počivao na Dagovoj ruci, a rukom je lagano mahala lepezom i hladila vruće lice. U desnoj je, spuštenoj ruci držala šal, koji je visio i vukao se po podu. Ljubazno se naklonila gospođama. Sjaj od svijeća i žutih zidova prelijevao zlatni odblijesak preko plave svile na Adelaidinoj haljini, a njezina bista i zlatni vez na obrubima njezine haljine prekrili se finom patinom kakva se vidi na staroj slonovači.

Pravni savjetnik Gabbe, koji je upravo naišao, podiže monokl i zadivljen upilji pogled u Adelaidu, a kad je pojave nestalo, okrenu se svojoj ženi:

— Jesi li ikad takvo što vidjela? — upita pun udivljenja.

— Ne — oštro će mu ona — nisam.

— Gotovo je nalik na tvoju, hm, koju si nosila na prijelazu stoljeća — nastavljao pravni savjetnik. — No? — i ogleda se naokolo kao da pita.

Odjednom je nastala grobna tišina, a nakon dugog muka opet se ženski jezici dohvatiše Adelaidine haljine, te nisu prestali cijele

večeri, premda je gospođama iznesena pod nos njihova lakomislenost iz nedaleke prošlosti.

VIII

Kad su se Adelaida i Dag vraćali s plesa na svoje mjesto, susretoše starog Daga. On je nazdravljao na sve strane i bio ljubazan sa svima, kako je i dužnost domaćinu. Još mu je na licu bio odraz smiješka kad je, očito pukim slučajem, naišao na dvoje mladih.

— Rado bih da nas troje načas skoknemo van — reče te se okrenu i pođe naprijed kroza sobe pa hodnikom sve do stuba.

Adelaida prebaci šal preko ramena, da se zaštiti od noćne hladnoće, a sve se čudila i u sebi pitala što li je to stari Dag naumio.

Vani su gorjele dvije-tri svjetiljke i sumorno i nemoćno razbijale tamu, a i s prozora je padalo svjetlo. Inače je cijelo dvorište prekrivala mrklina, tama se stisla odasvuda, samo se na jednoj strani slabašno svjetlo borilo s mrakom. Sablasno su svjetlucala hrastova stabla iz tmine na dvorištu. Iz nove zgrade za njihovim leđima dopirao odjek glazbe. Sišli su niza stube te izišli na debele daske što zbog blata u ovu kasnu jesen bijahu položene na dvorište.

Stari Dag išao sprijeda, a mladi za Adelaidom, koja je išla u sredini, i tako krenuše u tamu ne kazujući ni riječi.

Glazba iz kuće slavlja polako je zamirala za njima, a novi zvuci izranjali odande gdje se žutjelo ono slabašno svjetlo te postajali sve jači što se njih troje više približavalo njihovu izvoru. Adelaida je napeto osluškivala. Zacijelo nikad neće sasvim dokučiti tu neshvatljivu bajku što za nju bijaše taj veliki seoski dvor. Uvijek nešto novo i neočekivano.

Mukli bruj u jednakomjernu i sigurnu taktu i neko podvikivanje i potcikivanje, sve jasnije i jasnije, a između svega neobičan zvuk kakav Adelaida nikad nije čula. Svirala je ona na više glazbala, poznavala i izvodila mnoge i mnoge napjeve, u blagdane i za svečanosti, mislila je da poznaje svaku vrstu glazbe, ali joj ta bijaše sasvim nova i strana.

Jest, ovo je njezin svadbeni dan, njezina svadbena noć. Neizrecivu je brigu i muku premučila i neizmjernu radost proživjela očekujući taj čas. Možda je i zato taj novi zvuk bio za nju tako

zamaman. U tami je koračala u susret jednoj bajki. Teško su i jednomjerno tutnjili mukli zvuci, čvrsto i ritmički zvonili povici, čežnjivo i toplo pjevao glas. Sve nekako jednolično, jednobojno, a ipak živo i drhtavo, kao nekakav grgut i gukanje. Bijaše to kao neka žudnja za životom, kao neko uzlijetanje prema suncu. Kao tisuće neizrečenih riječi, kao ono nešto neizrecivo u ljudskom srcu, neiskaziva čežnja za nedokučivim.

Trak svjetla prema kojem su išli bivao sve jasniji. Iza malih i mutnih okana škrto se prosipala svjetlost. U Adelaidi se stapala s toplim onim zvukom, postajala jedno s njime, stapala njezin vid i sluh u jedno jedino čulo koje je osjećalo s dvostrukom snagom.

Stari Dag zatoptao na pragu, zacviljeli željezni stožeri na vratima, svjetlo prosjalo prema njima troma — bijaše Adelaidi kao da s Dagom korača u nekakav nestvaran svijet. Vrata se za njima zatvoriše. Stari je Dag zacijelo zamolio gospođicu Kruse da najavi njihov noćni posjet, jer se ples u prostoriji za poslugu nastavio dalje, samo još jače. Toptanje po podu, okretanje i lepršanje, djevojačko poskakivanje i momačko podvikivanje, a kroza sve to i u svemu tome onaj zvuk iz nekog kuta u tami, onaj zvuk što doziva i mami.

Iz polutame istupi momak i priđe starom Dagu. Kratak šapat, a onda se momak vrati onamo gdje se svjetlost borila s mrakom i nestade. Nastavlja se ples, viola ječala divlje, treperile na njoj strune. Adelaida tonula u njezine zvuke, predavala se toj glazbi, osjećala je svim osjetilima, a s tom glazbom osjećala sav ugođaj i sav smisao toga dana svog života. Taj ples i ta glazba — bijaše to bujica što je rasla i nosila, bijaše to nešto što je divljalo i bješnjelo, sve više i vrtoglavije, a onda odjednom — kraj.

Prilike što su se još maločas vrtjele po podu, kliznuše u sjenu i nestadoše — utihla viola, prestao njezin jecaj. Odjednom sve zamuklo, tišina legla po svemu. Ali je Adelaidi u ušima i dalje odjekivao ples, još je u njima ječala viola, melodija živjela svojim životom i trajala — bez glazbala, bez svirača — besmrtna.

Iz tame se pojavi djevojka sa tri čaše na drvenu pladnju. Troje pridošlih uzme svako svoju. Kucanje čaša i zveka pehara tamo iz tame. Zapucketala luč bačena u kamin, oživjela vatra, zaplamsao plamen, na svjetlu vatre izranjala lica iz tame — mnoga: stara ukočenih očiju i mlada smionih pogleda. Stari i mladi Dag stadoše iza Adelaide, plamen prosjao po nesvjesti.

— Pijmo u mlâdino zdravlje! — reče stari Dag.

Tihi kлокот praćen tihim mljaskanjem. Sve bez riječi.

Opet se pojavi djevojka s pladnjem, postaviše se tri čaše. Adelaida je sada opazila da sama stoji na svjetlu, pa se povuče. Mladi Dag otvori vrata, otac krene za njim, ali se onda napol osvrne te će onima za sobom:

— Zabavljajte se umjereno!

Ali mu u glasu nije bilo ozbiljnosti.

I nato krenuše.

Išli su kroz tamu po daskama što su škripale, odmicali od glasova u prostoriji za poslugu, a primicali se brujanju i svjetlu što je dopiralo iz nove kuće.

Stari Dag odjednom zakrenu dugačkom daskom koja je vodila prema starim zgradama, prema tamnom pristrešju. Adelaida i Dag išli za njim radoznali.

Adelaida je danas bila u jednoj velikoj sobi u novoj kući; kad je došla iz crkve, onamo su je uputili, da se preodjene; ondje će dakle stanovati ona i Dag.

Sad je ponovno stupila na staru stubu pa u predvorje, kamo je u jađu i tuzi ulazila posljednjeg Božića i kasnije za ljetnih dana.

Stari Dag otvori teška vrata, zacvilješe željezni stožeri pod težinom — i tako udoše u staru prednju dvoranu. U kaminu je večeras gorjela vatra — još je i sad gorjela i davala dovoljno svjetla onome tko je dolazio iz tame što se sastavljala vani oko kuće.

Stari Dag krenu uza stube što su pucketale pod njegovim teškim korakom. Mladi podoše za njim bez riječi. Kad bijaše gore, udari prema sobi pokojne gospođice Doroteje te otvori vrata. Unutri vladao mrak. Izvadi iz džepa kresivo — bijaše dakle pripravan za taj čas. Kresnu ognjilom, ali se od izmamljenih iskara nije primio oganj na užegu. Adelaida je ipak mogla razabrati da se nalazi na svome starom, dragom mjestu. Stari Dag kresnu i opet, izvi se vatra, te on užeže svijeću na komodi. Mirno priđe k peći, čučnu, otvori vratašca te kresivom upali vatru; rasplamsa se suha brezovina.

Nato se stari Dag uspravi i rukom pokazao na mjesto između peći i kreveta.

— Ovdje smo probili vrata — reče te ih otvori.

Iz peći bijaše uzeo komadić upaljene brezovine — i sad na vrata krenu nadesno, u tamu. Adelaida i Dag podoše za njim.

Od tavanskog prostora što se ondje nalazio načinili su veliku sobu. Strop se i tu ponešto ukosio prema jugu kao u »gospođičinoj

sobi«, ali je na južnom zidu bio probijen nizak prozor. U kutu bio sazidan kamin sličan onome dolje, u prednjoj dvorani, a dim iz njega išao na isti dimnjak na koji i peć u »gospodičinoj sobi«. Upaljena luč koju je u ruci nosio stari Dag, sada je pripaljivala suho drvo oko klade u kaminu. Dva od dobrih starih naslonjača što ih je nekoć načinio Jörn zvani Mangfoldig ili Mnogostrani, s visokim naslonom i s priručjem, stajala pred kaminom, a kraj njih stol koji se može proširiti. U krajnjem kutu, gdje se završavao kosi strop, bio smješten krevet, načinjen prema starima, zapravo oblikom podešen prema onome što ga je mladi Dag imao u staroj kući ognjenici, ali bijaše širi i dulji, a bez velikih ukrasa: imao je samo nekoliko izrezbarenih vijuga. Ali zato na njemu bijaše lijepa plahta i uzglavnik što su sjali od bjeline. U stražnjem unutarnjem kutu stajao velik ugaoni ormar, a do kreveta teška škrinja i komoda s ogledalom. Na zidovima bile kuke od smrekovine. Pod bijaše čist da već ne može biti čistiji, a pred krevetom prostrt uzak sag.

Stari Dag ogleda se po sobi. Leđima okrenut njima dvoma, reče tihim, malko drhtavim glasom:

— Trebalo bi zapravo da se iselim, dolje, iz velike spavaonice. Mislio sam o tome, ali nisam mogao. Iselit ću se, dakako, na groblje, jednom, ali dotle želim da svoje noći provodim ondje. Ti, Adelaida, sada, gdje si postala gospodaricom na dvoru i imanju, treba da odlučiš hoćete li vas dvoje stanovati u novoj kući ili ti je možda ovdje milije. Otkad si posljednji put bila ovdje, tvoja je soba netaknuta, a za Daga smo uredili ovu sobu. Znam da se on najugodnije osjeća u staroj ognjenici, ali smo i ovdje ponešto uredili tako da može svoje puške i ostalo objesiti na zidove, ako mu je volja, i da može naložiti vatru kad dođe kući.

Stari Dag okrene se prema kaminu i pogleda unutra. Pucnu negdje u nekoj gredi, kako već biva u starim kućama kad se vrijeme mijenja, u kaminu plamsala vatra a inače tišina svuda.

— Da — prosljedji stari Dag — treba da imate obzira sa mnim, starim čovjekom, ako sve nije kako bi moglo da bude...

A onda, okrenuvši se njima dvoma onako kako su stajali. — Adelaida na vratima, a mladi Dag iza nje — reče podignuvši glavu i pogledavši ih ozbiljno:

— I treba da se u svemu držite Boga, dok sam ja na životu, a i kasnije. Tako je najbolje.

Glas mu odavaše kako mu je bilo teško dok je donio odluku da

im to kaže. A sad je rečeno.

Mladi Dag išulja se u sobicu pa u hodnik kad je vidio da se otac sprema da ide. Ali Adelaida nije mogla ni da se makne s mjesta. Kad je stari Dag naišao pokraj nje, njoj šal iz ruke kliznu na pod, te se ona svekru obisnu oko vrata, a suze joj potekoše niz obraze, nije ih mogla suzdržati. Kako li je bila tužna ondje prijeko, u novoj kući, misleći da mora ondje stanovati — ondje gdje su zidovi tako hladni i gdje se osjeća suhi vonj novog pokućstva, tapeta i boje. A kako je pomišljala na staru kuću kojom je toliko puta prolazila, tu kuću gdje u zidovima tako ugodno pucketa, gdje je sve staro i ugodno, gdje ćutiš vatru i dim iz kamina i gdje te okružava toplina staroga drvenog pokućstva i ljudskog života kroza stoljeća. Kako je plakala za mnoštvom dragih stvarčica u sobi pokojne gospođice Doroteje — plakala što više nikad neće tu spavati. A sada, gle, stari je Dag sve uredio tako lijepo — tako kako je željela iz dna srca i duše, i povrhu se i ispričavao što sve nije još i bolje.

IX

Oškrobljeni prsnik na košulji starog Daga postao malko vlažan; nije više bio onako lijepo nabran ni onako bijel kao što bijaše kad je prolazio kroza sobe i kroz dvoranu u novoj zgradi, ali su mu prsa bila isto onako široka, a možda i nešto više nego prije. Mladi Dag nije doduše istisnuo ni riječi o onome što misli, a ni Adelaida nije mogla ništa reći, ali mu je jasno pokazala da je dobro učinjeno ono što je i kako je učinio. Bit će dakle kako je i želio: dvoje mladih stanovat će pod istim krovom s njime, bit će zajedno.

Razlijegali se zvuci glazbe, plesalo se u dvorani. Šaputalo se u tamnim kutovima, orio se smijeh i brujali glasovi iz blagovaonice, gdje su neki počeli iz početka. Činilo se da slavlju, gozbovanju i zabavi nema kraja.

Za Adelaidu bijaše to ne kao jedan, nego kao mnogo dana što su se nanizali — mnogo dana punih doživljaja i napetosti, svečanosti i ugođaja, raspoloženja i — nemira. Sada je čeznula za tišinom sobice u staroj kući. Stari Dag nije gore ugasio svijeću, još je gorjela na komodi, i vatra u peći, a vrata u Dagovu sobu ostala širom otvorena, i ondje sada sigurno plamsa vatra u kaminu. Dok je

plesala, mislila je najviše na to, a poslije nije na drugo ni mislila. I krenu da potraži starog Daga. Kad ga nađe, šapnu mu kako sada ide, te mu zaželje laku noć i zahvali na svemu.

Stari Dag najprije je malko razmišljao, a onda kimnu glavom i zavuče ruku u džep na prsluku. Odatle izvadi malen ključ i dade ga Adelaidi.

— Pisaći stol i škrinje gore u sobici bile su zaključane kad si zadnji put bila ondje. Sve što se tamo nalazi sada je tvoje. Ključevi od škrinja negdje su u pisaćem stolu. Ne, ne treba da meni zahvaljuješ. To si naslijedila od Doroteje Holder. Sjeti se nje katkad. Sprijateljit ćeš se s njome kad vidiš sve njezine stvari. Gore je za tebe krzneni ogrtač, krzna je Dag sakupio. Nije znao da ćeš prenoćiti na župnome dvoru, pa ga nisi imala za vožnju u crkvu, kako je on namislio.

Adelaidina šaka nestade u svekrovoj — stari je Dag stisnuo tu šaku u svojoj nešto čvršće nego ikad prije. Adelaida nato krenu kroz dvoranu da i tetki Eleonori zaželi laku noć, a i svome ocu, ukoliko nije u predobru raspoloženju.

Stari Dag spuštene glave ostade gledajući za njom; njegove oči pratile su njezinu pristalu pojavu, a pogled mu uze kliziti od jednoga lica do drugoga, obuhvati sve koji ondje bijahu; u njegovim očima pokazao se neki sjaj — zjenice kao da mu zaiskriše pobjedom.

Od svoga najranijeg djetinjstva osjećao je obescenjivanje što su ga župljani iz ravnice pokazivali prema njemu i njegovima — prezir pripoljaca prema brđanima, i nikada se zapravo nije oslobodio toga osjećaja, unatoč svemu bogatstvu što ga je nagomilao.

I večeras je ovaj ili onaj, u zdravici za stolom ili u nepromišljenim izjavama u razgovoru s njime, rekao ovo ili ono što mu nije bilo po volji. Kazivanje Ane Hamarrbö iz davnih vremena — da je prvi od njegova roda koji je stigao na Björndal bio kraljevske krvi — nije uzimao za gotovo; nije to smatrao za pouzdano. Ali što su se njegovi preci borili sa šumom i pobijedili, stvorili taj dvor i to naselje — to mu se činilo prilično znatnim, i to je njemu i njegovima davalo prava da se mjere sa svakim. I sama Adelaida — i ona s majčine strane potječe od ljudi koji su sigurno ugledniji negoli itko od tih gostiju, a i otac joj je od valjana roda, koliko je Dag čuo; i ta i takva Adelaida ulazi sada u njegov rod.

Stari Dag sasvim se uspravi i onako jak krene čvrsta koraka kroza silno svjetlo. Suze kojima je Adelaida nakvasila prsnik na

njegovoj košulji bijahu za nj sam biser.

Adelaida je njima troma zaželjela laku noć. Što se tiče njezina oca, on se ljutio što mu kći već odlazi na počinak i umalo da to nije kazao. Ali se svladao i čak ju otpratio u staru kuću sve do prednje sobe, koju je Jörn nekoć uredio i pregradio od stare kuhinje i njezinih dviju prostorija što su se nalazile između predsoblja i nove zgrade.

Tu ju je major Barre pogladio po obrazu — prvi put od onog vremena kad je još bila desetogodišnja djevojčica, i protisnuo nekoliko riječi kako mu mora mnogo toga oprostiti, ali da je on bio vojnik pa je takav i ostao.

Neobično se Adelaide dojmila ta mala molba njezina bučnog i samozadovoljnog oca. Sa svima svojim slabostima i manama bio je ipak njezin otac, i upravo ju je on doveo na Björndal. Nije marila ni za nezgodu što joj je valjalo po tami uza stube, sve je zaboravila — u pustoj želji da opet vidi onu sobicu, sama.

Zatvorila je vrata za sobom i pobožno zastala. Vrata što vode u Dagovu sobu bijahu odškrinuta — mogla je ondje u tami raspoznati samo žar u kaminu. U njezinoj peći još je pomalo pucketalo, te ona otvori vratašca i unutra nabaca nešto brezova drveta. Udisala je miris brezovine što bijaše naslagana uza zid. Taj miris bijaše joj kao sama toplina, sva ugodnost i udobnost ovog svijeta. Bijela i svilenasta stoji breza vani, na obronku i na pašnjaku, ona je kraljevena ljeta — a zimi, u kući, tvrdo je drvo što širi miris i daje toplinu. I rukom prijede po srebrnastoj kori jedne cjepke — bijaše to kao neko milovanje.

Onda se uspravila te polako, svečana koraka, krenula kroza sobicu. Jest, sve je kao što je prije bilo. Miris despika iz ladica — i teški sladunjavi miris uvelih ruža u ćupiću na komodi. Sve je to gospođica Kruse spremila još ljetos kad je Adelaida tu hodila u svom jadu i očaju prije nego što ju je zaprosio stari Dag — jest, bijaše on uprosnik za nju i za mladog Daga, on ih je oslobodio muke.

Adelaida bijaše gotovo nestašna kad je kao u nekom plesnom koraku prišla komodi, podigla šupljikavi poklopac na ćupiću i duboko udahнула onaj miris. Te suhe ruže, što su ljetos cvale dolje u ružičnjaku, još su u sebi imale miris ljetnih dana i sunca. Opet je

spustila poklopac i pogledala u ogledalo nad komodom — zagledala duboko u svoje oči.

Nešto je danas opazila na sebi — otkako je župnik obavio vjenčanje, dao joj je božansko pravo na ljubav i na život. Osjetila je kao da su u njoj dvije prirode. Jedna bijaše njezine majke — opreznost, samosvladavanje — a s druge strane bijaše kao neka nestašna radost koja se prelijevala preko svega što je prije bilo. Je li se to očeva narav sada javila u njoj, ili se nešto takvo nalazilo u njezine bake, ili u majke, ili pak u tetke Eleonore — prije nego što su se te žene sledile i ukrutile?

Uspravila se i — počela da skida zlatne kolute pomoću kojih je kosu uzdjenula na grčku, i teški su se uvojci valovito spustili oko njezina vrata.

Odjednom se sjeti svojih stvari u novoj kući. Kako će sada do njih? Zabrinuta otvori najgornju ladicu komode, zatim nižu pa dalje. Tu su njezine stvari. Gospođica Kruse mislila je i na to između tisuću drugih poslova na koje je morala misliti u takav dan. Adelaida se okrenu i pogleda u kut gdje je postelja, onamo prema staklenim vratima — i gle, ondje visi i njezina putnička odjeća, a preko velikog naslonjača prebačen ogrtač »od krzna što ih je Dag donio«.

Kao da je u crkvi, pokroči dva-tri svečana koraka — polako — i saže se nad ogrtač. Bijaše to prvi dar što joj ga je darovao sam Dag, sam je sakupio krzna.

Oprezno uze ogrtač, podiže ga i pođe s njime prema svijeći. Jest, sav je od kunovine — cio ogrtač. Zar ima toliko kuna na svijetu? I premda se ništa nije razumijevala u lov, ipak joj bijaše jasno koliko su napora i pažnje stajala Daga sva ta krzna malih, opreznih i poput munje brzih životinja. Prinese ogrtač uz obraz, da pravo osjeti toplinu mekoga krzna, i uze ga okretati i promatrati. Iznutra bijaše podstavljen debelom svilom.

Adelaida je stavila ključ u sekreter, ali ga je opet izvadila i metnula u jedan od pretinaca u najgornjoj ladici komode. Tajne njegovih mnogih pregradaka mogu čekati do druge prilike, a isto tako i tajne što ih skrivaju škrinje. Pogledala je da li raspelo još visi nad krevetom i razmaknula zavjese da bi svijetlilo kao prve večeri. Zavirila je u Dagovu sobu da vidi gori li vatra u kaminu. Ušla je i

malko ondje posjedila na stolici, gledajući u kvrgavu borovinu što je lijepo plamsala. Noćas je kanda to drvo puštalo od sebe svu toplinu što ju je sabralo u stotinu godina. Ogledala se po Dagovoj sobi — bijaše ondje škrt uređaj kao u kakva ratnika.

Vratila se nato Adelaida u svoju sobicu i spremila se na počinak, ali prije nego što će u postelju, padne joj na um da ogleda krzneni ogrtač, te ga navuče. Osjećala ga je na sebi kao neku neobičnu, meku i blisku toplinu — sasvim drukčije nego ikada prije. Stavi bose noge u papuče, priđe staklenim vratima što vode na mali balkon te ih otvori. Izišla je na tu malu verandu ili balkon što je poput kakva gnijezda visio gore na zidu i uzvio se nad naselje. Bijaše kao da je taj ogrtač što joj ga je darovao Dag htjela ogledati na hladnome noćnom zraku. Bilo je sumorno vrijeme, sivo, bez zvijezda i bez svjetla. Samo je strujao hladni dah jesenje noći, dolazio je od šume i prodirao kroz mrak. A tama, ako i jest naokolo stisla zube, bijaše noćas puna zvukova. Adelaida nije odmah razabrala kakvi su to zvuci — misli joj bijahu odlutale daleko od svadbenog slavlja. A čuo se to bruj ljudskih glasova i glazbe što se gubila u noćnoj tišini — iz dvorane u novoj zgradi, i iz prostorije za posluhu tamo dolje, kad bi se svirači u dvorani malo odmarali.

Zakopčala je ogrtač, uzdigla ovratnik i sjela vani na klupu. Bilo joj je tako neobično slušati glazbu i bruj na tome mjestu, slušati je tako sama — taj odjek njezina svadbenog dana. Bruj iz dvorane bijaše kao neki oproštaj — oproštaj sa svima tamo dolje, s gradom, s prošlošću. Posljednji akord njezina dosadašnjeg života. I plesni napjev uz cilik viole što je dopirao iz prostorije za posluhu — taj novi zvuk bijaše kao zov novog života u koji sada stupa!

X

Adelaida je na svijetu proživjela deset sretnih godina. Bijahu to prve godine njezina djetinjstva. Otac je tada od dragunskog poručnika postao kapetan, a živjeli su na selu, na očevu imanju, sa mnogo stoke i čilih konja. Kad je otac bio kod kuće, bilo je života i veselja, bilo je vožnje i jahanja, i Adelaida, prije nego što je navršila desetu, bijaše pravi dragun na konju, kako je govorio otac.

A onda je nastala neizreciva žalost — majka ju je sa sobom

odvela baki, i ondje su ostale. Otac nikad više nije dolazio, a ono malo šaputanja što je o njem čula, učilo ju je da prezire onoga za koga je vežu njezine najsvjetlije uspomene. Tako je u njezinu dušu usađeno prvo nepovjerenje prema životu. U bakinoj je kući provela deset mirnih godina, ali u strogosti i bez ikakve radosti.

Kad joj umrije majka, a malo zatim i baka, dvadesetgodišnjoj Adelaidi nije bilo drugog izbora: morade prijeći svome ocu koga je, kako su je učili, imala prezirati. Posljednjih sedam godina, što ih je proživjela u siromaštvu i u gorčini, kod oca, duboko se usjeklo u njezinu dušu. Zapravo je tih godina otkrila svoju ljepotu, i kraj oca vidjela sve radosti vremena. Mnogo je puta Adelaida Barre bila i kraljica plesa, pa ipak...

Ozbiljnost iz bakine kuće i dalje ju je pratila — naučila je Adelaida da zapaža bol iza smiješka na svečanostima i prazninu iza svih lijepih riječi i laskanja. Izvana sjaj, na zabavama i svečanostima, a kod kuće jad i bijeda — to bijaše uzrokom što je sav život gledala kao neku golemu laž.

A onda je u sivoću njezinih dana ušao Björndal. Od prvog časa silno se Adelaide dojmio moćni seoski dvor koji je s plahom ozbiljnošću mladog Daga u njezinu dušu urezao sliku ozbiljnosti i čestitosti — i ta slika bijaše nešto sasvim u suprotnosti s lažnošću i lakomislenošću gradskog takozvanog boljeg svijeta, koji luduje u plesu dok se rat razmahuje sa svojim nesrećama i dok nevolja hara po kućama.

I ona koja bijaše tako zastrašena još od djetinjstva i koja se nikad nije usudila da povjeruje ni u jednu od mnogih ljubavnih izjava i zakletvi što su joj ih šaputali u zanosu, ona koja nije vjerovala ni u kakvo brbljanje o odanosti — zaniijela se ljubavlju prema čovjeku koji joj nikad nije rekao ni jedne lijepe riječi.

U jednoj jedinjoj neizmjerne dugoj godini proživjela je tako mnogo ljubavnog jada, boli i straha, sve do očaja.

Sretna je bila Adelaida kad ju je župnik vjenčao i učinio jednim s onim koga je htjela i odabrala — ujedinio ju s njim pred Bogom i pred ljudima, s njime i s mjestom koje je njoj svijet istine.

Jest, bila je sretna taj dan — i mnogo, mnogo dana poslije — od silne sreće već joj se vrtjelo u glavi. Plakala je od radosti u svojoj lijepoj sobici. Ona koja je u svakoj nedaći tako visoko i ponosno

dizala glavu, smekšala se u toplini čovječnosti i osjetila potrebu da ovije ruke oko vrata — ako ne Dagu, onda, kad već nije moglo biti drukčije, Dagovu ocu.

Ali čeljade koje je usred sreće svoga djetinjstva trovano i zatrovano nepovjerenjem prema svome najdražem i odgojeno u mržnji prema svome rođenom ocu, čeljade koje je proživjelo svoje zrele godine u gojoj sumnji — takvo čeljade postaje upravo onakvo kakva je bila Adelaida.

Koji tjedan poslije svadbe sjedila je jedne večeri u svojoj sobici. Stari Dag dobio je ne baš pouzdanu vijest iz grada da se rat sa Švedima privodi kraju i da će se možda obnoviti plovidba u Englesku — tišina što je neko vrijeme vladala u šumama možda će se opet prometnuti u život i rad. I ne čekajući ništa dalje, stari Dag odredi da se počne rad u šumi.

Imao je drveta dolje u gradu — silne množine koje nije mogao ukrcati ni unovčiti. Sad su odjednom htjeli sve kupiti, po staroj niskoj cijeni, i platiti bezvrijednim papirnim novcem. Ali ne! Kad nisu sve dosad obračunali i platili, sada će biti po mome, mišljaše stari Dag. Po njihovu nenadanom zanimanju i po njihovoj žustrosti zaključio je on svoje. Imao je mnogo ljudi i konja koji su samo jeli, a od njih nikakve koristi: treba ih uposliti.

Kazao je svoje mišljenje sinu, i mladi Dag odluči da ode u šumu, da pokrene posao; bijaše kao da mu se silno žuri i kao da mu valja što prije onamo. Adelaidi se nekako stjesnilo oko srca kad je čula da kani otići — krenuti istog dana kad je razgovarao s ocem.

Već više dana bijaše Dag odsutan, a Adelaida nemirna i zabrinuta. Ali je mir starog Daga prigušivao nemir u njoj, te je opominjala sebe da bude razborita.

I dok je te večeri sjedila sama u svojoj sobici, padne joj na um kako se još nije poslužila ključem što joj ga je stari Dag dao one noći kad su slavili svadbu. Tetka Eleonora dugo je boravila na Björndalu, Adelaidi nije ostajalo vremena da na miru i sama bude u svojoj sobi, a uvečer bijaše kasno, jer se kasno išlo na počinak. A stigle su i Adelaidine stvari, kolima što su došla iz grada, a među njima bijahu i knjige što ih je naslijedila od bake — knjige što su ležale u sanduku u očevoj kući. Stari Dag odmah je odredio čovjeka da načini police po njezinoj želji — jednu u njezinoj sobi, za njezine

najdraže knjige, a dvije u jednome od prisoblja u novoj zgradi, za ostale. Mnoge je lijepo časove provela u svojoj sobi odonda kad je tetka otputovala, gledajući, listajući i čitajući svoje knjige, te se sjećala vremena što ga je provela u bakinoj kući. Uza svu bakinu strogost bijaše ono ipak lijepo doba u njezinu životu, a knjige su bile njezini prijatelji — knjige biskupove.

Ali se večeras sjetila neobičnoga dvokrilnog ormara što je ondje uvijek stajao zaključan i što ga je pokojna gospođica Doroteja nazivala sekreter; stari Dag poklonio joj ga sa svime što bijaše unutra. Da kakav ormar ili sanduk bude zaključan u gostinjskoj sobi, na to je bila navikla s drugih mjesta gdje je boravila kao gost, i što *onda* — kad je prije boravila na Björndalu — taj sekreter i sanduci bijahu zaključani, nije joj bilo ništa neobično; uostalom, salijetale su je onda druge misli.

Ali večeras... Nemirno je izlazila na balkon pa se opet vraćala u sobicu, zavirivala je u Dagovu sobu, ondje je u kaminu potpalila vatru, da joj u igri svjetla i sjene bude života u tome mračnom prostoru, i mislila na večeri kad je s Dagom do kasne noći znala tu sjediti pred kaminom. Dok bi tako sjedili, ona bi iz njega vabila riječi i misli — o šumama i o ljudima — tako mu se približavala; ali je uvijek osjećala da je neizmjereno daleko od njegove unutrašnjosti. Namatala je misli o tome i vratila se u svoju sobicu, i odjednom joj pade na um onaj ključ.

Izvadi ga. Bijaše to ključ s ukrasima na glavici i sa mnogo zubaca na bradici. Osjetila je kao neko drhtanje u ruci kad je ključ stavila u sekreter gospođice Doroteje Holder.

Što li je moglo biti unutra — u ormaru jedne fine i bogate gospođice? Kćeri jednog veletrgovca, koja bijaše lijepa kao anđeo, kako je razabrala po riječima starog Daga; uostalom, njezinu je otmjenost i finoću vidjela i sama, po uređaju u sobici. Ključ se lako okretao, kao da je brava istom jučer njime zaključana, a krila se na vratima, jedno i drugo, tiho otvoriše i povjerljivo pođoše prema njoj, rastvarajući se. Bijahu tako napravljena — a napravio ih je nekoć baš pravi majstor — da su se polako otvarala sama.

Adelaida nije nikad smjela zaviriti u sekreter svoje majke. Baka je odmah poslije majčine smrti ispraznila sve pretince, a i sam je bakin sekreter stajao hladan i prazan kad je ona umrla. Nije za sobom ostavila nikakve tajne. Takva je bila ona, a tako će valjda biti i ovdje. Tereza, mati mladog Daga, preživjela je sestru Doroteju, a

kad je i Tereza promijenila svijetom, ključ je čuvao otac Dag. Zacijelo su sve ispraznili i spalili, kao što je bilo i kod drugih. Ali ne — stari Dag, kad joj je predavao ključ, rekao je kako je njezino sve što se nalazi u tom ormaru i u škrinjama. Ne, nikako ne bi njemu priličilo i nije njegov običaj da svečanim riječima popraćuje darujući nešto što je prazno i pusto.

Adelaida drhtavom rukom prihvati ručku najgornje ladice na lijevoj strani te je izvuče. Unutra ležali — pisma, što li? — požutjeli od starosti. Nato povuče onu do nje — a to u njoj debela knjiga, zacijelo biblija. Izvuče treću, kad i opet knjiga. Uze je drhtavom rukom i otvori. Dan, mjesec i godina — dnevnik. Slova, ispisana fino i kičeno, zaigrala joj pred očima, te ona zaklopi knjigu i vrati je na mjesto. Bit će potrebni tjedni i mjeseci dok bude kadra da je i opet otvori i prodre u njezine tajne — u tajne o Björndalu, o njegovim ljudima i o samoj gospođici Doroteji.

Izvlačila je jednu ladicu za drugom. Ruke kao da su same činile svoje. Bila je ona i previše žena — dobra i čestita kova — a da ne bi shvatila kakav joj je dar i poklon time dao stari Dag. Ali je ona posjedovala i ono što nazivaju bitno ženskim svojstvom — a žensko je zato što je ljudsko — naime, bijaše radoznala. Ali kao da su samo njezine ruke bile radoznale. Izvlačile su jednu ladicu za drugom, dok je ona mislila da se sama nalazi izvan svega toga. Ladice sa čipkama i svilenim ovratnicima, i miris — ne od despika, nego ostatak drugih, živih, zamamnih i toplih mirisa iz vremena pompozniha haljina i visokih, teških frizura — jaki, opojni mirisi iz dalekih južnih zemalja.

Jedna ladica bijaše nešto kraća od ostalih. Adelaida je znala što to znači, i njezine ruke izvuku ladicu sasvim, a onda segnu u udubinu te iz »tajnog« pretinca izvade kutiju koja se ondje nalazila. Nije osjećala iznenađenja. Bijaše upravo onako kako i treba da bude u bajki. Teški zlatni lanci i narukvice — jedan među njima debeo kao palac — prstenje s blistavim dragim kamenjem, ogrlica sa mnogo bisera sprijeda, zlatna ukosnica, a dolje, na dnu, dva krupna zlatnika.

Istom sada prosrši je srh tjeskobe — spopade je onaj osjećaj koji snalazi nesigurna srca kad im se ispune nade.

Za srećom je čeznula, ona kao i svi drugi. A njoj se ostvarila sreća vjenčanjem, i ovom sobicom, i Dagom. Ali je *bajka* tražila sve više i više pa se i to ispunilo: nikada joj kraja.

Još nije zavirila u požutjele papire, ni u listove biblije, ostavljene za pisanje, ni u dnevnik — još nije pogledala ni u škrinje, a nije ništa znala ni o onome velikom, onome najvećem u bajki — o šumama u koje Dag odlazi i u kojima se zadržava, a nikad i neće ništa znati o tome dijelu björndalske bajke.

Sve je tu kao što je stari Dag i kao što je mladi Dag. Tako je neizmjerne daleko od njih. Čitala je knjige, čitala ih više nego većina ljudi. Sjedila je i sjedila nad knjigama biskupovim, upijala u se sva mjesta šta ih je biskup nekoć označio svojim perom. Poznavala je propovijedi i poglavlja pisana o ljudima i za ljude, i nekoć je toliko držala do svog znanja. Jest, mislila je nekoć da razumije ljude. Udvarači, svi ljudi u gradu, učiniše joj se smiješno jednostavni i svi jednaki. Ali o ovim ljudima, kojima sada i sama pripada — ne samo po riječima što ih je svečano izgovorio župnik nego i po svemu što je bilo odonda — što ona zna o njima?

Ovdje je godine i godine živjela mati mladog Daga pošto joj je umrla sestra, toliko je vremena tu provela, a nije dirnula stvari što su ostale za njezinom sestrom — ni stari Dag nije se usudio da dirne ni ručku na sekreteru pokojne gospođice Doroteje. Sve je tu prekrila patina starine, ležala tu posebna prašina na svemu, a tajnovit miris parfema iz davnog vremena ležao u papirima, u ovratnicima i vrpčama što ih ljudska ruka nije doticala već godine i godine.

A sad je stari Dag *njoj* dao ključ što otvara bravu za kojom se nalaze sve tajne gospođice Doroteje. Bezgranično povjerenje — prema pokojnici i prema njoj samoj. Bez jedne jedine riječi uspio je da joj iskaže više dobra nego svi drugi ljudi do tog časa. Takvo što nisu nikad bili kadri da izvrše obični ljudi što se gube i utapaju u svojoj nesigurnosti i u svome nepovjerenju prema sebi i prema svima. Nevjerojatno je kako je netko mogao biti tako siguran!

Adelaidino prirodno nepovjerenje prema svemu i prema samoj sebi nije se rasplinulo pred tim dojmovima: od njih joj je samo strah svojim srhom milio po hrptenjači. Kako će i čime će ona uzvratiti sve to što je dobila, kakvo uzdarje da dade starom Dagu i kako da se pokaže dostojna njegova neizmjernog povjerenja? Vidjela je mnogo lakomisenosti u svijetu iz kojega je došla i u kojemu ništa nije sveto. Nije mogla ni slutiti da su župnikove riječi na vjenčanju u crkvi za starog Daga riječi božanske i vječne i da su je te riječi u njegovim očima učinile članom njegove porodice. A u njegovu rodu nisu znali ni za kakvo kolebanje ili rastavu kad je vjenčanje jednom

objavljeno.

U mladim je godinama otac Dag znao u srcu ponešto kriti od svoje žene ili od njezine sestre. Ali je kasnije osjetio težinu života i imao prilike da osjeti svu ozbiljnost smrti; i mnogo toga što ga je prije tištilo sad je postalo sitno i nevažno. Toliko je toga naučio od nježne i profinjene gospođice Doroteje dok je bila na životu. Možda će i Adelaida moći što god naučiti iz mrtvih ostataka Dorotejinih. Ako se na kojem listu u knjizi nalaze zabilješke o njemu samom, ništa zato: njegova i Adelaidina čast sad je jedna te ista.

Ali je Adelaida bila dijete *svoga* svijeta, i sve ovo ovdje bilo je njoj neshvatljivo. Bijaše kao da dragocjeni sadržaj tog ormara baca svjetlo na cio dar starog Daga, tako te poklon postaje neshvatljiv i gotovo pun neke prijatnje. Pustila je da nakit i opet klizne na svoje mjesto, zatvorila ladice, zatvorila vrata na ormaru i okrenula ključ u bravi.

Ustade nemirna i prijeđe u Dagovu sobu. Tu nije bilo nikakvih tajni ni dragocjenosti. Od svojih stvari donio je gore samo jednu pušku, i ta je usamljena i hladna visjela o kuki na zidu. U kaminu ne bijaše od vatre više ništa. Samo je jedna jedina slabašna žerava svijetlila između crnih ugaraka.

Bijaše kao da u njezinoj sobici sve gubi sjaj za nju, kao da sve tone i propada u mrak i tmin, a slabašna i kukavna žerava u kaminu jedina je još točka koju mrak nije progutao. I sam je Dag negdje u tami, vani, daleko od nje. Ono malo riječi što ih je ovda-onda uspjela izvući iz njega tako je malo odavalo o njemu i tako malo kazivalo o njegovoj unutrašnjosti. Ne poznaje ga ona, i zato bijaše kao da su bez vrijednosti svi ti lijepi darovi, sve to povjerenje i sve te tajne. Jer je Dag za nju ostao velika tajna — do njega je put tako beznadno dalek.

I nemir zbog toga što je doživjela u sobici poče se upredati u te nove misli, dok se strah hvatao njezina srca i prevlačio po njem svoje ledeno inje.

Nije poslije znala kako se dogodilo, ali je bez ikakve jasne namjere ustala, izišla na hodnik i krenula niza stube. Što je mogla tiše otvorila je teška kućna vrata, a onda je noge ponesoše preko trijema u mrak, onamo gdje je mladi Dag imao svoje tajne — to jest prema staroj ognjenici od teških brvana koju je na mračnom dvorištu

samo naslućivala.

Je li zaista krenula onamo — i što je zapravo ondje htjela? Je li uopće znala što želi?

Iz pristrešja sišla je na debelu dasku što vodi preko dvorišta. Stara ognjenica, bez prozora, ležala mračnija nego li i sam mrak, puna i prepuna tajni, kao da će se od njih raspuknuti. Ali, ne svijetli li to neki trak svjetla, gore na krovu, gdje bi imala da bude badža, otvor na koji dim izlazi? I nije li to unutra kao nekakav šum — pas šuška, što li?

Adelaida zastade drhteći od straha, spremna da se i na najmanji šušanj okrene i pobjegne. Ali se nije ništa čulo, bijahu to samo glasovi noći, pucketanje u gredama, tiho kapkanje vode vani, a u zraku kao dah daleke šume i vonj stare kuće i dima negdje s vatre.

Dugo je ondje stajala i osjećala tihi disaj noći kao neku opojnost što se širila oko nj. Zatim se prenu te pođe prema vratima ognjenice i oprezno pokuca. Odnekle se začuje muklo, jedva čujno režanje — zaista je negdje pas režao, ali iznutra nikakva odgovora. Djevojke koje su mele pod u ognjenici i pospremale krevet obavljale su svoj posao izjutra; nitko drugi osim mladog Daga nije tu ulazio u drugo vrijeme, i tako bijaše već mnogo, mnogo godina.

Adelaida okrenu kvaku i otvori vrata. Unutra osvijetljeno. Visoko se i toplo povija plamen vatre na ognjištu i dim se vije, obavija krovne grede i najposlije izlazi i kulja na badžu. Unatoč plamenu ništa se ne vidi od dima, Adelaida samo nejasno razabire visok lik Dagov — istegao se kao nekakva prijetnja tamo za vatrom na ognjištu. Večeras je Dag došao iz šume, obrijao se i upravo u pukotinu drvenog zida zatakao zrcalo i britvu kad je čuo da netko dolazi. Stajao je i u napetoj se pažnji okrenuo prema vratima kad se dogodilo dotad nečuvano — da je netko uhvatio za kvaku i ušao u njegovu spilju, noću.

Trebalo je vremena dok je Dag shvatio tko je to ušao, a što se tiče Adelaide, ona bijaše toliko uzbuđena da se stresla kad su se za njom zatvorila vrata.

Najposlije se Dagovim licem razli osmijeh, te se i Adelaida nasmiješi i olakšano odahnu. Dag ukloni sa stolice kaput i prsnik te ih objesi o kuku na zidu, a onda joj ponudi da sjedne, gurnuvši stolicu prema ognjištu. Košulja na njemu bila razdrljena a rukavi

zavraćeni do lakata. Sada je zakopča i spusti rukave te sjede na tronožac prema vatri.

Adelaida pogleda naokolo bijaše joj kao da je povrijedila neko pravo time što je tako banula i prodrila u Dagov svijet djetinjstva, u kojem je on živio mnogo godina prije nego što se ona pojavila u njegovu životu.

Ali nije mogla drukčije, morala je sve promotriti — krevet koji se rasporemljen isticao svojom bjelinom u tamnom kutu, zidove na kojima su visjeli rogovi s pušćanim prahom, puške i ražnjevi i mreže za ribolov. Velik nož stajao zaboden u drveni zid, a drugi u koricama visjeli o kukama. Sjekire stajale zabijene u debele grede, jednu je vidjela kako se sja zacijepljena u balvan kraj kreveta. Po kutovima i uza zidove ležalo ostalo oruđe i pribor, a remenje, konopi i komadi lanca — sve je to visjelo o kukama među odjećom. Kraj kreveta ležao pas s glavom među prednjim šapama i sjajnim očima gledao u Adelaidu, a drugi se pokraj Daga pružio uz ognjište, u toplini. Čutio se vonj dima, stare kuće i pasa, plamen poigravao oko cjepanica što su šištale na ognjištu, dim se širio naokolo i povijao se prema badži, a negdje pucketalo u gredi.

Čudno je bilo Adelaidi da tu sjedi u posjetu kući svoga muža — jer da je to njegov dom, u to nije sumnjala.

I Dagu je to bio neobičan trenutak. Da bi ga ona, koja se jednom zvala Adelaida Barre, mogla posjetiti noću u ognjenici — bijaše posljednje na što bi ikad pomislio. Sjedio je onako plećat i gledao u vatru. Taj posjet nije bio prvi znak ljubavi što ga je dobio.

Unatoč svemu svome ponosu i unatoč svim opomenama što joj ih je udijelila baka, bijaše Adelaida žena, i ona je zacijelo za njihovih zajedničkih večeri izrekla mnogo više nego Dag, bila pažljiva i dobra prema njemu i prošaptala mnogu lijepu riječ.

Dag nikad u životu nije naišao na zapreke. Sve je išlo po njegovoj volji. Nekoć je bio jako tužan za majkom, kad je umrla; ali je smrt znana gošća, i stari je ljudi moraju očekivati, to je prirodno. Jedina muka u njegovu životu bijaše ono doba kad je toliko čeznuo za Adelaidom. A onda je otac i to uredio, umjesto njega.

XI

I na Björndalu su, kao posvuda u zemlji u ono vrijeme, štedjeli žito zimi; ali je zato bilo mesa i ribe i vodenastog gomolja koje se zove krumpir i koje se po nalogu starog Daga sadilo na svakom slobodnom djeliću zemlje u naselju, gore po krčevinama, a i na samom Björndalu, i sad im je taj krumpir dobro dolazio. Mnogi su mislili: miješaš li kruh s vodom ili s krumpirom, na isto ti izlazi — ali su s vremenom uvidjeli koliko je brašno izdašnije kad se miješa s krumpirom, a i sa slaninom, mesom i ribom to novo gomolje sasvim dobro prija.

Božić na Björndalu tekao kao i svake godine. Badnju večer, sa svom kućnom čeljadi za stolom u velikoj dvorani, Adelaida je već doživjela lani; ali ove godine kao da bijaše nekako svečanije.

Možda joj se tako činilo i zato što više nije bila gost, ali je najviše dolazilo odatle što joj je otac pripovijedao kakva oskudica vlada drugdje. A na Björndalu bijaše kao svih prijašnjih godina: kaše i mesa, rakije i piva za svakoga — nitko nije jeo posno. Meso je prije bilo najželjenije, a ove se godine najviše tražila kaša.

I tetka Eleonora, koja nije zaboravila da o Božiću dođe u posjet, začudila se i zadivila još i više negoli Adelaida prvi put i božićnom stolu u dvorani, i mnoštvu čeljadi okupljene za tim stolom, i bibliji na stolu, sa svijećama oko nje, i ozbiljnosti u kojoj je stari Dag čitao božićni tekst, i svoj svečanoj dostojanstvenosti koja se vidjela na svemu i na svima.

Kasnije je rekla Adelaidi kako nikad prije nije tako snažno osjetila da je Badnja večer najveća u godini.

Poslije božićnih blagdana provedenih na Björndalu major Barre bio je nekoliko dana u gradu, ali se odande brzo vratio te je pripovijedao o potresnim događajima što su se ondje zbivali: o nestašici žita, o tome kako su ga dijelili u vijećnici, o strašnoj navali i o krvavom upletanju policije koja je svojim pernim buzdovanima obuzdavala izgladnjele ljude. Ali je pripovijedao i o nadama što ih je svijet polagao u oživljenje plovidbe i u trgovinu s Engleskom. Stari Dag marljivo je te večeri točio i ovda-onda ubacivao koju riječ i tako je od majora saznao sve što je ovaj čuo od istaknutih ljudi, a

napose o tome kako novac sve više gubi vrijednost.

Stari Dag bio već odavno bogat čovjek. Cio jedan ljudski vijek nije on mislio na drugo doli na novac. Naučio je u to vrijeme da ne vjeruje ljudima i da svoje povjerenje ne poklanja nikomu i ničemu. A onda je razabrao koliko je drugog izgubio i koliko je radosti sebi uskratilo radi pustog novca. Prvo što ga je probudilo iz njegove tlapnje bijaše blaga opomena koju mu je uputila gospodica Doroteja uoči svoje smrti. A kad mu je i žena promijenila svijetom, spoznao je kako u trideset godina njihova zajedničkog života gotovo nije našao vremena da s njome govori. Odonda je u mnogom pogledu postao blaži te u novčanim poslovima nije više bio onako nemilosrdan kao dotad; osjetio je potrebu da se približi ljudima i da im pokaže kako dobra čeljad oko njega nije živjela uzalud, nego je djelovala na nj i tako koristila svima onima s kojima je dolazio u dodir na dvoru i u naselju, gore u šumama i dolje na jugu, u ravnoj župi.

Bijaše to njemu kao neka dužnost — obaveza prema ženi i svastici i prema starom kapetanu Klingeu, koji je na Björndalu proveo posljednje godine svoga života i udijelio mu mnogi valjan savjet.

U posljednje doba samo je još mislio na to da bude dobar i blag gospodar ljudima kojima upravlja i da im, ako je moguće, bude prijatelj. Zatim je mislio na sina i na Adelaidu — i namatao misli o tom kako će na rodovskom stablu biti novih izdanaka. Mnogo je u sebi prebiraio o tome, bijaše kao da tone u maglu kad bi se mislima dohvaćao budućnosti u kojoj će na svijet doći malen dječak koji će onda s njime tapkati kroza stare sobe.

Od nekog vremena spopada ga nešto novo. Prije je bio pun nepovjerenja prema ljudima — kad posrijedi bijaše novac; sada je u sebi nosio novo nepovjerenje, i to — prema novcu. Bilo je toga novca i previše. U trgovačkim knjigama njegova rođaka Holdera stajale su krupne brojke, a u podrumu na Björndalu sanduk bio nabijen novcem — sve sam pust papir. Imao je još mnogo građevnog drveta u gradu, koje se nije moglo ukrcati kad je dopremljeno onamo. Nije za nj dobio nikakve doznake, ali je sada dobivao pismo za pismom — nudili mu za drvo sve veće svote. Bijaše ga ondje mnogo naslagano, silne gomile, a nove će stići na proljeće. Obarali su stabla u šumi, mnogo je ljudi bilo zaposleno na sječi, sin mu je s njima, stari Dag zna da posao teče kako treba.

Stabla su to iz njegovih šuma, vrijedi to drvo, i ne želi za nj papirne krpe.

Kad je mladi Dag jednom hitno tražio gotov novac, odgovorio mu je rođak Holder kako mu je i samom potrebno srebro za kredit u Hamburgu, i zato Dagu ne može isplatiti toliko. Stari je Dag malko razmislio o tome. Sve je to dobro i lijepo s Danskom i Kopenhagenom, i s kraljem na dvorima u Kopenhagenu, ali su se vrijednosti ondje najvećim dijelom pretvorile u papir. Rođak Holder očito ima svoje planove s tim Hamburgom, premda je to daleko u svijetu. Lijepo. Ali je on znao osjetiti i ponešto je čuo od onog vremena. A tamo, u Hamburgu, račune prebijaju u srebru, a to je nešto u što se stari Dag razumije. Kako bi bilo da za svoje drvo traži srebro u Hamburgu, bez obzira na to išlo drvo u London ili u Holandiju?

Marno je te večeri točio majoru Barreu, i u zgodan čas spomenuo mu srebro i Hamburg i pustio ga da govori. A major je o tome mnogo čuo te je sad živo i slikovito prenosio.

Kad je stari Dag išao na počinak, njegova je odluka bila čvrsta, znao je što hoće. I tako je došlo da je za svoje drvo knjižio znatno manje svote nego drugi, ali zato čvrste — u Hamburškoj banci.

Novac što ga je inače dobivao, ulagao je u zemljište i u robu, nabavio je svakakvo moderno oruđe da mu služi na imanju i da bude za posuđivanje ljudima u naselju, u šumi i dalje u nizini. A kad bijahu gotovi sa sječom, odredio je da se grade staje za stoku sitnog zuba, po krčevinama i bačijama, gdje ih prije nije bilo. Kupovao je konje i krave, svinje, ovce i kokoši i davao ih na uzgoj svojim seljacima. Ipak je nekakav izlaz što je stoka razmještena kojekuda, kazivaše u sebi stari Dag kad je nakon slabe žetve zavladała oskudica u krmi.

Čili vranici s Björndala u čvrstu kasu grabili svojim starim putem prema jugu i vraćali se s teškim teretom, a vozari istovarivali u večernjoj tami i spremali u skladišta ne kazujući ni riječi o tome što donose i odakle dolaze. Stari Dag imao je dužnost da se brine o mnogima, a i moć da se probije u doba nevolje i oskudice. Morao je mnogima nabavljati žito za sjetvu, krumpir i povrće za sadnju. Valjalo je dobavljati i novo žito za kruh i još mnogo toga što je ljudima omogućavalo da dočekaju novu žetvu.

Kasnije je major Barre imao malo vremena da bi mogao dulje boraviti na Björndalu, ali je ipak ovda-onda dolazio u kraći posjet i

pripovijedao o životu u gradu, o poplavi od papirnog novca, o ljudima koji su se naglo bogatili, o gozbama sa šampanjcem, o lakomisenosti i o rasipanju. Ali je pripovijedao i o činovnicima i drugima koji su imali siguran dohodak, i o malom svijetu koji se zavrtao u svakoj nevolji.

Ljetni dani prolazili na Björndalu kô i prije, jednolično i polako, kadikad kiša rominjala, da zatim opet sunce ogrije, bujalo rašće, zelenjele se livade, zibalo se klasje na vjetru, rodno i zrelo.

Valjalo je sagraditi dvije nove suše da bi toga ljeta moglo sve sijeno doći pod krov, i žitnice su bile sve pune, pa je trebalo graditi nove.

Stari Dag bijaše svuda, nalazio se on na svakom poslu, od ranog jutra do kasne večeri. Nikad radovi nisu tekli tako sjajno kao te godine, s modernim oruđem, i nikad se nisu toliko radovali žetvi kao sada, poslije one mršave i gladne godine.

Ljudi iz šume znali bi se noću došuljati do njiva i trgati još nezrelo klasje. Momak koga su uhvatili na tom djelu morao je pred starog Daga: osim ukora dobio je i zaušnicu. Neki dječak koga su jednog dana doveli zbog istog djela toliko se uplašio da je od njega voda potekla po podu. Morao je obećati da više neće krasti, nego da će se obratiti starom Dagu bude li mu u majke što nedostajalo.

Rat harao u svijetu, a stari se Dag borio i skrbio za sve koji bijahu oko njega. Ali nisu samo te izvanje brige pokrenule život u njemu. Bijaše nešto i u samoj kući. On je, doduše, već odavno mislio svoje, ali je te jeseni bilo tako tiho i tajanstveno oko njega da se upravo morao truditi kako bi pokazao da ništa ne vidi i ne opaža.

XII

Stenjale stare zgrade na vjetru što se razmahivao za jesenskih noći.

Kad bi vjetrina razvalila krajinom, bijaše kao da se sve izvaljuje iz zemlje i kao da se čitava kuća podiže te će u vihoru udariti u kovitlac. Prskalo i škripalo u debelim brvnima i gredama, a onda mahom prestajalo kad bi sjeverac legao. Bijaše kao da stara

zdanja žive i pokreću se s vjetrom i olujom.

Gore u sobici ležala Adelaida budna i osluškivala. Na komodi gorgjela svijeća. Vrata što vode u Dagovu sobu stajala otvorena — tako Adelaidi bijaše sada po volji. Unutri je ležao Dag i spavao u mraku, ne dajući glasa od sebe, ali je tamo u njegovoj sobi pucketalo u zidovima još jače.

Noćas je uždio vjetar, raskrivio se vihor tako te se čini da se sva kuća diže i pada kao na moru val — ili je možda taj osjećaj samo od vrtoglavice? I zar je već tako blizu to u nje? Imala je tako jasne znakove u toku dana i uvečer. Onda je prestalo, a sad, evo, sve je počelo iznova; Prisljavala se da osluškuje vjetar, ali nije uspijevala.

Možda je slabi jecaj prešao preko njezinih usana, jer je Dag odjednom stao kraj njezine postelje. Nježno ju je gladio po ruci svojom tvrdom šakom i gledao je upitno.

Vrškom jezika ovlažila je suhe usne i prošaptala:

— Zamoli gospođicu Kruse da dođe.

Časak se igrao njezinom rukom, a onda je malko podiže, saže se i lagano na nju utisnu cjelov. Kad se uspravio i krenuo, oči mu sjale.

Koliko li je puta Adelaida zaželjela da Dag učini tako — da učini što su toliki drugi, prije, činili s njezinom rukom. Željela je da mu vidi glavu gdje se tako prigiba pred njom. I najposlije se, eto, dogodilo. Htjela je da ga drugom rukom pomiluje po kosi, ali više nije mogla.

Gospođica Kruse tiho uđe, prošapta nešto i sjede malo dalje, kraj kreveta. Dag je krenuo po stručnu pomoć. Čulo se gdje kočija klopara u daljini.

Adelaida pokuša da osluškuje nevrjeme i vjetar što vani fijuče, da misli svrne na drugo; ali su bolovi bivali sve jači. Odjednom joj se u mislima javiše slike o nečemu što je čitala u dnevniku gospođice Doroteje, a kasnije saznala nešto poblize od gospođice Kruse i od starog Daga — o rodu i o ljudima, o rođenjima i o smrti tu na dvoru. Između bolova vidjela je pred sobom Terezu, Dagovu majku. Toliko je puta gledala u njezin portret u dvorani. Zašto nije na životu i sada? Gledala je pred sobom sliku što ju je u svojim mislima stvorila o staroj Ani Hamarrbö, koja je bila tako uzvišena i

stroga i koja je ličila na starog Daga, jer je bila u rodu s Björndalcima. Sve priče o Aninoj valjanosti stvorile su Adelaidi živu sliku te stroge starice, te je sada mislila na Anu i na to kako nikada nije pogriješila kraj kolijevke.

O onoj po koju je Dag sada otišao, nije Adelaida nikad ništa čula niti ju je ikad vidjela, ali je zacijelo i ona valjana, i gotovo je neka sigurnost već u samom njezinu imenu: Unn Hamarrbö.

Bila je praunuka stare Ane, a sama ju je Tereza Björndal uputila u umijeće kako se pomaže u porodu i u bolesti, i ona je tu dužnost preuzela na se kada Tereza više nije mogla pomagati nego je morala sjediti u svom naslonjaču na kotačima. Tereza ju je svojedobno vodila sa sobom te se mogla uvjeriti da je Unn u tom poslu spretna. Tako je Unn poslije obavljala dužnost u kojoj su se toliko istakle Ana i Tereza.

Unn je rano obudovjela. Kad joj je muž umro, vratila se kući na Hamarrbö, te su je ljudi i opet zvali njezinim djevojačkim imenom. Sada joj bijaše četrdeset i osam godina.

Adelaida je ležala kao u nekoj omamljenosti, od bolova i od priviđenja. Ali je toliko vladala sobom da ni glas nije prelazio preko njezinih usana, i ništa nije vidjela doli svojih utvara niti su joj uši išta hvatale. Zato i nije čula ono što je čula gospođica Kruse — da su kola zakloparala po dvorištu i da se netko uspinje uza stube.

Ništa nije Adelaida zapazila sve dok joj oči odjednom ne ugledaše živu priliku — sliku koju je u duhu stvorila o Ani Hamarrbö, te se ona od užasa malko pridiže u postelji i zbunjena se zagleda u pojavu što je iskrsla pred njom.

— Ovo je Unn — začuje glas gospođice Kruse kao negdje izdaleka.

Adelaida klizne opet na uzglavlje, prisili usne na mučan smiješak i pruži ruku. Unn joj prihvati ruku, čvrsto, gotovo je privlačeći k sebi, te sjedne na stolicu što bijaše stavljena kraj postelje.

Gospođica Kruse imala je, dakako, mnogo posla u času kao što je takav, te se odmah udaljila kad je došla Unn, a Dagu rekoše kako bi bilo najbolje da tu noć ide na počinak u staru ognjenicu.

Tako Adelaida i Unn ostadoše same. Unn je sjedila držeći i dalje Adelaidinu ruku u čvrstu stisku te se duboko sagnula i uprla oči u Adelaidu, a Adelaida opet u nju.

Bijaše Adelaidi kao da se iznenada našla u živu susretu sa

svom snažnom prošlošću o kojoj se čitala i slušala s tolikim zanimanjem. Dok je gledala Unninu stasitu pojavu, ono čvrsto lice s oštrim crtama i svijetlim očima, bijaše joj kao da gleda prošlost Dagovala roda i život na Björndalu u dalekoj davnini.

I Unn je proživljavala svečan čas. Nije dosad vidjela Adelaide, ni onda kad je o Božiću bila na Björndalu, ni onog ljeta, ni otkad se udala za Daga — ali je o njoj čula, i to mnogo. Adelaidin dolazak u prostoriju za poslugu, one noći kad se slavila svadba, bijaše nešto što se kao bajka pronijelo cijelim naseljem i stiglo do krajnjih bačija — svuda se govorilo kako je bila neizrecivo lijepa, sa zlatnim obručen u kosi, sa zlatnim ružama na haljini i s blistavim zlatom na rukama.

Unn nije očekivala ni vjerovala da bi je mogli pozvati na Björndal, gdje je njezina prababa imala tolike časne dužnosti. Zacijelo će, mislila je Unn, na Björndal pozvati babicu iz grada, ili liječnika, ili pak oboje. A onda je sam Dag došao po nju, i ona sada sjedi pokraj Adelaide, gleda je i drži njenu ruku u svojoj.

I tako su se gledale, Adelaida i ona, ushićene obadvije, a ni jedna nije slutila što pokreće drugu i što se u njoj zbiva.

Unn bijaše slična prababi kao jaje jajetu, ali su njihove rođendane jedan od drugoga rastavljale tri četvrtine stoljeća. Stara je Ana proživjela djetinjstvo i mladost u teškim vremenima, tako te je u starosti postala kruta, stroga i nemilosrdna. I Unnine su oči u svagdašnjem životu gledale strogo, ali su znale biti i vrlo duboke i tople, a takve bijahu sada. Znale su one biti i prodorne — prodornije nego što je i mislila. One su osvojile Adelaidu, bijaše kao da ju taj pogled upravo nosi dalje od njenih bolova; te su oči u nju ulile čvrstinu i povjerenje kad je došlo ono najteže.

Bijaše prema jutru. U sobici ležala Adelaida u postelji i držala novorođeni život u naručju. Sve oko nje bilo svježe presvučeno i sjalo se bjelinom. Stara kolijevka stajala pred krevetom, široka i čvrsta, ukrašena rezbom gore i dolje, a puna fine rubenine, jastučića i čipaka što su visjele sve do poda. Adelaidi oči sjale duboko i živo, na čelu joj tragovi preboljelih muka, uvojci što su izvirivali ispod poullice lijepili se na vlažne sljepoočice, a na lijepim joj ustima još nije sasvim iščezla bolna crta.

Iz Dagovala sobe čulo se pucketanje u kaminu; naložili su ondje

vatru da bude tople vode, a lagano se ložilo i u peći, u sobici, radi maloga novog života.

Dag je upravo otišao, pa je Adelaida sada čekala starog Daga. Zapala je kao u neku toplu omamu od radosti što ju je preturila, što je dijete lijepo i jedro i što je — sinčić.

Škripale stube, jedna po jedna, hodnikom se čuli koraci po podnicama nije trebalo kucanja, dolazak starog Daga, bijaše dovoljno najavljen. Tiho je zatvorio vrata, svečano prišao i sjeo, a onda se sagnuo i pogladio Adelaidu po ruci dok je gledao mališana.

— Eh, Adelaida, i k tome sin! — prozbori stari Dag.

Adelaida mu ništa ne uzvрати, nije smogla riječi: oči joj se orosile, samo je gutala i borila se da ne brizne u plač.

Stari Dag bio je toliko ushićen i zanesen da bi mogla glasno zaplakati od radosti. I njemu bijaše neobično pri duši. Naglo je ustao, duboko udahnuo i malko okrenuo lice: zaustio je da nešto kaže, ali je tek u trećem pokušaju uspio da progovori. Čule su se stare riječi što su ih od pamtivijeka izgovarali nad svom novorođenčadi u rodu:

— Bog blagoslovio tvoj dolazak na ovaj svijet, i pratio te u sve dane, i k sebi te uzeo kad život izmine!

Glas se stišao prema svršetku, i Adelaida opazi kako su se starom Dagu oči napunile suzama kad je prema njoj digao ruku kao na pozdrav, a onda se naglo okrenuo te izišao.

Bajka o Adelaidi namátala se dalje.

Sad je Unn Hamarrbö sama vidjela sobicu — uvjerala se da je istina što su djevojke šaptale o srebru i o čipkama, o raspelu što svijetli u mraku, o pokuštvu s rezbom ljepšom negoli u crkvi i o mirisu kao iz procvalih vrtova. Unn je dobro promotrila Adelaidu i uvjerala se da je lijepa kao nijedna druga, ali i nevjerojatno kruta ta donijela je krupno dijete na svijet, a nije ni riječi protisnula. Takvo što nije bilo ugodno, i za večernjih razgovora u kućama i kolibama, gdje se bajka o Adelaidi istegla u nešto na čemu je gotovo neprirodan sjaj, bijaše riječi i o njezinu ukočenom ponosu, govorilo se kako je kruta, bezosjećajna i neshvatljiva. I tako je Adelaidina slika obilazila naseljem i šumom i dopirala svuda gdje je bilo ljudi.

Unn Hamarrbö nije ni slutila da će njezine riječi o Adelaidi, što ih je iznosila u svem poštovanju, naići na takvo tumačenje.

Adelaida bijaše sretna, neizmjereno sretna. Nikad u životu nije zaboravila sreću koju je osjetila te jeseni i te zime. Kraj svega drugog što joj bijaše srcu drago u toj sobici, imala je sada i svoje dijete u lijepoj kolijevci, za koju je gospođica Kruse nekoć izradila i sašila svu sjajnu opremu, još davno prije nego što se rodio Dag.

Svi su na Björndalu susretali Adelaidu puni poštovanja i pozdravljali je već iz daljine, a stari je Dag svakog dana i časa pitao za mališana i najposlije ga je smio čvrsto držati u naručju i valjano ga promatrati.

I mladi je Dag nalazio vremena da se bavi mališanom kad je bio kod kuće. I još više: pomalo je gore u svojoj sobi počeo vješati sad ovo, sad ono što je prije držao u staroj ognjenici. Trajalo je neko vrijeme dok je Adelaida to opazila. Jedne kasne večeri — kad je Dag bio u šumi, a ona htjela ugrijati malo vode — da ne smeta nikoga dolje, zapalila je vatru u kaminu i sjela dok se voda ugrije. Kako je sjedila i ogledala se po sobi, otkrije po zidovima ovo i ono čega prije nije bilo; dolje pak, u tamnom kutu kraj kreveta, ležale čizme i jedna torba, a u gredu zacijepljena sjekira.

Dag joj se dakle polako počeo približavati.

XIII

Božić su na Björndalu svečano slavili poslije tako dobre godine. Major i tetka Eleonora došli u posjet, a i drugi gosti, te je bilo slavlja i plesa, zdravica i pjesama.

Nekim gostima teško bilo pomiriti se s time da na Badnju večer sjede za istim stolom sa svom poslugom i da pobožno slušaju kako stari Dag čita božićni tekst iz biblije položene između svijeća, kao u crkvi. Još gore bijaše što se starac te večeri rano povukao na počinak, najjavivši im kao nešto neopozivo da im ujutru valja uraniti — probudit će ih da se odvezu u crkvu, na misu zornicu. Kakav je to način i postupak prema uglednim gostima?

Ništa im nije pomoglo: probudiše ih u mrklju zoru i poslužiše u postelji, i tako su jutro počeli rakijom natašte i zalogajem dok još nisu ni istreptali san iz očiju. Svi se grozili i na samu pomisao na

vožnju po noćnoj hladnoći te srditi gundali. Ali zvon praporaca i svjetlost zupalja putem i svečana misa u crkvi djelovali su na njih kao i na druge. Ono naivno, prvotno u njima probilo se kroz maglu izvještačenosti i gluposti u kojima su gledali sadržaj i smisao svog života.

Zveket praporaca na konjskoj opremi povijao im oko ušiju svoju zvonku i meku pjesmu, a vatra zupalja gorjela pucketajući i tako divno sjala na snijegu i između stabala na putu dok su se vraćali na Björndal.

Zbog mnogih gostiju jeli su do toga dana samo u novoj zgradi, ali kad su se vratili iz crkve, svečani su stol, kao i svake godine, prostrli u velikoj sobi u staroj kući, a bijaše taj stol pokriven nevjerovatnim obiljem mesa, ribe i svakojakoga drugog jela, kako je običaj od davnine. Svi se divili množini i raznolikosti jestvina, tu se jelo sigurno, dugo i polako, i svakom bijaše prilike da bira ono što mu je najmilije.

Adelaida je mislila na prvi Božić za stolom u toj sobi i na strahopoštovanje što ju je tada ispunjalo, i pitala se što li misle i što li osjećaju ti koji su tu sada prvi put.

Ista je tišina tu vladala sada kao i onda, tišina legla na ljude i na stvari. Bijahu obuzeti istim čuvstvom kao i ona nekoć: osjećali su strahopoštovanje pred dahom starine i snagom prošlosti, bijahu puni udivljenja prema vjerodostojnosti, miru i sigurnosti što izbijaše iz svega, od zidnih brvana pa do umjetnički izrađenih naslonjača i do srebra na stolu.

I kao jedan, svi se pogledi u početku upraviše u starog Daga. Nisu bili s njime načistu. Adelaida se ugrize za usnu, da se ne nasmije. Tokom jučerašnjeg dana i na početku današnjega stari Dag ovladao je tim svjetskim ljudima, te su sada sjedili tihi i puni poštovanja. A toliko je danas otegao dok je podigao čašu. Zacijelo je sinoć i jutros čuo štogod od njihova gundanja — imao je stari Dag fine uši — te je sada možda puštao da im se svečanost duboko ureže u pamćenje.

Najposlije je podigao čašu i, kao obično, izgovorio nekoliko riječi u toj svečanoj prilici. Zahvalio im je što su došli iz daleka da se ne zatre stari običaji i podsjetio ih kako za stolom valja pomisliti i na bogate darove Božje, a onda se sjetno nasmiješio, nazdravio i spustio ispražnjenu čašu.

Bijaše sada kao što je i prije bilo za tim stolom. Stari Dag nije

više prigušivao radost, a rakija i dobro pivo svima povrati dah, i kao što je često bilo, smijeh i buka i sad ispuni dvoranu.

Tetka Eleonora zapazila je za stolom nešto od onoga što je Adelaida osjećala, i preko njezinih usta prijede fin smiješak kad je starom Dagu zahvalila na gozbi i na — vožnji u crkvu.

Adelaida je upamtila što je stari Dag rekao kako im se valja sjetiti darova Božjih — za obilnim božićnim stolom.

Sve je tu imalo svoj prastari smisao.

XIV

Pokraj sve radosti te zime stari je Dag bio ponešto zabrinut. Nakon bogate žetve, a još više zbog toga što je novac izgubio vrijednost, ljudi su u okolini počeli da otkupljuju svoja založena imanja i plaćali su šakom bezvrijednih papirnih novčanica — stotinu talira nije sada vrijedilo više od nekoliko prijašnjih šilinga.

Mislio je na valjane talire, na srebrni novac što ga je davao kupujući založnice pomoću kojih je preuzimao imanja po okolici.

Bio je krut u ono vrijeme, i njegovo je geslo glasilo da pravo mora ići svojim putem, ma kako dužnik lijepo molio. A sad se već dvaput dogodilo da su mu ljudi došli i od njega uzeli nazad svoje imanje, a njemu ostavili svežanj tričava papira. Ali i to bijaše pravo koje je išlo svojim putem. Na papirnim krpama stajale su ispravne brojke. A što novčanice nemaju vrijednosti, nije krivnja na dužnicima.

Mogao je i više toga doživjeti: zakonsko pravo otkupa nasljednih imanja traje petnaest godina, a mnoga imanja nisu toliko vremena bila u njegovu posjedu. Ponajviše je mislio na Borgland, najveći posjed dolje na jugu, u ravnici; istom su dvije godine što je u njegovim rukama. Tamo je još živio stari vlasnik, pukovnik von Gall, i njegova zla kći Elizabeta, koja je nekoć Dagova starijeg sina, Torea, takoreći gurnula u smrt, u ponor u Djevičanskoj dolini. Stari se Dag zaveo te je uložio teške novce da bi kupio glavnu založnicu na Borgland, i poslije je imanje prenio na se — »za svaku sigurnost«, kako je kazao njegov odvjetnik u gradu.

Dvije su godine ondje radili mnogi njegovi konji, snažne mišice njegovih ljudi i teško oruđe, ne samo u doba sjetve i žetve

nego i u drugo vrijeme, da bi se dovelo u red ono što je zanemareno ili propalo, i jesenas se upravo začudio kad je vidio kolika se ljetina sakupila na tamošnjim golemim poljima i livadama.

I sada, kad je sve doveo u red i podigao, sve će otići, i izgubit će sve što je uložio. Bilo je, dakako, obijesno što se nepotrebno upuštao u tolike poslove. Dovoljno je posjedovao na Björndalu, u naselju i u beskrajnim šumama. Ali je mislio da će jednom biti još djece na Björndalu, mlađih sinova. Najstariji bi baštiniio Björndal, cio — kako je uvijek bilo, a drugi bi mogao dobiti Borgland. Treći i ostali, kad bi ih bilo više, dobili bi svaki svoj dio drugih posjeda što ih je imao dolje na jugu.

Jest, misli starog Daga letjele su na orlovskim krilima.

Sad je došao prvi unuk, a vrijednosti počele padati i zemlja počela izmicati iz Dagovih ruku.

U to vrijeme u župi i naokolo počelo se pronositi kako stari Dag upotrebljava krupne novčanice da pripaljuje lulu — za posuvracima nosi pripaljače od samih talira.

Neki su u tome vidjeli obijest, a drugi mišljahu da se on izruguje vladi i upravi paleći lažni novac.

A da je svoju lulu pripaljivao cijelim jednim imanjem — to nitko nije znao.

Zima stezala pa i prevalila, granulo proljeće godine 1811. Gdje su se minulog ljeta na Björndalu zelenjele livade, tamo je sada u zemlji klijala ozima raž, raž staroga Daga. Čovjek bi pomislio da već vidi zeleni sjaj na brežuljku, ali to još nije bilo moguće u drugom tjednu mjeseca travnja. U sušama ležale drljače s dugim željeznim zupcima i teškim željeznim okovom, i teški plugovi s većim ralima i oštrijim crtalima nego ikada dotad. Novo gospodarsko oruđe starog Daga. Björndalski konji, koji su navikli na težak rad u šumama i na svakovrsnom tlu, nisu bili nemoćni na borglandskoj mekoj zemlji, sve ako plug i drljača i jesu bili teži nego obično i dublje sjekli u zemlju.

Bližilo se vrijeme kad je najstariji sluga s Björndala imao s radnicima i s konjima doći da upućuje, zapovijeda i upravlja na starom posjedu porodice von Gall, a pukovnik, star i drhtav, da motri iz svoga skrovišta u vrtu, dok će gospođica Elizabeta viriti iza zavjese u svojoj sobi.

Pukovnik je oronuo otkako se ono prije dvije godine odvezao na Björndal da u starog Daga traži zajam kako bi isplatio dospjelu hipoteku na Borgland te vidio da je stari Dag kupio založno pismo. Pukovnik je, doduše, i dalje mogao mirno živjeti na Borglandu i bez obračuna uzimati iz gospodarstva što mu je trebalo, a stari Dag nije nikad onamo zakoračio; pukovnik je već bio utučen zbog prijašnje nevolje, a otkad ga je pogodilo ono sa založnicom, više nije bio ni za što. Gospođica Elizabeta, nekoć tako lijepa i obijesna, nije odonda izišla iz kuće.

Bijaše drugi tjedan u travnju, sunce sjalo, laki se oblaci nagonili nebom i ostavljali bijele pruge na svijetlom plavetnilu, a u visini kliktale ševe. U zemlji sve bujalo i raslo, voda tekla, curila i žuborila u svim pukotinama i brazdama.

Borglandski konjušar izveo pred vrata gospođičina tankonogog tamnosmeđeg jahaćeg konja. Timario ga je i četkao što je mogao bolje, ali kako je konj dvije godine stajao u konjušnici a da se nije kretao, nije ga čovjek mogao dotjerati u red, a osim toga bijaše kao da se jadan konj ne usuđuje ni zakoračiti. Ali su momku javili iz kuhinje da gospođica želi izjahati, i tako mu nije bilo ni kud ni kamo nego se prihvatiti toga posla. I kakva se to misao gospođici zavrгла u glavi? Izjahati! Kad su dvije godine bili na miru, mogla je i dalje mirovati i pustiti druge na miru — mislio konjušar dok se motao oko konja i nastojao da ga dotjera.

Zaškiljio je prema gospođici Elizabeti kad je gospođica, oholo i bez pozdrava, baš kao nekoć, prišla i uzjahala. Resko mu zafijuka njezin bič preko uha, dok je osorno upitala:

— Što! ZSar se tako čisti konj?

Bič i opet prasnu, ovaj put po konju, a i ostruge su zacijelo duboko zabile, jer se konj stresao i digao glavu protisnuvši žalostan njisak, a onda još žalosnije pokušao da zagradi u trk; najposlije pokrenu noge i otkasa s dvorišta pa niz drvored.

Momak ostade gledajući za njim i pritišćući uho rukom. Dok je tako stajao, promrsio je otprilike isto što je o njoj znao reći pukovnikov suludi brat Lorenc, koji je po Borglandu obilazio kao sablast:

— Đavo je živu odnio!

Dolje na kraju drvoreda gospođica Elizabeta susrete bijednu i jadno odjevenu djevojčicu, kćerku nekog radnika iz šume. Mala je zacijelo čula mnogo zla o gospođici, jer je odmah potrčala u stranu,

bez pozdrava, očito da što prije izmakne odande. Ali gospođica Elizabeta zaustavi konja i povika:

— Stoj!

Djevojčica stade, a bič joj zafijuka s obje strane oko ušiju: zabolje je kao da su joj odrezali oba uha. Debele masnice iskočiše joj preko oba obraza i po vratu pod tankim pletenicama. Mala je vriskala da bijaše strahota, a gospođica Elizabeta se uspravi u sedlu:

— Drugi put ćeš se pokloniti i pozdraviti! Onda ošinu konja i podbode ga ostrugama te odjaha u proljetno sunce, uspravna i još lijepa, unatoč tome što je dvije godine provela između četiri zida.

Gore na dvorištu momak krenu u staju, s rukom na uhu. Što treba da znače sve te promjene u posljednje vrijeme? Suludi je Lorenc dvije godine švrljao naokolo kako je htio, zalazio u staju, u prostor za posluđu i svuda, te su se zabavljali i smijali njegovu brbljanju; a sad, od Božića, drže ga opet u njegovoj sobi kao i prije što su ga držali, te smije vrtom prošetati samo izjutra rano, prije nego što drugi ustanu. A sam pukovnik, koji se naokolo vukao kao sjena, počeo se opet pokazivati svuda. Došao je da pogleda konje — one koji još nisu prodani — i staro oruđe i sve drugo, te je govorio kako sve oštećeno valja opet dovesti u red.

A sad eto i gospođice — pojavila se i ona sa svojom starom zloćudnošću, prohtjelo joj se jahati.

Gospoštija na Borglandu nije dviju posljednjih godina imala veze ni s kim. Zatvorili su se, od srama što su izgubili sve te više nemaju nikakve riječi na Borglandu, nego im valja živjeti od milosti starog Daga Björndala. Zato su i malo čuli i doznali o onome što se zbiva u svijetu; ali ih je u poznu jesen neočekivano posjetio neki činovnik što je živio nešto južnije, i od njega su doznali kako su se mnoga nasljedna imanja oslobodila hipoteke i kako je u tu svrhu lako doći do papirnog novca.

Pukovnik je bio bezvoljan i slomljen, i najposlije se možda osjećao zadovoljnim što netko jači i sposobniji upravlja golemim posjedom. Bio je i dovoljno razborit da spozna kako još mnogo toga nedostaje na imanju, sve ako i nije velika stvar da uzajmi novac za otkup. U stoci i u konjima nije bilo obnove već godine i godine, najbolje su životinje bile prodane, oruđe se nalazilo u beznadnom stanju, a zgrade propadale, kako to već biva gdje siromaštvo glode toliko vremena. Da se obnovi što ne valja i nadoknadi što nedostaje — i za to treba novaca, a tu ne pomaže papirni novac kao u otkupu.

Za to su potrebne veće svote, po pravoj dnevnoj vrijednosti, za svaku pojedinu životinju ili spravu.

A valja priznati: starac s Björndala bio je u svakom pogledu čovjek na mjestu i nadasve pristojan. Prve godine, onda kad ih je pogodila nerodica, prepustio im je svu ljetinu i još im priskočio u pomoć, usrdno i obilno, a druge godine, koja je tako divno ponijela i urodila, sebi je odvezao tako malo da je njima na Borglandu ostalo svega u izobilju.

Pukovnik nije znao za kolebanje u poimanju časti i dužnosti; u njemu se to shvaćanje učvrstilo tokom mnogih pokoljenja. Dobro je znao što i koliko za Borgland znači pomoć koju mu je stari Dag pružao u ljudima, konjima i oruđu. U svome ponosu smatrao je za nepošteno da sve to zahvati povrh vrijednosti što ih je stari Dag u valjanu novcu platio za založno pismo. To bi mirisalo na nečasnost.

Ali ga je gospođica Elizabeta podbadala, i dan i noć punila mu uši, sve dok najposlije nije najavio otkup. A da se pukovnik ne bi predomislio, uzela je njegovo pismo o najavi te ga tjedne i tjedne čuvala kod sebe.

Po očevim je riječima i po njegovoj nedoumici znala da mnogo toga još nedostaje na Borglandu, pa se prema tome ravnala i donijela svoju odluku. Nije htjela poslati pismo prije nego što ljudi s Björndala i ove godine ne obave proljetne radove na Borglandu. Sve ako Björndalci time i steknu pravo na žetvu (a ona to nije znala posigurno), barem će zemlja biti obrađena, pa će se Björndalci i dalje brinuti i raditi kako su i počeli, a njezin će otac dotle imati vremena da nađe zajam i namakne potrebni novac i da nabavi životinje i oruđe.

Odlučila je da ne izlazi iz kuće dok ne pošalje pismo. A danas je u zraku tako divan dah proljeća. Elizabeta se osjećala kao preporođena na pomisao da će otac i ona opet postati gospodari Borglanda kao i prije, a napose je uživala misleći kako li će se držati njezina nekadašnja prijateljica Adelaida, koja se udala na Björndal — kako li će se držati i kako će joj biti kad sazna da im je Borgland iskliznuo iz ruku. Elizabeta je danas naprosto morala van, na sunce, da jaše starim putovima i da osjeća život oko sebe poslije tolike povučenosti.

Elizabeta von Gall, koju su nazivali »zla«, jašući skrenu iz borglandskog drvoreda malko na sjever, kuda put vodi prema Björndalu.

Svašta su o njoj šaputali. Ona je Torea Björndala natjerala da krene starim putem oko Borglanda — u ponor u Djevičanskoj dolini, jedne noći za mjesečine — i nitko ga poslije nije vidio. Njezin kavalir one večeri, snažni poručnik von Margas, krenuo je one noći za njim, s mačem, a Tore Björndal bijaše bez oružja. Odonda se Margas nikad više nije pojavio na Borglandu — kažu da je otišao iz zemlje i da je pao u Napoleonovoj vojsci. Jednom je na Borglandu pozvala Toreova brata, mladog Daga, da pleše s njom, i cijelu je večer oblijetala oko njega; ali on nije mario za nju, nego ju je prezreo te je najposlije plesao s Adelaidom Barre, koja mu je zatim postala ženom.

Jest, mnogo se toga šaputalo o gospođici Elizabeti, o njezinoj đavolskoj zlobi i okrutnosti prema ljudima i jadnim životinjama.

Sad je oholo jahala na sunčanom sjaju i malko krenula prema sjeveru.

Bila je tako kratkovida gospođica Elizabeta, ali su njene uši uhvatile zvuk, čula je kako kloparaju kola što dolaze ozgo iz šume, a uskoro ih i ugleda. Okrenula je tada konja i polako jahala natrag, prema drvoredu. Ali su kola išla za njom i ušla na borglandski drvored. Ona nato ustavi konja da vidi tko se to vozi.

Bio je to Syver Bakpaa, najstariji sluga s Björndala; išao je da pregleda oruđe što su ga lani ostavili na Borglandu — da vidi ima li što god što bi trebalo popraviti prije proljetne sjetve. Tako su uvijek pravodobno radili na Björndalu i svagdje gdje je upravljao stari Dag.

Gospođica je Elizabeta razabrala tko je, ali je i on svoje čuo o njoj pa se sad dovezao čvrsto i sigurno, da se proveze pokraj nje — bez pozdrava, samo što su mu oči kratko pogledale prema njoj.

— Zar ne znaš pozdraviti?

I bič fjučnu zrakom, ali ga dočeka čvrsta šaka najstarijeg sluga, istrže joj ga iz ruke — i bič, rastrgnut na četiri komada, odletje pred njezinim nosom u blato na cesti.

Htio je Syver krenuti dalje, ali mu ona oštrim glasom zapovijedi da stane.

— Van iz aleje — povika Elizabeta. — Što tražiš ovdje?

O — odgovori Syver — htio sam da malko pogledam oruđe.

— Ovdje nitko nema ništa da gleda! Nitko odande! Oruđe ćemo izbaciti ovamo na cestu. Tu ga možete uzeti.

— Tako mi je naredio stari Dag, i što on kaže ja izvršavam.

Gospođica Elizabeta umirivaše konja, jer ga u bijesu bijaše

podbola ostrugama.

— Gledaj da se kupiš odavde! Nitko odande nema više što da traži ovdje! Kaži tamo da otkupljujemo posjed, jest, odmah, sve je već napisano!

— Napisano, možda — polako će Syver — ali ne i uručeno, dosad, a sada je prekasno.

I to rekavši otpljunu u velikom luku.

Gospođica Elizabeta probljedje u licu kao kamen.

— Prekasno...? — prošapta gotovo bez daha.

— Jest, za takvo što treba sada platiti u pravom novcu — priklopi Syver. — Prema zakonskoj procjeni. Jučer je stiglo pismo od odvjetnika.

I u tim riječima Syver Bakpaa proveze se Elizabeti ispred nosa i nekako posebno zakrenu i uveze se na borglandsko dvorište. Ulazio je u suše i štropotao po njima, prevrtao drljače, plugove i lopate da je odzvanjalo cijelim imanjem. Dok je stari Dag bio pun obzira i nije tu na posjedu nikog uznemirivao, bio je Syver Bakpaa prava suprotnost. Znao je on kako je gospoštija na Borglandu prezirala sve što je s Björndala, i ne samo njihov nego sve ljude uopće, a nije mu bila nepoznata ni zla ćud gaspođičina, pa ga je upravo bridjelo da dohvati tu vražju ženu i da joj protrese kosti — ali kako ćeš dohvaćati takvu gospoštiju?

Stari mu je Dag kazao da je odgodio proljetnu obradu, jer je tu kao i drugdje očekivao otkup imanja, ali je onda iz grada stiglo pismo u kojem odvjetnik javlja kako su dolje u Köbenhavnu odredili kraj papirnom novcu: 5. travnja bio je posljednji dan za takva plaćanja. Ubuduće valja vršiti procjenu. Syver je tu sam obrađivao tlo kako ga je upućivao stari Dag. A da su u to uložene i da se tu kriju neisplative vrijednosti, pošto se obavi propisana procjena — u to je Syver bio tvrdo uvjeren i toliko vjerovao u svoj rad.

A pravo na otkup, koje je prije trajalo petnaest godina, sada je ograničeno na pet, rekao je stari Dag. I da vidimo hoće li pukovnik i ona naduta koza sabrati tolike svate u tri godine što još ostaju. Prije će pozelenjeti od muke. Takvim bogatstvom raspolaže samo stari Dag, mišljaše Syver. Da je Syver na mjestu starog Daga, ne bi on imao milosti ni obzira prema čeljadi kao što su ti Borglandani.

I usred rada pripali lulu, te je pušio i bućio kao da je on gospodar na Borglandu.

Pokazalo se da je sve točno što je rekao Syver Bakpaa.

Gospođica je Elizabeta poslala skoroteču općinskom glavaru i dobila odgovor da je suviše oklijevala. Poslije toga ležala je dane i tjedne u postelji. I pukovnika je to ljuto smjeralo, sada kad se već bio odlučio. Ali je već sutradan šetao po svom vrtu, netko ga je čuo gdje i zvižduče — baš kao u dobra stara vremena.

Pitao se Syver hoće li se stari Dag rasrditi kad mu on ispriča o svom sukobu s gospođicom. Hoće li se razljutiti i narediti da se gospoštija pokupi s Borglanda?

Ali ne, stari je Dag jednom obećao pukovniku da može mirno živjeti na Borglandu, do kraja svog života, i ne bi mu nikad palo na um da promijeni odluku, jer je stari Dag držao riječ.

Kad se vratio na Björndal, Syver Bakpaa opiše događaj bez ikakve žestine. Svoj je gnjev već istutnjio na Borglandu, pa je sada mogao mirno pripovijedati o onome što se zbilo.

Pošto je ono primio povoljnu vijest što se tiče otkupa, stari je Dag bio blag te je ozbiljno rekao Syveru:

— Mirne duše možeš pukovnika pozdravljati uljudno i s poštovanjem, jer je nekoć bio vojnik.

S Borglanda nisu ništa javljali o otkupu, pa su ljudi s Björndala, kao i prije, s konjima krenuli na Borgland, na proljetne radove, pošto su obavili sjetvu na Björndalu. Teški su plugovi čeličnim ralima orali dobru zemlju i urezivali brazde dublje nego što su se urezivale za svih stoljeća prije Dagova vremena.

A pukovnik stajao u vrtu iza grmlja i sjetno promatrao stari posjed svoga roda, dok su se gore u sobi gospođice Elizabete micale zavjese iza okana.

Stari Dag nije više bio nezadovoljan hodom pravde ni upravom u zemlji i više nije lulu pripaljivao papirnim novcem.

Ljetina je dobro ponijela, a na Borglandu bijaše baš obilna žetva. A u kasnu jesen dođe još jedan sinčić na Björndal.

XV

»Tuv poglavar — zao glavar«, govorio narod o načelniku Kristoferu Tuvu.

Imao taj općinski načelnik dva imanja i na svakome ženu. S jednom je bio rastavljen zakonski, ali ne i ljubavno, kazivao svijet; a imao je on i drugih ljubavnih priča. Kad bi se zasitio, onda bi se kartao i opijao. Pripovijedalo se kako bi znao ljude s ceste silom odvlačiti svojoj kući te ih opijati i perušati u kartanju. A bijaše istina i to: kad bi ljudi došli k njemu da plate daću ili da vrate dug, on bi ih nudio pićem i s njima se kartao, te bi nesretnici odlazili kući temeljito poskubeni — s većim dugom na odlasku nego na dolasku.

Imao je golema, crna holštajnskog psa kojega je uvježbao u različitim majstorijama. O toj paklenskoj životinji namatale se mnoge priče, ali se strašna psina nije nikad vidjela danju. Kasno uvečer, kad su karte klizile i ljudi bučili nalivenih duša, a duhanski se dim povijao načelnikovim uredom kao gusta magla, iskrsnuo bi pas kao kakav duh iz ovog ili iz onog kuta — nitko nije znao odakle — te bi se smjestio pod stol za kojim se kartalo.

Načelnik je mogao navratiti psa da se nakostriješi i da strahovito reži, mogao ga je natjerati da se nevjerojatno istegne uvis i podigne cio stol. Ljudi koji bi to prvi put vidjeli odjurili bi odande zaboravljajući dobiveni novac, a poslije ga ne bi našli. Mnogim je nesrećama kumovao načelnik. Nekoga bi gurnuo u propast zavedavši ga da se opija, a drugome bi na kartama odnio i kuću i kućište.

Bilo je i drugih vlasti u tom kraju, ali njihovim predstavnicima nije bilo uputno miješati se u načelnikove poslove, kad ni njihovi nisu bili mnogo bolji.

Ljudi su sada kao i prije dolazili starom Dagu, dolazili iz bliza i daleka da u njega uzajme manje ili veće svote. A on ih puštao da govore, bio strpljiv i slušao, ali ne samo riječi nego i preljev u glasu, da bi razabrao kada lažu, dok su mu oči budno gledale ispod obrva. Golemoj je većini pomagao, i sve češće što su godine prolazile; a nije li kome vjerovao, tražio bi ubilježbu, i mnogoga je koji prije nije bio za rad naučio da savjesno radi. Unatoč njegovoj odmakloj

dobi, vidjeli su njega i njegova vranca svuda i po svakom vremenu. Odlazio je da vidi kako je kod onih kojima je pomagao — i njegove su riječi i upute na mnogim mjestima pomagale više nego novac. Bio je on dijete krutih vremena u krutom šumskom kraju. Radio je dane i dane i borio se godine i godine po svakakvu nevremenu te je stekao neizmjereno iskustvo, koje iz svoga života, a koje iz stare mudrosti što se prenosila s pokoljenja na pokoljenje.

Silna je ozbiljnost ležala u držanju starog Daga i u stavu što ga je davno zauzeo. Jednom je pronašao da je čovjeku dužnost da stane na svoje noge, a kad jednom stane, dužnost mu je i drugom u tome pomoći. A kad je jednom došao do te spoznaje, nije se zadovoljavao golim saznanjem, nego ga je provodio i u djelo. I gdje nije mogao sam dospjeti, onamo je slao najstarijeg slugu, Syvera. A gdje bijaše krupno posrijedi, ondje se ipak pojavljivao sam stari Dag, uvijek.

Među onima što su dolazili starom Dagu i tužili mu se na svoju jadnu sudbinu, našao se i poneki što je spominjao načelnika, opijanje i kartanje, i čudovišnog psa. Stari se Dag malko sagnuo kad je drugi put čuo o tome, ali bijaše on već star pa je i zaboravio.

Iz prednje dvorane na Björndalu vodila su vrata nalijevo u novu blagovaonicu ili prednju sobu. Nova je bila samo utoliko što ju je nekoć preuredio Jörn zvani Mangfoldig ili Mnogostrani. Prije je ondje bila kuhinja u dvije prostorije dok se nije podigla nova zgrada. A onda su te dvije prostorije preuredili i sastavili u jednu i tako dobili kao neku blagovaonicu ili prednju sobu sa stolom, naslonjačima, stolicama i pisaonikom — sve u stilu sa starim namještajem na imanju.

Kapetan Klinge, koji je starom Dagu vodio knjige i bio mu pisar, tu je imao kao neku pisarnu, a poslije je to i bila pisarnica, s knjigama i papirima u ormaru i s tintom i gušćjim perima na stolu uz južni prozor. Bila je to prilična prostorija s velikim kaminom koji je zidan osobito široko i visoko da pokrije otvor nad nekadašnjim ognjištem u staroj kuhinji.

Otkad je umro kapetan Klinge, nije na imanju bilo drugog pisara. A nije ga ni trebalo, jer nije bilo neke strke u novčanim poslovima.

Ali se događalo da je stari Dag imao da ondje štogod prolista i zabilježi. I tako bi ovda-onda sjedio u toj sobi i marljivo radio. A

Klingeov rukopis budio u njemu mnoge misli, te je gotovo zaboravljao po što je zapravo došao. Bijahu tako dobri prijatelji, on i Klinge, najposlije. Kapetan je sa svima svojim slabostima bio kao neko sredstvo koje je pokretalo misli u starom Dagu.

Jednog dana sjedio stari Dag u pisarnici za stolom kraj prozora i listao po papirima, ali su ga preplavile uspomene na Klingea: sjedio je zamišljen, podnimivši se, i kroz prozor gledao dolje na polja po kojima je jesen prevukla svoju halju. Lula mu ležala na rubu stola, dogorijevala, dim joj se u svijetlim prugama povijao prema vatri u kaminu pa gore u dimnjak.

Začulo se na vratima kucanje iz prednje dvorane, bila je to gospođica Kruse s nekom ženom što je došla iz nekog udaljenijeg naselja na jugu da govori s Dagom. Žena se poklonila na vratima kad ih je gospođica Kruse zatvorila za njom, i još se dva-tri puta poklonila dok je najposlije sjela u naslonjač kraj kamina što joj ga je Dag ponudio. On se pak okrene prema njoj na svojoj okretnoj stolici što je načinjena po nacrtu kapetana Klingea, i najposlije, nakon opširna uvoda, žena iziđe s onim što joj je na srcu.

Svjetlost s prozora i sjaj vatre iz kamina otkrivali su na njoj svu brigu i tugu što joj se duboko urezala na licu. Nije se usudila da pogleda u starog Daga. Njezine izrađene ruke neprestano se micale, vukle pregaču i prelazile preko nje, i sve se žena njihala naprijed i nazad dok je kazivala svoje.

Ono što je kazivala odnosilo se na načelnika. Muž joj pošao po zlu, upao u načelnikovu mrežu, pa iz dana u dan ondje pije i karta se. Ne usuđuje se da načelniku kaže *ne*, jer je već preko ušiju zapao u dugove pa mora dalje igrati — a dugovi rastu li, rastu. A kad se i dogodi da na kartama dobije, novac iščezava, jer đavolska ona psina obilazi oko stola, i čovjek je sav prestravljen te je više mrtav negoli živ kad dođe kući. Sad je načelnika i opet spopalo, te se već dva dana kartaju...

I samo Bog zna kako će se to završiti — reče žena naposljetku i duboko uzdahnu.

— Da, Bog to zna, možeš bit sigurna — strogo će stari Dag.

Žena je duboko utonula u svoj jad da se lecnula kad su Dagove tvrde riječi odjeknule sobom. Zbunjeno je kružila pogledom kad ju je nešto mekše upitao:

— Što misliš, hoće li se njih dvojica i večeras kartati?

Odgovorila je kako to u njih može potrajati i cio tjedan ako se načelniku prohtije.

Stari Dag nije poznavao tu ženu, ali je naskoro razabrao da poznaje njezina muža. Dvapat je pokušao da toga čovjeka svrati na pravi put pomažući ga tako što mu je otpisao dug, posudio mu konje i opominjao ga ozbiljnim riječima.

Provlačio je prste kroz kosu, stari Dag. Tanka koža na brazgotini nad sljepoočicom, što je potjecala od neke tučnjave u mladosti, zadrhtala, počela se trzati, usne mu se stisle, a brada se izbočila.

— Možeš, majčice, sada u kuhinju, da se malo okrijepiš, a ja ću dotle upregnuti konja — odlučno će stari Dag.

— Bog mi bio na pomoći! — uzviknu žena. — Nećeš valjda načelniku? Opasno je to!

Vrata se oštro zatvoriše za starim Dagom, a žena se uzvrpoljila i zbunjeno se okretala tamo-amo, ali je najposlije pošla za njim i našla put u kuhinju gdje je prije razgovarala s gospođicom Kruse.

Stari Dag vozio ženu kući, a večer odmicala. Žena ga je putem lijepo molila da pričeka do sutra pa da onamo ode za bijela dana i nekoga povede sa sobom — neka zbog nje ne srlja u nesreću. Opominjala ga neka se uzme u pamet, jer načelnik nije običan čovjek nego vlast.

— A povrhu, ima i psa u kojem je sam đavo! — strahovala žena.

Stari Dag priveza konja za stup od dvorišnih vrata te blatnjavom stazom krenu u tami prema načelnikovoj kući.

Svjetlo iza zavjese, glasovi i udarci po stolu jasno mu kazivahu kamo mu valja usmjeriti. Došao je do ulaza. Vrata nisu bila zaključana; krenuo je onamo odakle su se čuli glasovi. Mislio je da zbog psa ponese pištolj pokojnog kapetana i sjekiru. Ali nije ponio ni jedno ni drugo. Jednom u mladosti umalo što nije i bez oružja postao ubojica. Morao je paziti.

Došao je do načelnikove pisarne i otvorio vrata.

Užareno načelnikovo lice s ukočenim, od rakije pocrvenjelim očima sjalo se kroz oblake dima nad plamenom svijeće, na kojem je upravo pripaljivao glinenu lulu.

I usred svoga pijanstva načelnik je osjećao toliko poštovanja prema starom Dagu da mu je ispala lula iz ruke, a on ostao sjedeći i buljio ukočenih očiju. Ostala trojica što su sjedila za stolom, upiljiše u strahu pogled prema vratima, dok su im glave, u kojima se pušilo od pića, klimajući padale prema stolu.

Stari Dag zovnu po imenu muža one žene i strogo mu naredi da pođe s njim. Ali se tada trže načelnik, vrati se u nj život. Nekoć je bio snažan momak, i sva nepodopština u kojoj je ogrezao još ga nije toliko srušila da bijes ne bi u njemu probudio nešto prijašnje snage i napržitosti. Kleo je — najstrašnije što je stari Dag ikad čuo — a onda u isti mah navališe na Daga i načelnik i golemi pas.

Dag je bio star, istina je, ali — u njegovoj glavi nije se pušila rakija; osim toga, u svojoj mladosti mnogo je puta morao sunuti u borbu protiv čovjeka i protiv životinje, munjevito brzo. Jednom je sa sjekirom što je zujala u njegovoj ruci stajao usred vučjeg čopora, a istodobno udarao nogama, i njegovo je stopalo razbilo mnogu vučju njušku i prebilo mnogu vučju kičmu.

Samo jedan jedini udarac dlanom u bradu — i načelnik pade nauznak, povukavši jednu stolicu sa sobom, a pas divlje zaurla da je odjeknulo cijelom kućom. Ali stari Dag zakorači samo korak naprijed i stopalom prebi psini kičmu, i urlanje prestade. Zatim dohvati čovjeka po koga je došao te ga gurnu prema vratima, a prije nego što je i sam pošao za njim baci svijeću sa stola, tako da je soba ostala u gustom mraku.

Vani svojski izmlati čovjeka, ugura ga u kola, odveze ga kući i izruči ženi, a na kraju mu zaprijeti da će mu polomiti kosti ako još ikad prijede preko načelnikova praga ili pak dodirne kartu.

Načelnik nije imao razloga da trubi o onome što se dogodilo, ali su ostala trojica pripovijedala svoje — prenosili su što su vidjeli u svome pijanstvu, a to nije bila malenkost. Po njihovu, stari je Dag razlupao stolice u sobi, a psa zavitlao do tavanice, tako da je iz njega izletio đavo strašno zavijajući i sa sobom odnio svjetlo kad je prolazio kroza zid. To još bijaše najmanje što se govorilo, jer se priča namatala kao klupko. Ali je ostala istina da je Dag načelniku očitao molitvu i da je zauvijek dokrajčio njegove čarolije sa psom.

XVI

Došlo proljeće 1812, ali zapravo nije bilo proljeća — sama kiša i mokrina.

Na mnogim mjestima sijali su istom oko Svetog Olafa.

Ni od ljeta ne bijaše ništa, samo kiše i oluje. I jesen izostala, ali je zato zima uranila, i još kakva!

Jedne noći početkom rujna ošinuo mraz i sve sprljio — crn i smežuran postao svaki plod, sve se sparušilo i nagnjilo od čega su ljudi imali živjeti cijelu dugu godinu. A snijeg odmah oprao i prevukao svoj bijeli mrtvački pokrov preko polja, brda i nizina.

Unatoč obilnom rodu posljednjih dviju godina stari Dag nije prodavao žita. Mogao je za žito dobiti hrpe papirnog novca, ali se time nisu mogli hraniti ni ljudi ni stoka. Sjećao se ne samo gladne godine 1810, nego je imao na umu i prijašnje o kojima je čuo. Kod najpouzdanijih ljudi sagradio je žitnice i spremišta i ondje je spremio sve viškove.

Sada je u rano ljeto razaslao svoje ljude svuda gdje mu bijahu spremišta: bijaše to glavom Syver Bakpaa, s kovačem i stolarom i s teškim bravama. Sva su okna bila učvršćena i zakovana, sva vrata zabravljena i zaključana, a ključevi bili obješeni o kuke u sobi gospođice Kruse.

Dolje u naselju, u zaklonu kuća i živica, stajale u pramćioku male površine zaštićene od najljuće studeni, na šumskim krčevinama rastao krumpir na južnim padinama, a i na Björndalu šume su ponešto priječile nadiranje hladnoće.

Ali vani na Borglandu, na otvorenim poljima, tamo je studen sve uništavala i pokrivala snijegom.

Crna godina. Svuda se te godine, prema zimi, vidjeli odrasli i djeca mlitava i podbuhla tijela i žuta lica od gladi, od kruha miješana s korom i od puste vlage i mokrine. Srdobolja harala na sve strane, smrt kosila nemilice, a iz staja dopiralo žalosno mukanje i blejanje životinja što su se rušile od gladi.

I na Björndalu su tanko jeli. Stari je Dag štedio. Nitko nije mogao znati koliko će trajati nevolja.

Ali je Božić bio kao uvijek. Najprije kaša, za podlogu, a onda

meso i slanina. Marljivo se klalo, a još se marljivije, po zapovijedi starog Daga, postavljale zamke i stupice, jame i mreže.

— Šuma će nas spasiti ako se potrudimo da uzmemo ono što nam ona može dati — govorio stari Dag.

A šuma je zaista davala mnogo toga: mahovine i trave, lišća i mesa, riba i ptica.

Sa svih strana dolazili oni koji bijahu ovisni o starom Dagu, i svi su dobivali ponešto. Javio se i ponetko od onih što su otkupili i ponovno stekli svoje imanje. Sad su ga htjeli Dagu dati za vreću žita. A Dag stajao i provlačio ruku kroz kosu, premišljao. Onda i oni dobiše svoje, bez protuvrijednosti. Imali su poslije o čemu razgovarati.

Cijele zime ljudi neprestano dolazili, a stari Dag davao, ali je morao ostaviti žita i za proljetnu sjetvu.

Jednog dana u rano proljeće dođe načelnikov momak, petnaestogodišnjak pjegava lica i prćasta nosa, da se raspita ima li u starog Daga žita.

— Za općinski magazin — reče momak.

Tada se zatrčao stari Dag, pa je kasnije morao izbrojiti mnogo talira globe. Ščepao je momka za šiju i ubacio ga u njegova kola, a onda ošinuo kobilu, sve bez ijedne riječi. Kad je kobila zagrabila s björndalskog dvorišta, Dag je još dugo gledao za načelnikovim kolima, mrk i pun prijetnje.

Općinski magazin? A zar stari Dag nije dijelio i bez općinskog magazina? I još koliko! A zar je sebi dopuštao previše? I je li on ikad išao u općinski magazin da prosjači ili itko od njegovih ljudi? Za žito što ga je izdijelio mogao je, da ga je lani prodao, dobiti hrpe papirnog novca i njime zatrpiti načelnikova momka.

Jest, ražestio se stari Dag. Imao je i on pravo da se jednom naljuti.

Ispod klimavih podnica u spremištima, s tavana ljetnih staja, iz zaključanih sanduka i sa svih mogućih mjesta vadili su na Björndalu u to gladno proljetno doba žito za sjetvu. I nikada još nisu brazde bile uzorane tako nagusto i nikad brane nisu branale tako temeljito kao u proljeće 1813. pod strogim nadzorom Syverovim. Ni jedna

jedina šaka žita što ga je stari Dag sačuvao za sjetvu nije smjela otići nastranu. Syver je dobio upute i bio stroži negoli i sam stari Dag. Svako zrno trebalo je doći u zemlju, a onda su ga brane odmah branale. Nije bilo ništa ni za vrapce ni za vrane — ni jednog zrna te godine. Radije su sjeme dublje posijali, ma niklo i nešto kasnije.

Ali — dugo je vrijeme, neizmjereno dugo, od sjetve pa do zrela žita. Čitava vječnost za onoga koji je već napol mrtav od gladi još prije proljeća. Mnogima bijaše tako te crne godine. I svi su dolazili na Björndal — svi koji su imali neko pravo, a i mnogi drugi. Pouzdavali su se u starog Daga — više nego u vlasti, više nego u vladu i u kralja.

Vjerovali su da je naprosto čarobnjak, jer su toliki pripovijedali kako su od njega dobili žita.

Uza svu svoju nepokolebljivost i čvrstoću imao je stari Dag jednu slabost, jedno ranjivo mjesto. Je li tkogod njemu, došao u nevolji i sasvim uvjeren u pomoć, onda Stari Dag nije mogao reći *ne*. A gdje srce zbori, često biva krivo, pa je tako i na Björndalu najposlije pošlo krivo. Stari Dag jednog dana pregledao zalihe, pa se pokazalo da neće dostajati do žetve.

Konji išli u grad kao i prije — vozili onamo krzna da bi se za njih nešto kupilo, ali žita nije bilo, nije se moglo kupiti. Stizala su i pisma, i jednog dana stari se Dag odvezao u grad. Rođak Holder u jednome pismu spomenuo mu nešto o tome kako srebro u Hamburgu znači brodove na moru, a brodovi na moru mogli bi značiti žito, bude li sreće.

U kasno ljeto kad je nevolja već toliko pritisla da su ljudi od gladi padali po cestama i umirali, doveze se neki čovjek na Björndal, kako bijaše dogovoreno za slučaj da stigne brod. Dovezao se na kolima što bijahu puna pšenice; raži nigdje nije bilo. Imao je i pismo u kojem Holder poručuje da konji mogu doći.

Stari Dag priđe zapadnom prozoru u velikoj sobi, kao za mlađih godina kad su mu stizala važna pisma, i ondje uze da čita što mu javljaju iz grada. Pošto je pročitao pismo, ponovno ga savi i baci u prazni kamin, a onda poput sjevernog jelena prođe kroza sobe pa van. Srebro je zaigrao, za sebe, a nešto i za rođaka Holdera, da otpremi brod, i eto je uspio. Syver Bakpaa dobio je nekoliko odrešitih uputa, i konj za konjem krenu prema jugu. Nikad u ravnici

nisu vidjeli takva prizora kao sada kad su björndalski vranzi stizali jedan za drugim.

Brod može nevjerojatno mnogo ukrcati, a taj je mnogo ukrcao, golem dio za Holdera, a za starog Daga koliko mu je trebalo do žetve i još dobrano povrh toga da je mogao i prodati.

— Ali samo za srebro — rekao je Stari Dag— jer sam i ja srebrom platio.

Srebra nije bilo u zemlji, tako se barem govorilo, ali su sada svi iznosili stare talire i drugo, te je stari Dag dobio više srebra nego što je izdao, a imao je i svoje žito povrhu.

— I opet ćemo tako — reče rođak Holder— tako možemo zaraditi.

— Neću, imam dovoljno novaca — odgovori stari Dag.

I tako se obistinilo što je svijet govorio, pokazalo se da stari Dag umije čarati. Uskos svim vlastima i kraljevskim odredbama, čarolijom je namaknuo žito i dao ga u ruke siromaha. Nikada nije bilo sasvim zlo njegovim ljudima ni na Björndalu ni u naselju, a ni u šumama. Još je bilo nešto zrnja na dnu ambarâ i spremišta, a sad je stiglo drugo žito.

Ali ozdo dolazili izglednjeli pripoljci, i zacijelo je uživao što im može pokazati svoju moć — tako su ljudi govorili, a možda su imali i pravo — ali je od njegove volje nastalo žito, a žito je značilo život.

Da je stari Dag spasio mnoge, male i velike, iz ralja smrti u to doba — u to nitko nije sumnjao.

Poslije toga krenuo je na obilazak po šumi, koji mu nije bio uobičajen, i dobro se ogledao naokolo. Našao je zgodno povišeno mjesto odakle je mogao daleko dohledati. I gledajući tako u dalj prebiraše po mislima. Žito je dolazilo od srebra, a srebro od šuma. Srebro bijaše neprolazno — kao i šume. Dao ga je za žito — ali mu se srebro vraćalo. Tako bijaše i sa šumom. Vraćale se ma koliko ih sjekli — vječne kao srebro.

XVII

Bijaše lijepa jesen, žetva dobra, i sve na Björndalu išlo po volji starog Daga. Zima godine 1814. bila oštra, studen stezala, ljudi u

gradu i drugdje muku mučili, a na Björndalu gorjela vatra u kaminima sve hukćući, kô uvijek za hladna vremena. Major Barre došao u goste i pripovijedao o krupnim događajima što su se zbili vani u svijetu i o tome kako je na Sjeveru sklopljen mir. Potkraj mjeseca veljače došao je opet te je kipteći od bijesa kazivao kako je kralj u Köbenhavnu odstupio Norvešku Švedskoj, sve bez mača.

— Što veliš na to? — na kraju će major upitati starog Daga.

— Danci ili Švedi, meni svejedno.

Major na to poskoči kao da su ga šilom podboli:

— Ali su Švedi naš zakleti neprijatelj! — zagrmje on.

— Hja — dočeka stari Dag — jednom Švedi izmlatili nas, drugi put mi njih, tu je račun čist. Ali u svojim povijesnim knjigama ne mogu naći drugo doli da smo Dance čvrsto dohvatili kad god smo ukrstili oružje, a ipak su oni vladali u našoj zemlji stoljeća i stoljeća. A to mi ne izgleda čist i pošten posao.

Major sjede razočaran. I o tome je stari Dag imao svoje mišljenje, i njegov je pogled sezao daleko u prošlost, toliko daleko da ga major nije mogao slijediti. I, ruku na srce, sud mu bijaše ispravan.

— Ali — opet će major, još uvijek bijesan — dobiti švedskog kralja!

Za svega njegova vojničkog vijeka Švedi bijahu neprijatelji. Major nije mogao prijeći preko toga. Za nj to bijaše isto što i predati se neprijatelju, a to nije bilo po njegovoj čudi.

— Hm — oporo će stari Dag — taj Christian Frederik, oko koga svi oblijeću i koga svi slavite u našem glavnom gradu, veliki je ženskar, koliko sam čuo. A novi kralj u Švedskoj, Carl Johan, taj se namirisao baruta.

Stari je Dag ustao; kao prijetnja pojavio se njegov snažni lik u odsjaju vatre iz kamina u prednjoj dvorani, gdje su sjedili, i osjećala se snaga u njegovu glasu kad je rekao:

— Mislim, uostalom, da bismo mogli sami sobom upravljati, bez Danaca i bez Šveda, kao što je bilo u staro doba. A ako za to nismo kadri, onda mi je svejedno da li nad nama vladaju oni s juga ili oni s istoka. Ovdje na Björndalu svoji smo na svome, i u to ime mogla bi nam gospođica Kruse donijeti čaše. Što veliš na to?

Neka tvrdoća, gotovo divljina, izbijala iz starog Daga za prvih riječi — očito se bijaše u njegovoj najdubljoj unutrašnjosti javilo nešto prastaro, a onda je to prekrrio ljubaznim obratom na kraju.

Časkali su uz jako piće do kasne večeri i proveli su tako ugodne časove. Ali major tu večer nije bio tako hitar na riječi kao inače. Zagnao se u misli. Prvi put je, eto, osjetio nešto od Dageve prirode, ugledao ga onakva kakav bijaše iznutra, pod korom svoje svakodnevne vanjštine. Na to prije nije mislio. Ali bijaše razumljivo da čovjek koji je u životu toliko toga uradio i stvorio zapravo u sebi krije neobičnu snagu.

Major je već i prije čuo da se Norveška treba osloboditi i onih s juga i onih s istoka, ma kako moćni bili neprijatelji. Ali je on to uzimao za puke rodoljubne fraze, bijaše mu to prazan govor. A sada, gdje je sa tolikom silinom izbilo iz samog starog Daga, iz njegove unutrašnjosti, bilo mu je nešto više nego gola fraza. U majorovim krugovima mnogi su čuli za starog Daga. Zanimalo bi ih da čuju što je rekao. U njihovoj bespomoćnosti moglo bi im to uliti snage.

Stari Dag sve je manje mario za vanjski svijet. Unuci su rasli, jednome sada bijahu tri, a drugome dvije godine. Stariji mališan švrljao posvuda, a manji za njim tapkao na krivim nožicama i tepao. Stari Dag mnogo se bavio dvojicom mališana, njihovim djetinjim mislima i njihovim malim svijetom, te je sve zapažao i mogao se u sve uživjeti. Tražio je da mu kočijaši na povratku iz grada donose slatkiše i različite sitnice, te bi subotom uvečer sjedio pred kaminom u prednjoj dvorani, s jednim unučetom na svakom koljenu, i tada bi vadio slatkiše iz džepova i nastojao da im pripovijeda štogod što bi bila bajka barem za maštu starijeg mališana.

I Adelaida je sjedila u velikom naslonjaču kraj kamina, sa svojim ručnim radom. Ali kad bi se tu našao i mladi Dag, onda djed nije za unuke imao nikakve bajke. Otac i sin uvijek su se tuđili i sustezali jedan pred drugim, i zacijelo je starom Dagu postalo jasno kako se nikad nije bavio svojim sinovima koliko se bavio unucima.

Zaredali tako ugodni dani na velikom, tamnom dvoru.

Adelaida bijaše sretna zbog djece i zbog djedove radosti s unucima — i zbog toga što je mladi Dag sada sve više bio kod kuće. Rijetko se kad zadržavao u staroj ognjenici, sve je više svog oružja i oruđa prenosio u sobu do njezine. Počeo se zanimati i za njezine knjige te je mnogu ugodnu večer sjedio kraj kamina i čitao. Mališani su jurili k njemu kad bi došao kući. Stariji je imao krevetić u Dagevoj sobi, i svakog jutra, kad bi otac bio kod kuće, capkao bi preko sobe u očevu postelju i ondje bi legao i snivao jutarnji san, priljubivši se uza široka očeva leđa.

Koliko god se mladi Dag sustezao da pokaže osjećaje, ipak je Adelaida opazila da djeca nisu među posljednjim razlozima s kojih joj muž češće ostaje kod kuće. Kad bi došao, njima bijaše upravljen njegov prvi pogled, a isto tako i posljednji kad bi odlazio. A kad je mislio da ga ona ne vidi, znao bi, dok bi sjedio s mališanima na krilu, i rukom prelaziti po njihovim ručicama i nožicama, kao da se čudi kako su divno oblikovani ti sićušni ljudski udovi.

DRUGI DIO

I

Sreća je nestalan gost u ljudskom životu. Nitko ne zna kada ta gošća dolazi, nitko ne zna kada odlazi.

Adelaida je, kao svaki čovjek, za teških godina priželjkivala sreću i čeznula za njom. I javila joj se sreća, veća nego što se ikad usudila da povjeruje i da joj se ponada. Ali nije bila sasvim sigurna da će sreća i potrajati. U najsvjetlijim trenucima znala bi osjetiti srh nemira i tjeskobe. Zacijelo će se nešto dogoditi. Tako joj lijepo ne može biti cijelog života. Ali kad bi malo promislila, nije vidjela nikakve opasnosti, nije vidjela odakle bi to nesreća mogla banuti. U carstvu starog Daga bijaše tako sigurno.

Početak ožujka oboljelo mlađe djetete. Užarenih obraza i sjajnih očiju vikalo je i dan i noć za majkom, a ležalo je u teškom bunilu i kašljalo toliko da mu se cijelo tijelo grčilo. A onda umrije Adelaidin sinčić.

Ne može se riječima iskazati koliko je troje ljudi na Björndalu bilo izvan sebe zbog toga nenadanog i neshvatljivog događaja.

Adelaida je i dan i noć sjedila kraj djeteta, a Dag i njegov otac obilazili kao sjene oko postelje oboljelog mališana i stajali bespomoćni, kao nijeme preplašene životinje. Pozvali su liječnika iz župe na jugu, i on je sve pokušao, ali ljudska moć nije ništa mogla.

Jedne večeri, kad se mladi Dag vratio s kratka obilaska po šumi, sjedila Adelaida u njegovoj sobi kraj postelje starijeg djeteta. Grčala je u plaču.

Dijete je jučer bilo pokunjeno, jutros se razboljelo, a večeras ležalo u vrućici te plakalo i vikalo.

Jedva je to uspjela izreći koliko se gušila u suzama. Dag izađe bez ijedne riječi, potraži Syvera i naloži mu da odmah upregne i pođe po liječnika.

Cijelu tu noć i još mnogo dana i noći sjedili su Adelaida i Dag

uz mališanovu postelju, izlazili i ulazili te opet sjedali, gotovo bez svijesti. I stari je Dag vjerno sjedio kraj postelje svog unuka, a inače se ponajviše saginjao nad biblijom i drugim nabožnim knjigama, uz zapadni prozor u velikoj sobi. Lijevom je rukom trljao čelo i prolazio njome kroz kosu, što mu se neobično ovjesila preko ušiju. Kadikad bi izvadio rubac iz džepa i otirao njime oči i nos, a kadikad golom rukom. U kratko vrijeme toliko se porušio i pogrbio.

Adelaida je nasamu očajno plakala zbog mlađeg djeteta, a ni pred drugima nije baš mogla uvijek suzdržavati jecanje. Sad je strašno plakala i tužila ne osvrćući se na druge. Jad ju satro, bol ju slomila. Sav njezin prirodni ponos, sve njezino naučeno svladavanje sve je to otišlo u časovima straha i očaja kraj postelje bolesnog sinčića.

I mladi Dag morao se ovda-onda okrenuti i nadlanicom prijeći preko očiju, a uzglavlje mu u to doba često bijaše vlažno.

Jedne večeri Adelaida klonu kraj postelje bolesnog mališana i ostade ležeći, i nije se probudila kad ju je Dag podigao, odnio u postelju i pokrio. Tolike je dane provela kraj djeteta i tolike noći probdjela.

Kasnije te večeri dođe gore stari Dag — i tako su uz dječji krevet sjedili stari i mladi Dag, dok su se takali tromi noćni sati.

Na stolu uz mališanovu postelju gorjela svijeća u nisku željeznom svijećnjaku. Svijeća bila nešto nakrivljena, tako da se mosur loja, što se topio, slijevao na jednu stranu. Mladi Dag sjedio okrenut od svjetla, a stari tupo gledao u plamen, dok je osluškivao kratko i teško disanje mališanovo. Gledao je u svjetlo i promatrao kako je izgorjeli vršak stijenja s curkom loja zastao na rubu svijećnjaka i počeo ondje gorjeti kao drugi stijenj pokraj svijeće. Od onoga što je gledao ništa nije prodiralo u njegovu svijest, pa zato i nije useknuo svijeću, premda su mu oči zurile u mali plamen koji je otapao svijeću pri dnu, tako da se počela naginjati. Odjednom se stari Dag prenu i raširi oči, kao da je ukočeni pogled istom sada onamo trgnuo. Svijeća je pala iz svijećnjaka i ležala na stolu — i gorjela na oba kraja.

Leden srh prođe mu tijelom, ali nije smogao snage da ustane i da usadi svijeću — nije više imao snage ni za što. U svijesti mu iskrсну jedna od prastarih izreka Ane Hamarrbö, a kazivala je otprilike: gdje svijeća gori s oba kraja, tamo se smrt prikada.

Nije se usudio da pogleda prema mališanovoj postelji ni prema

mladom Dagu. Samo je zurio u svijecu što je ležala na stolu i topila se, dok su joj oba plamena pucketala i svjetlòmrcala; ali je uhom hvatao disaj malog bolesnika. U posteljici sve utihnulo — ni daha više.

Mladi Dag naglo ustade i saže se nad posteljicu. Ugasio se život i toga njegova sina.

Gledao je u mala usta što bijahu poluotvorena: male im usne razdvojio umoran i mučan smiješak. Bijelo se i neobično sjali zubi među vilicama. I oči bijahu poluotvorene, s bijelim sjajem pod modrikastim vjeđama s dugim trepavicama. Zlatna kosa lijepila se na čelu i sljepoočicama, cijelo lišće bijaše tako bespomoćno, iscrpljeno, umorno.

Najposlije ustane i stari Dag. Dostajao mu je letimičan pogled na mališana. Brzo se okrene te iziđe; prinio je obje ruke licu.

Dugo je i dugo mladi Dag stajao uz postelju svoga sina, suze mu tekle niz lice i kapale dolje na plahte. A svijeca gorjela i topila se po stolu, plamen najposlije zahvatio i drvenu ploču — već se počeo osjećati vonj paljevine dok je Dag napokon opazio.

Adelaidi bijaše da izludi od boli i jada što je spavala dok je sinak izdahnuo. Kad se probudila iz teškoga sna i razabrala što se zbilo, sva je bila izvan sebe, sva izludjela, bijaše kao zvijer u očaju, te se u neizmjennoj boli skvrčila i naricala nad mrtvim sinčićem.

Unn Hamarrbø došla je i sada, kao što je došla i onda kad se mališan rodio i kao što je došla kad je umrlo mlade dijete.

Pripremala je sve što je potrebno i brinula se o svemu. S gospođicom Kruse i sa Syverom pripremila je i obavila sve što je valjalo obaviti, i najposlije su mrtvog mališana položili na odar.

Tako su na Bjørndalu dočekali proljeće 1814.

Kad je sve prošlo, Adelaida se osjećala jadnijom, negoli ikad u svome životu. Svaka stvar u njezinoj sobi sjećala ju je na mališane, sve su to dodirivale njihove ručice, stariji je tako radoznalo zapitkivao što je ovo, čemu ono, i zašto je ovo ili ono baš u sobi. A u ladicama ležala njihova dječja odjeća.

Ali su prolazili dani i noći i u tjedne se krunili, a njezine misli, kao i misli drugih ljudi, nisu se vječno mogle zadržavati samo kod

pokojnika.

Mrtvi su mrtvi, a ona je na životu, bol i tuga pretvorila se u čežnju — za njima i za životom — a čežnja se pretočila u jad nad samom sobom. Četiri sretne godine provedene na Björndalu osjećala je kao neko ruglo i sramotu. Samo su joj djeca davala pravo da bude i da se osjeća pripadnikom Björndala. Po njima je ušla u rod s ljudima na Björndalu — po svem onom što je bilo pa prošlo. Sada, kad više nema djece, ona je opet izvan toga dvora — tuđinka i usamljena jadnica za koju nitko ne mari.

I stari Dag, koji je prije nalazio mnogo ljubaznih riječi za nju, sad je naokolo išao nijem i duboko pognut, i najradije bi krenuo ustranu kad bi ona naišla.

Jednog dana stiže mu pismo od njegova odvjetnika. Javljao mu odvjetnik da je davno prošao posljednji dan petgodišnjeg roka za otkup Borglanda i da je Dag sada nepovredljiv vlasnik toga posjeda.

Zgužvao je pismo i bacio ga u kamin, u vatru. To je učinio toga dana. Ali se kasnije moglo vidjeti da se nečim živo bavi. Na licu mu se javila kruta crta, nešto tvrdokorno. Jednog dana sjedne za stol kraj zapadnog prozora u velikoj sobi. Kroz otvoren prozor pogled mu klizne po obroncima što su se prekrili proljetnim zelenilom.

U mislima mu se neprestano vraćala mučna slika: svijeća na stolu kraj mrtvačke postelje — i ne toliko sama svijeća koliko ona izreka Ane Hamarrbö. Pod njegove stare dane u duh mu počela prodirati spoznaja da stare izreke ne treba uzimati baš doslovno. Često kriju dublji smisao; a izreka o svijeći zvučala je tako neobično.

Nikad ne bi pomislio da je moguće da svijeća sama od sebe počne gorjeti na oba kraja, ali je, eto, vidio rođenim očima. I kako je sve bilo shvatljivo baš uz mrtvačku postelju. Jer ljudi tada misle na drugo, a ne na to da useknu svijeću. Ali stare izreke nisu samo kazivale da je svijeća koja tako gori znak smrti kazivale su i o tome kako čovjek koji svijeću svog života pripali s obje strane, mora tijelom uvenuti, a »novi život što ga na svijet donese, smrt mu brzo sa sobom odnese«.

Takav otprilike bijaše zaključak. Stari je Dag razmišljao. Otac njegove žene, trgovac Holder, bio je uživatelj. On je svijeću svog života zapalio na oba kraja, i umro je razmjerno rano, a tako i njegove kćeri. Gospođica Doroteja nikad zapravo nije bila zdrava. Od Dagove dvojice sinova, što ih je imao s Terezom, jednog je

upropastila pohota i zadesila nesreća, te je umro mlad, a kći što ju je Tereza nosila pod srcem došla je na svijet mrtva, bijaše nedonošče.

To je jedna strana. A na drugoj se nalazi major, Adelaidin otac. Bio je zapleten u nekakve novčane poslove ili prljavštine zbog žena, rastao se sa svojom ženom te je prerano otpremljen iz službe. I, koliko je stari Dag mogao razabrati, major nije mario za drugo doli za dobro jelo i jako piće, nalazio se na Björndalu ili tamo u gradu. I on je svijeću svog života zapalio na oba kraja, taj major.

Dag nije brzo, kao u mladosti, da krivnju za zlo koje se dogodilo svali na Svevišnjeg. Valja razvidjeti nije li dio krivnje i na njemu. Adelaida je kći majora Barrea, i Dag je znao da je premučila mnoge teške godine. Ako i jest lijepa i naočita, ono ipak — moglo je u njoj biti nezdrave krvi. Mladi je Dag sve svoje dane proveo u šumi i na zraku, a od toga se krv jača. Snažan je, zdrav i otporan, to je sigurno. Ali da je on ujedno i unuk trgovca Holdera, o tome nema sumnje.

I misli se starog Daga vratiše dvojici nedužnih mališana koji su se morali tako rano rastati sa životom. Je li to zbog zlih djela što su ih njihovi preci počinili prema samima sebi? Podigne desnu ruku i nadlanicom prijeđe preko očiju.

Još je dugo sjedio i gledao u obronke na zapadu, u nježno zelenilo kojim se drveće počelo zaodijevati. Slika starijeg mališana kako leži na odru tiho je klizila pred njim. Bio je dječčić tako lijep kad su ga uredili za odar, ali bolnih crta nisu uspjeli maknuti. Upravo je cvao dok je bio na životu, ali nije imao krvi da se odupre prvoj bolesti, mišljaše stari Dag.

II

Prolazili dani, a stari Dag počeo hodati nešto čvršćeg koraka. Mnogi su ga jadi zadesili u životu, ali se svaki put ponovno uspravio. Je li to opet dolazio k sebi, oporavljao se — taj nerazorivi starac?

Major došao u posjet i pripovijedao o državnom saboru koji se upravo sastao u Eidsvollu i o velikim događajima što su se zbili u zemlji i u svijetu. Žalost što je ispunjala kuću bijaše kada daleko od njegovih misli. Govorio je kako mora doći do rata sa Švedima i

savjetovao starom Dagu da očisti sve svoje oružje, da lijeva metke i da se vježba u gađanju.

Bijahu li posrijedi majorove riječi ili je starog Daga snašlo štogod drugo, ali se dogodilo ono što nije već mnoge godine: sutradan u rano jutro vidješe ga gdje preko dvorišta ide s puškom o ramenu i kreće prema šumi. Kad se podvečer vraćao, nosio je dobran svežanj snježnih jarebica.

Majoru je kazao da je bio malko u šumi. Nije spomenuo kako je išao da iskuša svoje staro umijeće u gađanju.

Major je ovaj put brzo otputovao. Na Björndalu nije više bilo ugodno kao nekoć. Kći je provaljivala u plač i na najmanju riječ, a stari Dag, ako i jest preda nj stavio dosta rakije, nije pio, nego je majora u tome ostavljao sama.

Sutradan po majorovu odlasku stari je Dag rano ustao. Obrijao se, premda je tjedan istom počeo, izišao je iz kuće i krenuo na jutarnju šetnju kao prije tri-četiri godine. Zatim se vratio, ušao u svoju ložnicu, otključao veliku škrinju i počeo kopkati u jednome od njezinih pregradaka; ovdanda-onda izvadio bi kakvu stvarčicu što se sjala, a onda, zanesen u misli, sve stavio na prijašnje mjesto i zaključao.

Malo kasnije uputio se prema staji i nešto rekao Syveru. Nije dugo potrajalo te konj bijaše upregnut u kola, a stari se Dag pope i odveze.

Silno su se začudili na Hamarrböu kad je stari Dag s kolima skrenuo s puta, dovezao se na njihovo dvorište sve do vrata i tu sišao. Prijateljski se pozdravio s onima koji su izišli da ga dočekaju. Čvrsto je stisnuo ruku starom Örn, koji je premašio osamdesetu, a bio unuk Ane i otac Unne Hamarrbö.

Na Hamarrböu bijaše mnogo čeljadi, stare i mlade. Sad se sve jedno za drugim odšuljalo u sobu i posjedalo duž zidova, na nekoj udaljenosti od starog Daga — iz poštovanja prema njemu; ali su morali unutra da ga dobro vide sada kad im je tako blizu. Svi su se pitali što li znači taj posjet. Stari Örn sjeo za stol. Unn donijela rakiju i dvije čaše, jednu za Daga, a drugu za Örna, ali ništa za ostale.

Dag je malo mario za ono što je Örn govorio o vremenu, o proljeću i o sjetvi, i samo bi tu i tamo kratko potvrdio. Dagoovo čvrsto lice nekako je oronulo, obrve mu pale na oči, ali je pogled klizio duž zidova i promatrao čeljad što je ondje sjedila — bijaše taj

pogled kao da nešto traži. Najposlije se soba polako isprazni, nestade čeljadi: izišli su kako su i ušli, sve jedno za drugim.

Naposljetku ustade i Örn, a Unn ostade sa starim Dagom sama za stolom. Kad stari Dag nema na srcu ništa što bi se ticalo starog Örna, ništa u vezi s dvorom i gospodarstvom, i kad ne traži nikakvih obavijesti, onda je zacijela posrijedi njegova žalost i možda želi razgovarati s Unnom — da dođe na Björndal i da tješi Adelaidu. Tko živi među šutljivim ljudima, taj nauči da im pogađa misli i onda se po tome ravna.

Nije bilo mnogo riječi ni između Daga i Unne, ali dok su tako sjedili, uđe Unnina kći. Bijaše u svojoj osamnaestoj godini, a silno nalik na majku — lijep porod björndalske krvi na Hamarrbö. Donijela je nešto jela uz rakiju, naklonila se starom Dagu, spustila pladanj na stol te izišla.

Malen, letimičan događaj, bez ijedne riječi, pa ipak se napne Unnino čelo, a u očima joj gotovo nevidljiva promjena. Odmah zatim obori pogled i protisne nekoliko tihih riječi — o Adelaidi, o vremenu i o poslu — isprekidanih dugim stankama.

Stari Dag odgovori joj samo ponekom kratkom riječju; sjedio je šutljiv i duhom odsutan.

Naglo je ustao.

— Valja mi kući — reče kratko.

Kad se popeo u kola, pogledom zakruži po svima koji se bijahu ondje sakupili, kimnu glavom svima i nikome, a kad je krenuo i odveo se, nitko nije znao zašto je stari Dag došao na Hamarrbö.

Unn ga je ispratila u pristrešju i dugo je ondje stajala gledajući za njim. Oči su joj neobično svjetlucale. U sobi nije njezinu pogledu izmaklo kako su oči starog Daga, premda bijahu sakrivene pod obrvama, zaiskrile kad je ušla njezina kći. Čak je brzo pogledao u djevojčino lice kad je stavila jelo na stol; a kad je odlazila, i opet je pogledao za njom. Unn Hamarrbö poznavala je ljude i u životu je već vidjela mnogi pogled.

»Siromah stari Dag«, prošapta kao za sebe kad su kola nestala niz brežuljke, a kad se okrenula da uđe, zastade i opet, zagnavši se u misli. »Jest«, reče napol glasno, »a još mu nije ni sedamdeseta«.

Mladi se Dag klonio svoje nove sobe otkad su mu djeca umrla, a čini se da je izbjegavao i Adelaidu. Ponajviše se zadržavao u šumi, a kad bi na kratko došao kući, noćio bi u staroj ognjenici. Zbog različita opasna oružja što se ondje nalazilo, mališani nisu smjeli

ulaziti u ognjenicu, i tako u njoj nije bilo ništa što bi ga podsjećalo na njih. Sad je na mladom Dagu bilo nešto mračno, kao neka prijetnja, i ljudi se bojali kad bi se susreli s njegovim pogledom. I tako je njih troje — Adelaida, stari Dag i mladi — svako za se tražilo svoj put iz neshvatljivosti smrti.

Adelaida je mislila na svoj jad i tugu, na svoj gubitak i — na samu sebe.

Stari Dag pomalo je mislio na budućnost svoga posjeda, na svoj rod i na novu, snažnu krv.

A mladi Dag — je li on što mislio?

III

*Krajnja međa — Stijena smrti,
Na sjeveru smrt se krije,
južno — dôli, život vrije.
Smrt i život, s ledne hridi,
snijeg i zelen oko vidi.
O smrti bi u toj gori
pričao tko ozgo dođe,
ali govor takvog prođe
mrtav tko je taj ne zbori.
Tko se uspne Stijenom smrti,
do noći će smrt ga stirti.*

Tu je staru izreku u stihovima mladom Dagu kazao njegov otac prije četiri-pet godina, jedne večeri kad bijaše raspoložen.

— Bio si posvuda, i u planinama — rekao mu stari Dag — a jesi li vidio Stijenu smrti?

— Nisam — odgovorio je mladi Dag ne znam ni za kakvu stijenu što bi se zvala tako.

— Trebalo bi pogledati kakva je to stijena — rekao je stari Dag i ponovio prvi redak. — To bi imao biti sjeverni međaš našeg posjeda.

Bijaše mu stalo do toga da sinu spomene sjevernu granicu posjeda.

— I sâm sam daleko išao i penjao se, ali nikad donde —

prosljedi stari Dag. A bila je to jedna od Aninih izreka, i sama je Ana rekla da bi trebalo vidjeti što je s tom stijenom.

I nato stari Dag ponovi dva posljednja retka.

Bijahu spomenuta da budu opomenom predaka, jer ih je od njih Ana preuzela, a isto tako opomenom starog Daga sinu.

Ali se sve davno istrlo iz pameti mladog Daga. Nije on sakupljao nikakvih izreka niti je za njih mario.

Pjevaju björndalske šume, bruje od vjetra, od vode i ptičjih glasova. Huji u drveću, žubore potoci, sve odzvanja od ptičje pjesme, graje i cvrkuta.

Mladi je Dag polako išao po mahovini. Puška mu o ramenu, torba s hranom i streljivom na leđima, a pas na mekim šapama čas je pred njim, čas za njim, a čas opet obigrava oko njega. Od psa ni škamuta, ni glaska od čovjeka, ne čuju se ta dva živa bića što se probijaju kroz blagi i vlažni proljetni vjetar koji zemlju miluje svojim dahom i tako ugodno huji šumom.

Daleko, daleko od björndalskog dvora leže pištaline i tresetišta u šumskoj tišini, a na sjever od njih počinje se tlo uspinjati, tu su guste šumske padine na južnim gorskim obroncima, ali se sve više rijede što se više uspinješ. Svjetli borci steru se prema visini, ostavljajući brezove pristranke, iza njih je tu i tamo poneka močvara, a dalje sve sami kamenjar i pustopoljina; kamenjar prelazi u pusti svijet stijena i hridina što se penju u visine i sastavljaju sljeme do sljemeni.

Vitka borova stabla stajala u sunčanom sjaju kao pozlaćeni stupovi kakva velebna hrama i uzdizala se prema nebeskom plavetnilu, ondje gdje je Dag sa svojim psom zastao kraj neke kamene gromade i sjeo da se odmori. Vjetar češljao borove krošnje i hujao u njima, a tamniji se tonovi čuli u deblima kad bi vjetar ojačao. Tu na visini bio je suh, a ne onako blag kao dolje u šumama. U njemu kao da se osjećao zimski dah. Dolazio je ozgo sa sjevera, sa planina i sa hridi gdje je sveder vladala zima.

Pas je njušio neobični miris vjetra i gledao u Daga. I on je u posljednje vrijeme bio tako neobičan, taj njegov gospodar. Nikad više da ga rukom pogladi, nikad da ga počeeše iza uha, nikad

prijateljske riječi, a rijetko kad da ispali metak ili štogod zagriže. Nepomično je gospodar sjedio i gledao preda se, tupo, ništa ne videći. Nije zamijetio ni kad mu je pas liznuo ruku.

Dag ustade, i on kao da je nosnicama hvatao zrak, a onda prebaci pušku i torbu i krenu prema vjetru, nekako divlje i slijepo.

Nikad mu u životu nije ništa išlo krivo. Ono jest, izgubio je brata, ali je to nekako bilo kao postrani, nije ga izravno pogodilo. Jest, smrt je ugrabila tetku Doroteju, a onda mu je i majka umrla; ali da stari umiru, pa to je prirodno, to je ono što se zove tok života, ili točnije, smrti. Imao je i teških dana u početku svoje ljubavi prema Adelaidi, ali je ipak uvijek osjećao da će se sve jednom urediti po njegovoj želji, a tako je najposlije i bilo. Sve mu je u životu nekako uspijevalo, ništa mu se nije ispriječilo ni otišlo nakrivo.

Dobio je i dva sina. Trebalo je vremena dok se pravo snašao s njima. Bijahu tako sitni, kao kakvi crvići, u početku, i naprosto mu nije išlo u glavu kako bi se od njih mogli razviti ljudi. Čini mu se da je osjetio neobičan val topline u grudima kad je jednog dana došao iz šume i u svojoj sobi vidio starijeg mališana kako pokušava da od jedne stolice pretrči do druge. Ali ga je pravi val topline zalio tek onda kad je mališan jednog dana ispružio prema njemu svoje ručice i protisnuo: Ta-ta. Podigao je tada sinčića i čvrsto ga privinuo na grudi.

Odonda nije više nalazio mira ni u šumi ni na ikojem mjestu — uvijek je čeznuo za svojim mališanima, htio je da ih vidi, htio je da uza se privine ta dva mala ljudska bića koja su njegova krv i dah njegova života. Stariji je sinčić naposljetku mogao govoriti gotovo već sve što je htio, i ma kako malen, bijaše to već čitav čovjek.

Radost i bučno veselje dvojice mališana kad bi došao kući, osjećaj ugodnosti u starijeg djeteta kad bi se privilo k ocu i gundalo od zadovoljstva — jest, bijaše to nešto nenadoknadivo. A povrh to što su njegovi. Ispod sve hladne vanjštine u njemu je gorjela jednaka čežnja za srdačnošću i nježnošću kô u drugim ljudima. To nešto iskonsko u sebi nije on potratio u djevojačkim zagrljajima. Bijaše to u njemu neslomljivo jako, bijaše ta težnja u njemu tako silna, od nje bi mu gotovo moglo srce prestati da kuca.

Radost zbog Adelaide bijaše također velika, ali nikad tako burna. Adelaida je bila odrastao čovjek, sa svojim mislima i s očima

koje su ga gledale — iz svijeta drugih ljudi. Prema njoj nikad se nije osjećao sasvim siguran.

Ali sinovi — eh, oni bijahu njegova krv. a kako nije mogao shvatiti da su otišli i da se — nikad više neće vratiti. Nikad to neće moći pravo shvatiti.

Ništa mu prije nije u životu išlo nakrivo. A sad je i smrt banula u njegov dom, nahrupila i teško ga pogodila. Molio se nebesima, molio se svim silama koje gospodare životom. A smrt je ipak došla — i uzela mu život i srce iz grudi.

Sad se uspinjao uza stranu, uz obronke i brezike. Htio je daleko, neizmjereno daleko od kuće. Daleko od života i od ljudi — izvan granica života.

Pas je bijesno kevtao. Topao vonj zeca, snježnice i tetrijeba dopirao mu do nosa sa svih strana. Ali uzalud on kevcé i opominje, gospodar ništa ne haje, pušku ne miče s ramena.

Između breza rasla uzbrdica. Dugo su već nailazili na snježne zamete i gazili po njima; ali dok prije bijahu zapusi samo tu i tamo, sad je snijeg ležao posvuda. Jesenas je Dag tu ostavio jedne skije kad je obilazio zamke za ptice. Našao je i mjesto i skije te ih pripeo na noge. Malo su izglodane od vjetra i nevremena, ali ga ipak nose na snijegu.

Postade mu jasno da nikad prije nije tu bio u proljeće. I zato mu se mnogo šta čini nepoznato. Oštro tu puše, huji preko snježnih nanosa, rezak je to vjetar sa planine.

I kad se uspeo na jedno od gorskih bila s kojega mogaše vidjeti strme obronke, sjede na kamen da odahne poslije teškog uspona. Do mjesta gdje je sjedio išla provalija u lakom luku, rezala to bilo i pravila prijelom, tako da pogled nije hvatao svu razdaljinu do najvišeg sljemena, ali su se litice i gorske hridi dobro vidjele. I prije ih je vidio mnogo puta, ali onda nije mario. A danas je tako hujalo od tih hridi, svjetlo i sjena izmjenjivali se tako živo, dolje ostajale snježne plohe, a gore se oblaci navlačili preko sunca i plovili udalj, tako te mu se činilo da se taj svijet vrhunaca pokreće i živi svojim životom. Neobični vidik sasvim ga je zanio. Nikad prije nije planinu vidio takvu.

Odjednom podiže glavu i zagleda se širom otvorenih očiju.

Brda su se u tom visočju završavala u golemu trupinu: bio je to

najjužniji od vrhunaca u tome spletu, a zvao se Volujska glava, jer je oblikom podsjećao na vola što je ispeo hrbat, a glavu prijeteći oborio među prednje noge. Ljeti i ujesen bijaše to goli kamen s ponekom prugom snijega što prkosi na visini. Sada je to bio gotovo sam snijeg i led, osim nekoliko tamnih kopnina na južnoj padini, nasuprot mjestu na kojem je sjedio Dag. Načas sunce između oblaka prosja po trupini te je obavi blistavim svjetlom, od kojega su odudarale duboke sjene.

Lice smrti nacerilo se Dagu s te trupine: strašna glava sa svijetlim čelom, svijetlim jarmenicama i nosnim hrptom, a s dubokim očnim dupljama i nosnom šupljinom, i sa strašnim vilicama što su iskesile zube, a među njima zjapi tama.

I opet se navukoše oblaci i zastriješe sunce, a golema trupina ostade sivomodrikasta i bez lica.

Dag ustade, kliznu uvalom i zagleda se prijeko. Uvala na toj uzvisini protezala se kao smrznuto more s ostrim grebenima oko kojih se pušio snijeg. Ništa ne razmišljajući išao je na skijama dalje. Praskale su na otvrdloj snježnoj kori, dok su mu oči neprestano gledale u kamenu trupinu.

Odjednom zastade kao da se i sam skamenio. Sunce je i opet pozlaćivalo krajinu, strašna slika goleme glave ponovno se svijetlila na tamnoj pozadini što ju je sačinjavao gorski lanac u sjeni iza nje. Sada je saznao gdje je sjeverna granica Björndala. Na proljetnom suncu nije bilo teško naći Stijenu smrti.

Kao da ga goni nekakva sila kojoj se ne može oduprijeti, klizio je preko snježnog površja, a sunce je sad neprestano sjalo i cijelo se vrijeme Dagu cerila Stijena smrti. Što je prilazio bliže, sve je veće bivalo lice smrti i sve se moćnije uzdizalo nad površjem — uzdizalo se nad svijetom i propinjalo nebu pod oblake. Bijaše kako je otac rekao i kako je Ana rekla: trebalo je vidjeti što je s tom kamenom gromadom. Ime Volujska glava dali su joj zacijelo oni koji je nisu vidjeli u to doba godine. A možda samo u proljeće izgleda ovakva kakva je sada.

Dok je Dag tako piljio u strašnu sliku i dok su skije pod njim praskale po skrnutome snijegu, nastojao je da se sjeti riječi iz stare izreke koju je čuo od oca. Nije mogao točno u pamet dozvati onih riječi, ali se sjećao njihova sadržaja — kazivale su da zemlja smrti leži za gorom, a južno se nalaze doline života: ozgo, sa stijene, možeš vidjeti istodobno život i smrt, i možeš pripovijedati o smrti,

ako se odande vratiš a jezik ti se ne uzme. Bi li čovjeka moglo stajati govora ako se malko uspne na hrid? Nije se sjećao posljednjih redaka, ali je znao da je u njima nekakva opomena.

Pas je izranio šape na oštrom snijegu te je ostao tamo gdje Dag bijaše spustio pušku i torbu. Stajao je ondje i drhtao i zurio prema stijeni. Možda je i on zamijetio njezin oblik, jer je ovda-onda tužno zavijao prema hridini i prema vjetru.

Pas bijaše jedini svjedok Dagove mahovitosti i njegova mučnog uspona na gotovo okomitu stijenu.

Otkopčao je Dag skije, nisu mogle služiti na toj strmeni, a skrtnuti snijeg i led bijahu dovoljno tvrdi da ga nose i bez njih. Gore na okomku zadržao se malo i pogleda po tom svijetu hridina i snijega; južno od snježnih ploha mogao bi nazrijeti šume, čini mu se, kad bi se popeo nešto više. Odande gdje je stajao sve se rušilo okomito. Već od samog osjećaja da je dolje pod njim sama strmen i vrtoglava dubina, i da nigdje nema uporišta, bijaše dovoljno da mu zaklecaju koljena. Ali sad već bijaše ravnodušan na sve. Je li na putu u život ili u smrt, ili pak u jedno i u drugo, bilo mu je svejedno. Nije razmišljao, samo se penjao, sve više i više.

Hujao vjetar sa planine, pun prijete, ali ga on nije čuo: bijaše kao da sva gora ječi, pronosila se huka, oštri naleti vjetra fijukali oko trupine i boli ga ledenim iglicama, ali ih on nije osjećao.

Čovjek na putu samovolje i prkosa — sve bliže i bliže smrti.

Drhtao pas i zavijao prema vjetru, i pogledom pratio gospodara, koji je sitan kao muha puzao rubom propasti, zastajao i gledao dolje po svijetu iz ždrijela smrti. Stajao je upravo na mjestu što bijaše kao vododerina s golemim kamenim gromadama s kojih je nestalo snijega na proljetnom suncu, tako te su stijene kesile zube i tvorile vilicu.

Dag je morao malo zaobići da dopre dalje; tu se valjalo uspeti preko snježne plohe što je tvorila jarmenice, pa onda gore k jednoj od dviju kamenih urvina od kojih su potjecale kamene gromade na vododerini. Urvine bijahu udubljene i crne, bez snijega, i one su stvarale duboke duplje očiju smrti. Odatle je preko nosne kosti morao prema jednom dijelu hridi što je, još pokriven snijegom, stajao između dviju tamnih udubina. Tu je morao predahnuti. Čelo goleme kamene glave bijaše tako presvođeno i strmo te se činilo da nije moguće ni za korak dalje. Ali je Dag našao put preko obrva, krenuo dalje rasjelinom što je tvorila sljepoočicu — i nestao.

Pas je divlje zavijao, cvilio gotovo kao dijete, kad je tako ostao sam i napušten, na vjetru, i kad više nije vidio gospodara.

Posljednji dijelak nad provalijom, ona rasjelina, bijaše za Daga najteži napor u svem njegovu životu. Već je izdržao mnogu tešku borbu sa životinjama i s prirodom, penjao se mnogim okomcima i strmenima, nalazio se nad divljim šumskim ponorima, da bi dopro do orlovskih gnijezda ili pronašao medvjeda. Pa ipak, nikada nije morao napinjati svaki mišić kao sada, svaku tetivu i svaki živac, da svlada taj posljednji, zaleđeni dijelak puta.

Gore na stijeni, gdje se ljeti vidjelo volujsko tjeme, a gdje se sada nalazilo sljeme smrti, stajao Dag sav znojav i uzdrhtao te gledao udalj. Mnogi su mu već vidici pucali pred očima s različitih visočina, ali sve to nije bilo ništa kad se uspoređi s prostranstvom što se sada pružalo njegovu pogledu.

Beskrajne šume u dugim valovima, naselje kao sićušna usjeklina na njihovu krajnjem rubu, a dalje na jugu svijetlo zelenilo ravnog kraja što se steralo u nedogled.

Da, odavde čovjek može vidjeti doline života to je istina. A nije li rečeno da se odavde može vidjeti i zemlja smrti?

Dag se okrene. Volujska šija uspinjala se kao novi greben iza Stijene smrti. Kao dim od žrtve paljenice kovitlao se snijeg s vrhunca i dizao prema nebu.

Dobar dijelak puta bijaše donde. Istom je sada Dag osjetio koliko je umoran. Ali ga je nešto gonilo, morao je gore.

Na volujskoj šiji vjetar puhao sve oštrije. Dagu se valjalo upravo šćućuriti da bi se mogao probiti dalje. A do najvišeg vrhunca morao je ići pobaučke da ga vjetar ne odbaci nazad.

Okravljjenih ruku probijao se naprijed, po glatkom kamenju, i dok mu je mećava šibala po licu i zasljepljivala mu oči, upinjao se da svlada posljednji odsječak i da stigne na sam vrhunac. Najposlije ugleda zemlju smrti.

Dugo nije mogao ništa razabrati, samo pusto more od snijega što prši. Kad bi vihor na pretrge zastao, slijegalo se uzburkano snježno more, a vrhunci izranjali iz bijelog mora pušeći se. Ah bijaše kao da se vihor upravo pomamio kad je ugledao ljudsko lice na lubanji smrti. Udario je mećavom u krug, okrenuo u kovitlac, navaljivao divlje i sa svom silinom, fijukao po grebenima, krivio se oko hridi, tulio u provalijama, pištao u rasjelinama, meo i rušio sve pred sobom, a najposlije uzvitlao snijeg da sve bijaše poput mora što

se zapjenilo bjeljavinom i mlatalo o hridi. A vrhunci nestajali kao da tonu, iščezavali u silnoj mećavi pa opet izranjali iz bijelog mora, uzdizali se sa snijegom što je zaigrao oko njih — poneki se dizao iznad sve vijavice i u plavet pružao svoje sljeme što ga je sunce zlatilo.

Dag se spusti s najvišeg vrhunca onamo gdje je prije bio — na tjeme smrti. Tu je našao nešto zavjetrine. Pojedini su zamasi vjetra dopirali sve dovde, ali je sunce malko grijalo s juga, kad ne bi bilo zastrto oblacima ili zavijeno u snježnu vijavicu.

Bio je iscrpljen i sav prozebao. Vjetar mu je prolazio kroz odjeću i kroz kosti, prodirao u mozak. Bijaše to dah smrti.

Posljedice divljeg napora i upinjanja da dođe gore osjetio je istom sada. Sav se tresući sjede na kamen — nasred tjemena smrti — i pogleda na jug, prema dolinama života. Bješe li od umora ili od tog pogleda na jug, ili pak od ledenoga svijeta što ga je vidio gore, na sjevernoj strani — ali Daga odjednom ponese volja za životom. Istog trena postade mu jasno što je tu tražio: išao je za smrću kad je krenuo onako naslijepo i počeo se uspinjati. Želio je da se makne iz života, ali sada, kad je pogledao dolje po zemlji života i pomislio na, sva draga mjesta ondje — sada nije htio umrijeti.

Ali — može li živ stići dolje? Posljednje riječi u onoj izreki Ane Hamarrbö, kojih se prije nije mogao sjetiti, sad mu odjednom uskrснуše u pameti, javiše se u svoj strahoti:

*Tko se uspne Stijenom smrti,
do noći će smrt ga strti.*

Sred one ledene studeni zali ga val vrućine. Eto sjedi i prvi put gleda sve doline života u kojima je živio svoj divni život — a mogao bi mu to biti posljednji dan.

Izreke Ane Hamarrbö nikad ne promašuju, kazivali starci. Sve se događalo kako je ona govorila. Jer to nisu bile prazne izreke, nego iskustva razboritih ljudi, sažeta u riječi.

I nije trebalo neke velike pameti pa da čovjek razabere kako silazak niz tu strmen može značiti smrt. Jeza ga spopade na pomisao da valja i sići onuda kuda se uspeo u slijepom prkosu i mahnitosti. Iz iskustva je znao da je deset puta teže sići negoli uspeti se.

Dogodilo se, eto, da je i Daga obijest daleko odvela, toliko daleko da je uočio granicu svojih snaga. Samovolja njegova roda samu je sebe nadmašila u mladom Dagu.

Unatoč svojoj čvrstini i snazi, tresao se i ježio pri pomisli na

silazak. Pokušao je da sam sebe uvjeri kako mora naći drugi put, kakav zaobilaz. Ali je bio dovoljno pametan da uvidi kako bi ga tamo mećava mogla zasljepiti. Kud god krene, mogao bi naići na strmen poput zida, ili bi snijeg mogao popustiti pod njegovim nogama.

Kušao je da razmisli kuda bi se mogao oprezno spustiti, ali bi mu se zacrnjelo pred očima čim bi mu u duhu iskrsla slika strašne strmeni. Navirale misli, zapljuskivale i odlazile, misli koje se nisu javljale dok su mu noge stupale putem kojim se nikad više neće vratiti.

Mislio je na Adelaidu. I prije je na nju mislio — ali samo kao na privlačnu ženu. Sada je mislio na to kako i ona trpi zbog smrti njihove djece — i kako bi mogao biti kod kuće te ju tješiti. Mislio je i na svog oca. I njega je jad ubio — vidio je jasno — i zato je otac prerano ostario.

Jest, Dag je prvi put počeo shvaćati da mu ništa nije išlo krivo u životu, ništa dotad, da je uvijek išao putem svoje volje i uvijek mislio samo na se.

Da mu je sada samo da živ siđe niz tu strmen, sve bi onda bilo drukčije. Slika Adelaide i oca iziđe mu pred oči tako jasna i tako draga da mu se pogled zamaglio. I eto, poslije svega drugog, njih će dvoje još tugovati i zbog njega, zbog njegova nestanka. Snažno je osjećao u tom trenu koliko ga njih dvoje vole — i silna ga je čežnja nosila za njima dvoma, želio je da ih ponovno vidi i da osjeti kako se raduju što je opet među njima.

Naglo ustade i poče rukama udarati unakrst da se opet ugrije. Nije opazio da je vjetar osilio, da je mećava zavila vrhunce i razmahala se sve do njega. Nije ostajalo vremena da se dalje razmišlja: valja pokušati, pa što sreća dâ. Šaptao je u sebi molitvu kad se spustio na sve četiri da viseći nad ponorom pokuša u tvrdom snijegu naći oslonac svojoj nozi. Vjetar je sablasno fijukao oko trupine, a u dubini što je zjapila pod Stijenom smrti hućilo je nešto poput muklog smijeha.

IV

Tri čovjeka krenula šumom na sjever da dovuku nekoliko

stabala što su zimus ostala zatrpana snijegom i zaboravljena, Vodili su sa sobom i konja.

Upravo su sjeli da se malo odmore, kadli dokaska pas mladog Daga. Njuškao ih je i štektao. Momci pomisliše da će i Dag odmah za njim pa ustadoše da se brže prihvate posla. Ali Dag nije dolazio, a pas štektao sav uznemiren.

Jedan od momaka bijaše drvosječa Martin, zvani Hogger ili obarač, u svom poslu najspretniji i najizdržljiviji u björndalskim šumama, čovjek hrabar, hitar i pametan. Pogleda psa jedanput-dvaput, uspravi se i drugoj dvojici, što su se zaposlili oko debala, dobaci značajan pogled.

— Valjda se nije Dagu štogod dogodilo — reče — jer mi je baš čudan taj pas.

Sva su trojica gledala u psa koji je neprestano mahao repom i »cvilio baš kao dijete« — kako je kasnije pripovijedao Martin.

— Nije to bez razloga, nešto je tu posrijedi — zaključí Martin i odluči da razvidi što je.

Jedan od momaka morade poteći na dvor što ga noge nose, a s drugim i s konjem krenu Martin onamo kamo je pas pokazivao put.

Stari Dag u sumračju sjedio u prednjoj dvorani kraj hladna kamina; vrata prema blagovaonici stajala otvorena da bude više svjetlosti; uto stiže momak iz šume. Brzo i gotovo bez daha čovjek iznese kako je Dagov pas došao k njima i kako se zacijelo nešto dogodilo, jer pas bijaše baš čudan.

I stari se Dag, kad je čuo vijest, mogao pod njezinim udarcem srušiti kao i svatko drugi; ali se nije srušio — zbog opasnosti koja je prijetila. Mirno je ustao, ali su mu drhtale ruke i glas mu treperio kad je čovjeka uputio u kuhinju da se okrijepi jelom, da se odmori poslije duge trke, a inače da šuti i da ne govori zašto je došao. Samo neka mu što brže pošalje gospođicu Kruse u sobu.

Dođe gospođica Kruse, a Dag joj tiho reče što je posrijedi te zatraži čizme i torbu s hranom. Čovjek je stigao iz velike daljine, a pas još i dalje sa sjevera, Najbolje je da se spremi za dalek i težak put.

Bijaše već k večeru, ali se nad šumama raskrililo jasno proljeće, kad je stari Dag prvi put poslije čitava ljudskog vijeka krenuo na dug put u svoje šume. Dok još nije bio daleko od dvora i

dok su ga još mogli vidjeti, držao se mirno i bio staložen, ali gore na obroncima, gdje počinju šume, prelazio je nadlanicom preko očiju i šaputao drhtavih usana:

»Treba da budeš milostiv prema meni, još ovaj put. Ne smiješ dopustiti da momak umre prije mene.«

Pribere se, ogleda se i uzme razgovarati sa psom kojega je poveo sa sobom; ali znani proljetni zvuci probudiše u njemu mnoge uspomene — bijaše kao da mu srce krvari. Obuze ga strah kakva dotad nije znao. Drščući je šaptao iste riječi, dok se teško tijelo brzo kretalo naprijed, nosile ga čvrste i na šumu navikle noge.

Glasovi u starim brvnarama mnogostruki su — određuje ih vrijeme i godišnje doba. Ali se neobični zvukovi oštro razlikuju od običnih, zamjećuje ih onaj u koga je sluh.

Adelaida sjedila u sobici, u naslonjaču kraj balkonskih vrata, podnimila se obadvjema i gledala kroza staklo van, u proljetnu večer: gledala je i ne videći više, jer su je satirali teški jadi i puste joj se misli rojile u glavi. Dok je tako sjedila i gledala van, dođe onaj čovjek iz šume i uđe u prednju dvoranu. Njegovo žurno kucanje na vanjskim vratima i njegove tihe riječi, izgovorene gotovo bez daha, nisu se, dakako, mogle čuti gore do nje; ali je ona osjetila da su to neobični glasovi, i zato je ustala te uzbuđena i puna straha krenula prema vratima.

Čula je kako gospođica Kruse brzo ulazi i još brže izlazi i kako se ponovno vraća. Malo kasnije čula je poznati korak starog Daga, ali brži nego obično, čula je kako se vrata otvaraju i zatvaraju, a čula je i staroga psa, koji se inače izležavao i ljenčario kraj kamina, kako grebe po vratima i cvili, jer bi i on da krene s njima. Zacijelo se stari Dag odjenuo za odlazak u šumu kad pas tako grebe i cvili, a očito mu se i žuri.

Krv navrije Adelaidi u lice, i hladan je znoj obli po čelu, po vratu i niz leđa.

Zavrtjelo joj se pred očima.

Kad Stari Dag kreće tako žurno u šumu, i još uvečer, onda se nešto moralo dogoditi, zacijelo se nešto dogodilo nekome...

Adelaida otvori vrata i strča niza stube. Stari joj pas priđe mašući repom i cvileći. Zastala je nepomična i uzela osluškiivati, kao da prigušene riječi što su tu izgovorene još lebde u zraku.

Nato se začuju koraci, gospođica je Kruse prolazila kroz pisarnu. I ne sluteći da je Adelaida u prednjoj dvorani, uđe onamo plačući. Strese se i u strahu pogleda u Adelaidino blijedo i ukočeno lice.

— Što je, što se dogodilo? — protisnu Adelaida šapćući.

Gospođica Kruse jecajući iznese kako je stari Dag naložio da ništa ne govori. I gospođica je Kruse šutjela što je mogla duže. Ali videći gdje Adelaida sve više tuži i zapada u sve veći očaj, morade najposlije progovoriti te joj za utjehu reče kako ne znaju ništa više doli to da je pas došao — sam.

Adelaida nije točno znala što zapravo može značiti kad pas nekog lovca dođe i opominje, a ni gospođica Kruse nije joj rekla da bi to moglo značiti zlo. Ali je Adelaida znala da su Dagovi psi bili jedno s njime kao i on s njima. Često je osjetila ljubomoru kad bi psi pojurili k njemu od puste radosti što će s njima u šumu. Instinkt joj je sada govorio što znači kad se taj pas vratio sam.

Dugo je tako stajala i osjećala kao da joj sva krv istječe iz žila, a onda je duboko udahнула i rekla tihim drhtavim glasom:

— I ja ću u šumu.

Nikad se još nije dogodilo da je koja žena s Björndala krenula u šumu; a da je fino i nježno gradsko dijete, kakvo bijaše Adelaida, takvo što izgovorilo — zvučalo je to gospođici Kruse kao sama ludost. Tješila je Adelaidu, molila je, molila najusrdnije da ostane kod kuće, jer će zbog svega pasti krivica na nju — ali ništa nije pomagalo, Adelaida bijaše čvrsta u svojoj odluci. U očima gospođice Kruse rasla je u ponosnu, jaku gospodaricu dvora koja je neumoljivo zapovijedala.

Gospođica Kruse uspjela ju je skloniti samo na to da u torbu uzme nešto hrane, da obuje čvrste čizme, da se dobro odjene i da starog psa čvrsto priveže sebi o ručni zglob da joj ne bi odjurio. To bijaše sve što je gospođica Kruse mogla učiniti.

Adelaida je tako jako zatvorila vrata za sobom kad je krenula da se gospođica Kruse nije usudila da ih opet otvori i pogleda za njom; valjalo joj otići u blagovaonicu i odande gledati kroz prozor. Tu je gospođica Kruse još dugo stajala i plakala, pošto je Adelaida nestala s vida. I tako sve troje u šumi! Bog zna hoće li ikada od njih ikoga više vidjeti...

Te je večeri gospođica Kruse izmolila sve molitve koje je znala, pa ih onda redala iznova.

Potkraj travnja na Sjeveru su večeri svijetle, ali je u šumama u to doba dana već mračno. Stari je pas vukao uzicu i jurio njušeći trag starog Daga, a Adelaida brzala za njim.

Stari je Dag znao sve prečace u šumama, još iz svojih mladih dana, ali te njegove mučne staze nisu bile za ženske noge. Ni danas nije zaobilazio strme uspone.

I tako se dogodilo da se Adelaida, nekoć kraljica plesa i najljepša i najfinija među svima, morala te proljetne noći probijati pastirskim stazicama kroz gustu šumu. Slušala je o medvjedima i o divljim sjevernim jelenima, o opasnim gorskim ponorima i o dubokim i bezdanim močvarama. Ali sada nije ni pomislila na to. Život i smrt nisu joj ništa značili. Pouzdavala se u to da će stari pas naći put, a sve su joj misli bile upravljene Dagu i o njemu slikale krvavu sliku. Očito se dogodilo jedno od toga: ili je stradao u borbi s medvjedom (čula je kako je Dagov djed izgubio život, i drugi prije njega), ili se srušio u ponor, ili je pak — Bog neka joj oprostí zbog te misli — odapeo pušku u sebe.

Otkad su im umrla djeca, on bijaše kao da je sišao s uma; sjetila se toga sada te je sebi spočitavala što je samo mislila na svoje jade. Što god se dogodilo, ona je kriva. Bijaše kao da u njoj progovara stara izreka u njezinu rodu: sve su one na nesreću svojim muževima.

Toliko su joj misli krenule tim pravcem da je bila slijepa za sve oko sebe. Ali šume nisu mjesto na kojem smiješ biti slijep — barem ne smije takav da bude onaj koji njima prolazi prvi put.

Išli su preko nekog brijega kroz guste jele — stari pas Bister i Adelaida — i upravo kad je trebalo da se počnu spuštati, zastade Bister, pronjuška jedanput-dvaput i onda jurnu sa staze tako divlje da ga je Adelaida jedva zadržala. Bijesno je režao zbog tog zadržavanja, a odmah idućeg trenu nešto zašuška u guštiku i teško kliznu niza stranu, tako da su grane pucketale i lomile se, a kamenje se zakotrljalo niz brijeg i tutnjilo u dubini.

Adelaidu uhvati strah od šume, spopade je strava. Stajala je bez daha, drhtala i napeto osluškivala — istom je sada opazila da šuma živi i da je tisuću različitih glasova pod jednoličnim brujanjem vjetra. Sa svih strana nešto šuška i žamori, a tama se sastavila i sklapa se oko nje — baš joj se stijesnilo oko srca.

Sa zahvalnošću je sada mislila na gospođicu Kruse što ju je

uputila da sa sobom povede Bistera i što ju je tako dobro opremila. Da je ovamo krenula bez psa, ne bi mogla naprijed ni nazad. Strah ju je natjerao da malko misli i na sebe, a silazak niza stranu iziskivao je svu pažnju. Tako je na trenutke zaboravila užas zbog kojega je i krenula u šumu.

Dolje podno brijega teкао potok. Bister je išao duž potoka sve do mjesta gdje je ležalo veliko kamenje kojim se moglo prijeći. Na drugoj strani valjalo je opet uzbrdo, a gore na vrhu stajala — kuća. Adelaida osjeti da je mrtva-umorna, a i stari Bister očito bijaše već iscrpljen, jer je njuškao i cvileći klimatao prema kući i ondje zastao ne hoteći dalje.

Bijaše to samo stara koliba, ali Adelaida i Bister klonuše na ležaj od suha granja i brzo zaspāše. A šume šumile oko kolibe, brujao vjetar u granju vjetar što sjevernije, u planinama, bijaše vihor.

Adelaida i Bister bijahu sutradan kao da su uzeti, odrvenile im noge. Kad su krenuli pa dalje išli, bijaše već bolje, ali su se pred Adelaidom pružale neizmjerne šume i bivale joj svakog sata sve veće i veće, a od sinoćne pojave sjevernih jelena u jelovu guštiku bila je u napetosti i osjećala strah i po bijelu danu. I Bister je možda gubio ovda-onda trag, jer su tako neobično krivudali, činilo se Adelaidi; ali su možda morali zaobilaziti jezera i močvare i preoštne strmeni.

Čula je o planinama u kojima je Dag lovio snježnice, i kad ju je Bister poveo prema padinama Skarfjella, mislila je da je sada pred njom ta visoka gora; ali ona bijaše daleko odatle, neizmjerno daleko. Na Skarfjellu su južne padine pošumljene, a ima nešto kržljivih borova i na vrhuncu, ali Bister nije išao onamo. Našao je staru stazu što je obilazila zapadnim obronkom, a kad bijahu na zavoju prema sjeveru, odjednom stade i leže na tlo. Dugo je Adelaida u slijepom prkosu išla naprijed, te joj je u ušima zujalo od navale krvi, a u ustima je čutjela slan okus. Ta ubrzo će onamo, mišljaše ona, jer su planine, po njezinu, bile straga, za šumom.

Pogledala je Bistera i uplašila se. Je li bolestan? Kako će sama pogoditi dalje? I uto podiže pogled.

Šume se nastavljale prema sjeveru, sljeme za sljemenom a daleko na obzorju nešto se svijetlilo u visini, prema nebu. Hladni

lanac snježnih vrhunaca plamsao kao oganj na jutarnjem suncu i bacao na zapad tamnoplave sjene.

Adelaidi zastade dah, Zar je tako daleko do Dagove gore — i je li se ondje ono dogodilo?

Nitko ne zna kako nastaju takvi osjećaji, ali Adelaidi bijaše kao da je ono hladno svjetlucanje snježnih vrhunaca nekakav znak njoj — znak koji je uvjerava da se ono dogodilo ondje.

Pogleda dolje, na Skarfjellsko jezero. Ležalo je u dubini, modrozeleno, prijeteći u sjeni podno planine. Velika voda što se uzbivala na vjetru — pravo jezero. Nad dražicom na sjevernoj obali opazi zelenu čistinu. Promotri pažljivije te u uvali ugleda čamac; na obali visjele mreže da se osuše, a dalje u dnu stajala kuća, dimnjak joj se lako pušio. Tu dakle netko živi. Adelaida osjeti neku toplinu. Možda tamo znaju nešto o onome što se dogodilo?

Povuče malko uzicu, a Bister se odmah diže. On samo bijaše navikao da se tu zastane i malo pogleda po okolišu. Odatle se valjalo spuštati, na pojedinim mjestima niz veoma strme okomke, ali je za noge uvijek bilo čvrsta uporišta.

Dolje na obali nalazio se pristan za čamce, i tu Bister poče lajati prema suprotnoj obali. Nakon malo vremena iz kuće iziđe čovjek i pođe prema čamcu. Rukom je zasjenio oči i gledao prema njima.

Naposljedku se čamac otisne od one obale i počne se polako približavati — voda je tu bila vrlo široka. Čovjek je veslao okrenut cilju leđima, i nekoliko se puta okrenuo, da ne izgubi pravac. Kad se približio s čamcem, Adelaida ugleda najkuštraviju glavu koju je ikad vidjela, a kad je čovjek pristao s čamcem i okrenuo lice, upravo se prestrašila. Nešto tako obraslo i tako čekinjavo nije nikad vidjela među ljudima. Virile su samo oči i nos, a sve drugo bijaše obraslo gustom dlakom. Kosa je tome čovjeku padala s glave dolje po obrvama i preko očiju, a ostalo je pripadalo divljoj bradi.

Čovjek ne izusti ni riječi — samo je gledao i čekao. Nikad nije na Bjørndalu vidio tu finu ženu, ali je čuo o njoj te je sada znao da je to ona — ali što je došla sve do Skarfjella, bijaše to njemu nešto neshvatljivo, nekakva čarolija. Takvo što još se nije dogodilo.

Bister uskoči u čamac, a Adelaida za njim; pošto je sjela, čamac se i opet otisnu. Adelaida najposlije upita čovjeka zna li što se dogodilo Dagu.

Čovjek pročisti grlo i nakašlja se — bijaše baš kao stari sat

prije nego što će odbiti. Naposljetku protisne kako ništa ne zna.

Bio je on od onih što ne znaju prestati kad jednom počnu. Muklim, hrapavim glasom ponavljao je Adelaidi ono što je i sama znala — kazivao kako je jučer u silnoj žurbi stigao čovjek sa sjevera i kako je pred noć došao i sam stari Dag te otišao dalje, a nije ništa okusio, ni od jela ni od pila.

Čovjek je htio da Adelaida malko sjedne za stol pred njegovom kućom, a ona i sjede. Ima samo ribe i malko krumpira, reče, pa ako joj je s voljom...

Zahvalila mu je i otklonila, ali je on podsjeti kako takav put kroza šumu umara i izjeda snagu, kako i sama zna. I zato, ako čovjek ne jede, slabo će s mjesta, a pogotovu neće u njega biti brza hoda — i sve je tako preklapao, ne prestajući ni časa. Govorio je i ponavljao jedno te isto, kako već biva u priproste čeljadi kad izrijetka dođu do prilike da govore.

Skuhao je pastreve, ispekao krumpire na žaru te iznio jelo kako je najbolje znao, na opranoj dasci koja mu je služila umjesto pladnja, a Adelaida je malko jela da nešto unese u tijelo.

Čovjek ju je navraćao da ostane tu i ne ide dalje, nego da čeka dok se drugi vrate. Kazivao joj kako su brda dalje sve gora, divljina sve veća, a staze sve neprohodnije. A ako je baš na sve navrla da ide dalje, on će je pratiti; uostalom — nije baš sigurno da se Dagu što dogodilo: ta i pas može ondje zalutati; a ako se što i dogodilo, nije valjda tako zlo, ne treba odmah misliti na najgore.

Još je govorio i tješio ju kad su već dobro odmakli stazom prema sjeveru; ali Adelaida na kraju odlučno kaza da dalje želi sama, te čovjek ostade. Stajao je tako i gledao za njom dokle god je mogaše vidjeti, a onda poče nadlanicom prelaziti po svojim čupama, tamo gdje mu bijahu oči.

Eh, kako bi je rado pratio ribar Börre — tako se on naime zvao. Potjecao je on iz drugog kraja, a došao je u te šume zbog nekakva nesretnog događaja u mladosti, kako se kazivalo. U starog Daga našao je zaklonište i dobio dopuštenje da podigne kuću tu kraj vode. Donosio je na dvor ribu, to mu bijaše kao neko oduživanje, ali je ondje za nju dobivao žito i drugi živež.

Kad bi na Björndalu imali goste ili kakvu svečanost, opskrbljivao je dvor krupnim pastrvama, a najmilije mu bilo kad bi se svečanosti češće održavale i gosti češće dolazili: kad bi tada došao s naručenom ribom, dobio bi rakije i duhana, kave, bijelog

kruha i maslaca, i s time se onda vraćao kući.

Nitko na svijetu nije držao sjajnije gozbe nego Börre u svojoj kolibi nakon takvih izleta.

I on je imao svoj svijet i svoje društvo, a to su sačinjavala ona trojica što su sada bila gore na sjeveru — sva trojica nesretna.

Imao je neku svoju basmu i nekakvo čarobno znamenje kad mu je brzo trebala obilna lovina za kakvu svečanost na dvoru; ni jedno ni drugo nije olako potezao, nego samo onda kad bi se zavrnuo u tijesnu — ta inače bi bila grehota, a još bi basma i znamen mogli izgubiti moć; ali kad je čovjek u nevolji, onda mu i Bog dopušta da se posluži onim što ima.

I sad je tako otišao u kolibu, a onda dolje na obalu. Tamo je uprijekrst stavio jednu kost od sjevernog jelena i jednu pseću; dugo ih je slagao i namještao dok naposljetku nisu ležale kako treba i pokazivale četiri strane svijeta, a sve je to vrijeme mrmljao nešto o unakrštenim kostima, potezao svece i spominjao Blaženu Djevicu, i priklapao i nizao koješta što nekoć bijaše latinština a sada goli besmisao. Najposlije ustade i sklopi ruke te lica okrenuta prema vodi uze moliti očenaš, ovaj put norveški i naglas, i još priklopi kako moli za mladog Daga — da svakome bude jasno i da gore na dvorima nebeskim ne bi krivo razumjeli.

Adelaida je išla kamo ju je Bister vukao, a tlo se sve više penjalo, dok im je sunce zalazilo za ledima. Izbili su najposlije na uzvisine obrasle boricima što ih je pozlačivalo večernje sunce, i s njihovih su glavica ugledali obronke s brezama na sjeveru; odande je dopirao hladan zrak noseći sa sobom zimski dah što bi oštro rashlađivao nosnice kad bi vjetar zapuhao ozgo. Jer sada nije puhalo samo sa sjevera nego je vjetar potezao i sa zapada, donoseći topliji zrak. Tu su se večeras sastajali vjetrovi, to im mjesto bijaše na prijetetu.

Bister se cijelo vrijeme probijao naprijed; nekoliko je puta nekako neobično okrenuo glavu i njuškao sa strane, a sad je stao, okrenuo se sasvim na zapad i marljivo njušio — ne više tlo, nego zrak što ga je donosio vjetar. Naposljetku poteže nizbrdo na zapad, najprije tražeći i njušeći pred sobom, a onda odjednom okrenu u režanje.

Adelaida bijaše nasmrt umorna — od napora, od oštroga

proljetnog zraka i od pustih misli. Najposlije je za Bisterom išla kao u nekoj omaglici i obamrlosti, ništa ne videći i ništa ne čujuć; ali se prenula kad je Bister naglo okrenuo i povukao. Što li je sada Bisteru? Promijenili su pravac, ne idu prema planini — a tamo se ono dogodilo, u to bijaše sigurna; ali je Bister bio siguran u svoje i marno je vukao.

Išli su na zapad, zakrenuli i na jug pa opet stigli dolje u jelove šume. Odjednom i Adelaida u jasnom zraku osjeti nekakav vonj, nešto kao miris dima iz kamina kod kuće.

Od silne napetosti toliko se iscrpila da je jedva pokretala noge; najradije bi sjela. Toliko je mnogo hodala da od umora više nije ni mislila — činilo joj se da ide nakraj svijeta, jer, eto, nikako da stignu cilju. A možda će sada naglo biti kraj tome putu, prestraši se Adelaida; možda će taj konac biti strašan. I usred njezine umornosti obuze je užas. Grozne su joj slike promicale pred očima i gomilale se u zbrci — slike pune okrutnosti, sakaćenja, krvi, smrti...

Bister se probijao dalje i vukao, a ona puštala da je vuče; kadikad ga je zaustavljala, nije htjela naprijed, bojala se da uđe u ono što je čeka. Neka bolna toplina ispuni joj nosnice, navriješe suze i potekoše niz lice... Htjela se osloboditi Bistera, pustiti ga neka sam ide, a ona da čeka, čeka... Ali je uzica bila čvrsto ovijena oko njezine ruke, upravo se usjekla, u hodu nije bilo moguće skinuti je i maknuti, a Bister je samo kretao dalje i vukao.

Nešto je prosinulo među drvećem — svjetlucala se voda u sumračju, a na desetak koraka pred njima nalazila se koliba: dim se dizao nad krovom od busenja, a na pukotinu od vrata provirivao trak svjetla.

Bister zareža, a iz kolibe mu odgovori drugo režanje i lavež, ali Adelaida nije ništa vidjela ni čula, i nije ništa znala dok nije stala na vrata te u svjetlu vatre s ognjišta ugledala Dagovo mrtvo tijelo opruženo na ležaju a pokriveno bijednom kabanicom. Lijepo mu lice bijaše blijedožuto poput voska, oči sklopljene, a na čelu krvav zavoj.

Starog Daga i drugu dvojicu vidjela je nejasno kao kakve duhove negdje u vječnosti — a onda se sruši kraj Dagova ležaja.

V

I opet je čula glas — ne, ne vara se, sada više ne spava.

— Pusti! — reče onaj glas, a zvučao je tako poznato.

Nije to bio nikakav glas iz njezina sna o šumi i o brdima, nego glas iz stvarnosti.

— Pusti!

Osjetila je željezne šake oko zglavaka: podigoše je i položise ustranu. Nešto je plamsalo i sjalo prema njoj — bijaše kao da joj se prividaju planinski vrhunci — ali ne, nije nikakav pričin nego zbilja, iza sjaja vide se zidovi od brvana. Adelaida se uhvati za glavu te se pridigne.

Tamo je u odsjaju vatre stajao stari Dag, a ona dvojica sjedila kraj ognjišta. Primila se za čelo i pogledala dolje i ustranu. Ne, nije san: ondje leži Dag — mrtav.

Podigla je pogled pun molbe prema starom Dagu, kao da ga tim pogledom usrdno moli neka joj kaže da nije istina, da ništa na svijetu nije istina, i da je sve samo ružan san — cio život, a da će ono pravo i istinito doći kasnije... jednom...

I opet klonu i kliznu pogledom po Dagu, po onim dragim i čvrstim crtama — i po njegovoj ruci, desnoj, koja bijaše bliže, svoj umotanoj u krpe što ih je krv promočila.

Dok je tako pogledom prelazila po Dagu, odjednom širom otvori oči i sva se sledi od jeze: Dag je pokrenuo rukom.

Sva smućena u duši pogleda u starog Daga; ali je on tamo stajao kao i prije — nije ništa opazio.

— Zar nisi vidio? — prošapta Adelaida.

— A što to? — upita stari Dag.

— Dag je maknuo rukom!

— Da — dočeka stari Dag i čudno je pogleda.

— Onda ipak nije mrtav? — uzbuđeno će ona.

— Nije... još... — tužno uzvratiti stari Dag. — Ali miruj, treba da se odmoriš — nadoda umornim, beznadnim glasom.

Adelaida prijede pogledom sa starog Daga na mladoga pa opet nazad, a onda duboko udahnu te se sasvim uspravi.

Od prvog dana kad su se sreli pa do tog časa, stari je Dag Adelaidu gledao onakvu kakva se pokazivala: lijepa i pristala, fina i obrazovana, glazbeno nadarena i puna drugih vrlina, dobra i lijepa

kći u kući, a isto tako dobra i kao majka — ali, eto, djeca nisu bila jaka, podlegla su prvoj bolesti koja ih je napala. Bila je ljupka mlada žena iz novoga, mekušnog vremena, i ništa drugo. A gle, usmjelila se u šumu i dojurila sva izvan sebe, u ovome ozbiljnom času. Sam Bog zna kako je uopće stigla u ovu divljinu.

Tako je nekako mislio stari Dag.

Adelaidi je naposljetku bilo jasno: Dag još nije mrtav. Oko toga kretale se njezine misli, i ništa drugo nije vidjela ni čula. Da se negdje survao u planini i da je možda ondje ležao na studeni i smrznuo se dok su ga prenijeli ovamo — to je njoj bilo jasno, o tome joj nije trebalo pričati.

Nešto je čitala i mnogo slušala o njezi bolesnika, a nešto je od toga i sama vidjela, i zato je, prije nego što je krenula od kuće, u torbu stavila nešto od onoga što je najpotrebnije da se nađe pri ruci kad je posrijedi nesreća i ozljeda.

Odložila je kaput i pokrivku s glave. Nestalo je umora. Nije gledala ni starog Daga ni druge, nego je samo, kao da govori u prazninu prostorije, upitala imaju li tu vode i kakvu posudu za kuhanje.

Jedan od one dvojice iziđe te se vrati i objesi brončani kotao nad vatru. Adelaida otvori torbu te izvadi laneno platno u koje je umotala svoje stvari. Bijaše priličan komad.

Stari Dag ispočetka ju je samo gledao, kao da očekuje da će se opet srušiti ili počiniti kakvu ludost. Naprosto ju nije više prepoznavao. Crte joj na licu hladne i zategnute, oči oštre i jasne, usne se stisle, ostao od njih samo uzan potez.

Dvojica ljudi što su našli Daga kod Volujske glave spomenuli su starom Dagu kako je kamena trupina, kad su izbili na visočinu, imala neobičan oblik — bila je kao nekakvo golemo lice.

— Kao glava smrti — reče drvosječa Martin Obarač.

Na starog Daga spusti se kao neka ravnodušnost, neka tupost, kad je čuo tu riječ. Da se i to obistinilo iz usta Ane Hamarrbö — da zaista postoji Stijena smrti — raspršilo je i posljednju njegovu sumnju u njezine riječi. A kad je zaista tako te postoji ta hrid, onda je očito istina ono o prijetnji u njezinu stihu, o prijetnji onome tko se usudi na tu stijenu. Još mu bijaše u svježju sjećanju kako se ispunilo ono što je rekla o svijeći pored samrtničke postelje pa nije sum- njao

u to što će sada biti s njegovim sinom: bio je siguran da mu se bliži kraj. Osim toga, slutio je da mu se sin popeo gore na strašnu stijenu da prkosi Bogu i smrti — jest, otišao je onamo da se poslije smrti svoje djece oslobodi svega. A takva prkosa Višnji ne podnosi.

I sam stari Dag i svi njegovi preci prije njega bijahu svojeglavi i prkosni; ali je njegov sin prevršio mjeru. Višnji je pustio da se rod iskorijeni sam. Eto, posljednji je njegov izdanak u pustom prkosu jurnuo ravno u smrt.

Ljudi se pod udarcima mogu saviti i ponovno uspraviti. Stari je Dag u životu pretrpio mnogu nedaću i podnio kaznu — ali se opet uspravio. A sada je sve minulo, bilo pa prošlo. Tri mlada života njegove krvi ugasnula se u kratko vrijeme — previše je to.

I stari je Dag imao u torbi nešto platna. Za to se pobrinula gospođica Kruse, a drvosječa Martin povio je njime najteže ozljede na tijelu mladog Daga. Stari Dag nije više bio ni za što otkad je čuo ono o stijeni. Cijelu noć nije ni oka stisnuo, a i daleki i teški put dovde učinio je svoje.

Martin i onaj drugi povukoše se kad je Adelaida preuzela njegu, a stari je Dag sjeo na klupu uza zid. Utučen i nasmrt umoran pratio je očima kako je mladom Dagu skidala okrvavljene zavoje, prala i sušila rane i kratkim i sigurnim pokretima stavljala čiste zavoje.

Adelaida je prošlu noć, u onoj kolibi, spavala kao klada, a osim toga — bijaše ona mlada. Nikakav je umor nije sada otupljivao.

Kad je prvi put u životu vidjela Daga, imao je ruku povijenu zavojem, poslije borbe s orlom, Nosila se onda željom da popravi i namjesti onaj zavoj i da liječi one rane — i ta želja bijaše prva klica njezine ljubavi prema njemu.

Kasnije, u četiri sretne godine njihova braka, nekoliko se puta vratio kući s ozljedama i ranama; ali nikad nije dopustio da mu ih ona liječi i njeguje. Dječaćka plašljivost. A sada joj, napokon, nije to mogao zapriječiti.

Sva sreća, svi lijepi časovi od njihova prvog susreta — sve se sada u njoj steklo u djelo, te je bila hitra i spretna i jasna u svakom pokretu.

Starom Dagu sve se češće sklapale vjeđe, i ubrzo je sjedio glave naslonjene na zid i hrkao.

Adelaida je ovda-onda pogledala prema njemu, bilo joj ga silno žao. Sjećala se zanosnih časova kad ga je vidjela u svoj njegovoj snazi, mislila je na ugled što ga je uživao po svim naseljima i po svoj župi sve tamo do grada — a gle, sada kraj sve svoje moći i bogatstva sjedi uza zid u jednoj od svojih starih koliba i spava satrven od briga i jada, star, prastar. Tako život postupa s nama.

Nikakvo čudo, uostalom. Ali njoj, Adelaidi — da, njoj bijaše čudo.

Kasno noću mladi Dag dođe k svijesti, otvori oči i zagleda se u nju, u čudu. Dugo je ležao bez ijedne riječi i gledao u tavanične grede, nastojeći da dozove u pamet što se zbio. Naposljetku se kanda svega sjetio, te pokuša da se pridigne na lakte, ali mu se valjade okaniti. Adelaida mu je usrdno šaptala neka mirno leži da ne povrijedi rane. Dosta je krvario. Dala mu je vode da pije, majčinski ga milovala po obrazu i šaputala mu nježne riječi, tako da su mu suze zablistale u očima.

Opazila je da mučno diše, te upita boli li ga, — Boli — protisnu on s bljedim smiješkom, i zavijenim rukama prijeđe preko grudi.

— Žiga li? — upita ona.

— Žiga, kao nožem — odgovori on i pokuša da se nasmiješi, ali umjesto osmijeha na licu se pokaza bolna crta i kao nekakav opor smiješak.

Adelaida mu je polako i oprezno pomicala ruke i noge i pomno ga pregledavala, ali ne nađe da je igdje išta slomljeno, a i leđa bijahu čitava. Ali više rebara bijaše mu ugnječeno, glava dobrono ozlijeđena, a cijelo tijelo gadno izubijano i ukočeno.

Valjalo je dakle vidjeti je li mu glava teško stradala i ima li gdjegod unutarnjih ozljeda. Ako je tako, onda tu ona sama ništa ne može.

Dag i opet pade u nesvijest, i dugo je tako ležao. Adelaida mu međuto rastvori odjeću i ovije mu oko prsnog koša, pri dnu, komad platna da mu učvrsti rebra. Zatim je platno malo sašila da ne popusti te ga čvrsto navukla naviše. Kad s tim bijaše gotova, i pošto ga je opet pokrila, otkrije mu koljeno, na kojem je opazila povredu, te ga ispere i poveže.

Jest, Adelaida je radila i trudila se, brinula se za Daga — i za svoj život. Jer u životnom plamenu što sad u njoj bukti i daje joj snagu i razumnost koja je potrebna u tome strašnom poslu — u tome

se plamenu nalazi ujedno i smrt: ugasi li se Dagu život, ode onda i njezin razum.

Tiho postalo oko starog Daga. Nije više hrkao. Ali je sjedio isto onako, glave naslonjene o zid. Vjeđe mu se malko micale. Probudio se, ali nije htio smetati, nego je oprezno gledao ispod spuštenih vjeđa. Tamo prijeko šaputali Dag i Adelaida. Vidio je kako Dagu šije i čvrsti ovoj oko grudi i kako joj ruke okretno i marljivo rade, vidio je kako potiče vatru na ognjištu, vidio na sjaju plamena njezino tvrdo lice na kojem se odražava volja i odlučnost.

Stari Dag sasvim zatvori oči. Njegov sud o Adelaidi počeo se mijenjati iz temelja. Sama je sa starim psom krenula u šumu i probila se kroz divljinu na sjever. I poslije tolikog puta još je imala u sebi snage da se bori, još imala srčanosti da se nosi s ovom nevoljom.

Njezino lice u odsjaju vatre pobudilo je u njemu te misli. Bijaše to sasvim novo lice, nikad mu se prije nije pokazalo takvo. U tišini te kolibe vodila se tiha ali žestoka borba: na jednoj strani stajale prastare krute mudrosti Ane Hamarrbö i cijelog roda, i s njima smrt — a s druge se nalazila Adelaida i ljubav. Jer tako, kao što je sada izgledala Adelaida, nije mogla izgledati nijedna žena, ni u jedne nije moglo biti takvo lice — osim u posljednjoj borbi za najdraže joj u životu, za ono što joj znači *sve*. Na tom licu nije bilo nikakve milosti ni za stare izreke ni za išta drugo. A gdje je prava ljubav posrijedi, ondje i Bog pomaže — vjerovali su stari Dag.

Kako se Adelaida sva predala njegovanju i sva se zanišla u svoj rad, stari Dag polako se ispruži na klupi i sasvim utonu u san. Netko je drugi odlučio da ovaj put bude jak u životu. Sada napokon može i on, stari Dag, jednom otpočiniti.

Vihor i mećava oko Stijene smrti nanijeli i nagomilali smetove snijega podno južne strane gdje se mladi Dag srušio. Kad se uspinjao, ležao je zaletni snijeg podno najnižih padina, a onda je vihor meo sa sjevera i zavijao mećavom oko stijene, tako da se snijeg nagomilao i u nametima ležao na južnoj strani, u zavjetrini.

Tako vihor i mećava spasiše Dagu život. Ali stara izreka, posvećena stoljećima, opasno se obistinila posljednjih mučnih sati, pratila ih još i onda kad su Daga nosili u dolinu, i vrebala oko kolibe u kojoj je proležao mnoge dane i noći. Smrt nije bila daleko od

njega.

Drvosječa Martin i onaj drugi otišli na Björndal po odjeću, hranu i sve ostalo što je Adelaidi trebalo za njegovanja i za boravka u toj kolibi. Nije htjela nikakve ženske pomoći, odbila ju je. I tako se dogodilo da je to troje ljudi mnogo dana i noći boravilo u toj kolibi — kako su tu boravili i živjeli njihovi predi prije nekoliko stoljeća.

Adelaida je bila domaćica, kuhala i prala, a stari je Dag donosio vodu i brinuo se za vatru.

I dok su dani tako tekli, proljeće zašlo šumom, posulo brežuljke zelenilom, prošaralo proplanke cvijećem, ispunilo zrak ptičjom pjesmom i cvrkutom, pognalo potoke žuborom i sve ispunilo mirisom i svojim blagim dahom.

Tako bijaše u šumama i ona dva dana kad je njih troje polako kretalo najmekšim stazama od kolibe kraj Crnog jezera do bačije u Noćnoj dolini, i odatle na Björndal, kući.

Kad je ono sama išla s Bisterom, Adelaida je išla kao slijepa. Sada je proživljavala proljeće u šumama, u mirnoj i divnoj radosti.

Tolike je noći ležala u kolibi i osluškivala glasove šume — visoke zvukove kad sjevernjak fijuče nad vrhuncima, i duboke, snene, kad zapuše jugozapadnjak. Na tom putu čula je svaki glas i vêsak kojim se šuma javlja, svaki zvuk i žubor koji u njoj živi. Da, bijahu to snažni doživljaji. Čula je riku sjevernih jelena i rođenim je očima vidjela kako te goleme životinje zorom kreću preko pištaline kod Trollfjella, vidjela je brzokrile ronice što su više riba nego ptica; ronili su nevjerovatno dugo i letjeli nad samom površinom da je pred njima voda prštala, a kričali da bijaše strahota.

Stari Dag pokazivao joj tragove svih mogućih životinja — čak su južno od Zelenog jezera naišli na svježe tragove medvjediâ šapa.

A sutradan put ih niz obronke vodio kroz neka od vanjskih naselja, pa je vidjela tamošnje ljude, djecu i kuće onakve kakvi jesu — redali se pred njenim očima Friland i Skya, Stjernebekk i Kastet, i veća naselja Tjernsmo, Blaatjern, Barvoll i Steinrud.

Vidjela je björndalske bačije i ljetne staje kako leže u sitnogorici na cvjetnim obroncima i zelenim livadama, s njihovim ogradama i vratašcima kroz koja vodi put.

Čitav svijet novih dojmova donijela je u sebi kad je stigla kući.

VI

Ma kako se činilo neobično, taj događaj s Dagom, s onim okrutnim početkom i blagim svršetkom, u Adelaidi je potisnuo daleko u pozadinu jad i tugu koja ju je snašla zbog smrti njezine djece. U pojedinim časovima, kad je mislila na smrtnu pogibao u kojoj se nalazio Dag, ili pak na raznolikost šumskog kraja, znala je pasti u pusti očaj zbog djece: tada bi računala koliko bi im sada bilo godina da su ostala na životu — i briznula bi u ljuti plač.

U starom je Dagu taj događaj ostavio neizbrisive tragove; naglo je stario i, kako već biva u staraca, vraćao se u dane svoje mladosti. I opet je počeo da istražuje namjere Svevišnjega u nedavnim krupnim događajima. Pomalo je mislio i na razloge koji su ga odveli na Hamarrbö i naveli da pogleda Unninu kćer. Ali je sada u Adelaidi, iza lijepe vanjštine i finoće, vidio i nešto drugo, jer je vidio kako se nije ničega plašila: bila je valjan i hrabar čovjek. Možda je i trebalo da vidi jakost njezine ljubavi koja može spasavati živote, a zacijelo i nove donijeti na svijet.

Mislio je stari Dag i na to kako bi možda trebalo da se odveze i da se pozdravi s novim župnikom.

Taj novi župnik, rođak Adelaidin, nije bio nikakav čankoliz ni kukavica. A propovijedao je sasvim po ukusu starog Daga. Doduše, činovnici i druge veličine dolje u župi — čuo je to stari Dag — zbijali su šale na župnikov račun. Nazivali su ga »crkveni miš« zbog njegova siromaštva. Imao je mnogo djece i bio do vrata u dugovima. Krstili su ga i imenom »Duh sveti«, jer je uvijek bio tako ozbiljan. I krupniji među seljacima pripoljcima povodili se za gospodom i u tome izrugivanju župniku, kao što su se za njima povodili i u drugome.

Još ni jednom nije stari Dag otišao na župni dvor, a taj novi župnik, opet nije htio da se prvi približi, kao što je htio prijašnji. A starom Dagu bilo teško da popusti, premda bi mu godilo da svojim posjetom župniku zapanji pripoljce koji bi to tumačili na sve moguće načine. Imali bi o čemu da raspredaju.

Prkos i samovolja odavna su se ušuljali u dušu Daga Björdala, ali, što se tiče njegovih namjera, one bijahu čiste.

Mladi Dag sasvim se doselio u sobu kraj Adelaidine. Morao se sada držati kuće, daleko od šuma, dok rane ne prestanu žigati i dok

mu rebra ne srastu; i u glavi treba da mu se potpuno razbistri, jer su se tako neobične slike javljale u njegovim mislima nakon one nesreće.

Šume i život što ga je u njima živio nisu ga sada vukli onako snažno kao prije. Sve je više osjećao želju i potrebu da se odmori i da bude blizu Adelaide. Više nije bila samo fina, lijepa i poželjna žena: ona je sada bila toplina i radost oko njega. Nikad više nije spominjala djecu, nikad više plakala (barem ne da bi on vidio), nikad više nije rekla tužne riječi. Držala se hrabro i uspravno, bila čvrsta i jaka i uvijek neobično mirna. Brižno je liječila njegove rane i ozljede kao da su na njezinu tijelu,

U početku je morao noćivati u njezinoj sobici, u velikoj, toploj postelji, a kasnije više nije ni odlazio odande. Za prvih teških dana privoljela ga je da sjedi na maloj verandi na suncu, i odonda je cio dan sjedio ondje. Čitala mu je iz svojih knjiga i tumačila mu ovo ili ono, svirala mu i na lutnji i tiho pjevušila, prvih večeri, a kasnije svaku večer bijaše tako.

Oprezno je zapitkivala ovo i ono te je tako mogla razabrati kako se dogodila nesreća. Čak je uspjela da ga tu i tamo navrati da i sam pripovijeda. Ona je sve to sabrala, sastavljala i povezivala riječi, a nešto je pitala i starog Daga — i tako je naposljetku znala sve o staroj izreki i o tome što je Dag doživio. I možda je upravo ona, na listovima neke knjige, napisala priču o Stijeni smrti...

VII

Takala se proljetna noć. Nigdje vjetra, nigdje šušnja, samo dah proljeća i noći na otvoren prozor gore u sobici. Zastor se tiho nadima i talasa, leluja se krevetna zavjesa.

Riječi se začule u postelji, najprije nerazumljive kao neko gundanje. Adelaide se oprezno pridigne na lakte, ispruži ruke, nagne se nad Daga i uzme osluškiivati. Tako je nemirno spavao posljednjih noći, buncao i govorio nešto nerazumljivo, mučio se da oblikuje riječi. Znala bi ga probuditi da ga trgne iz mučnih snova. Sad je sjela u postelji i osluškiivala. Nije bilo pravo da tako prisluškuje, ali je noćas kušala da dokuči njegove riječi. Možda će biti bolje ako sazna što je posrijedi, možda će poslije moći da s njime o tome malo

razgovara.

Dag je nešto buncao o travi, o potoku i o šumi, o vodenim ružama i o lišću, o bujici i o jezeru, o plivanju i valovima... Slijedile su zatim mnoge nejasne riječi, i ni jedne od njih nije razumjela dok odjednom nije povikao kao u srdžbi: »Ne, ne snijeg, nikakva stijena... duše... dolje u sjeni... gore na sunce...«

Riječi su bivale nejasnije, a onda nastade tišina.

Adelaida je dugo slušala, očekivala je što god, ali je Dagovo disanje postajalo sve jednakomjernije. Prigne se njegovim grudima i osluhne disanje mu bijaše čisto, bez bolesnog šuma, a srce udaralo pravilno.

Ali njegova glava? Kakve li se misli u njoj kovitlaju? Pokušala je da i tu, s praktičnim smislom žene, osluhne kao na grudima i na srcu. Ali glasovi iz glave, koji su izlazili na jezik — ne, oni se nisu mogli osluhnuti. Trava, vodene ruže, duše? Tko da to poveže i tko da tome dokuči smisao?

Glava mu, očito, još nije sasvim ozdravila, a glava je opasno mjesto. Ali — živ je. I Adelaida se spusti, leže sasvim uza nj. Živ je, topao je, diše. Primakla je obraz uz njegovo rame, sklopila oči i zaplovila u proljetnu noć.

Sjedili su na balkonu pred sobicom, Adelaida i Dag. Na jednom i drugom kraju stajala klupica, bijaše upravo toliko prostora da su mogli ondje sjediti, oboje u isti mah. Više mjesta nije bilo.

Adelaida je gledala na istok, prema šumskoj padini što je za sobom skrivala istočnu među. Dag je gledao na jugozapad, prema Hamarrböu i prema šumama na zapadu. Na istoku odskočilo sunce i obasjavalo Adelaidi lice na kojem su se isticale oči, jasne i duboke kao gorsko jezero. Pogled joj bijaše čvrst kad se obratila Dagu:

— Na što si mislio onda kad si s vrhunca gledao u zemlju smrti?

Glas joj je bio miran i ujednačen.

Dag polako okrenu lice prema njoj i pogleda je otvoreno. U njegovim očima bilo je opet nešto od prijašnje izražajnosti i snage. Bile su modre, jasne i sjajne, i kao da su nešto pitale.

— Što ti znaš o tome što sam mislio? — priupita on, a značajan mu smiješak prijeđe licem.

Adelaida brzo obori pogled, a rumen joj navrije u obraze. Je li

se to javila njezina savjest, ili je on opazio da je prisluškiivala? Nije ga bilo lako shvatiti. Ponekad je oprezan kao kakva zvjerka...

Zamijetio je njezinu zabunu, jer je pogledom opet kliznuo po naselju i rekao kao da i ne govori njoj:

— Čovjek koješta misli u takav čas, a i poslije...

Adelaidi se vrati njezin mir. Ruku koja joj počivaše na balkonskoj ogradi pomače naprijed i malko se naže prema Dagu.

— I za druge bi moglo biti dragocjeno da znaju kakav dojam ostavlja zemlja smrti — reče mu Adelaida, a oko usta pokaza joj se osmijeh, malko umoran.

— Ne može se o tome govoriti ovako na jutarnjem suncu — reče Dag te joj se nasmiješi ponešto sumorno.

— Onda možemo o tome razgovarati u tami — dočeka Adelaida — večeras u postelji.

— Hm — uzvratu Dag, a lice mu pokaza zamišljenost — moralo bi onda biti zaista tamno.

Istog dana stiže major Barre. I opet je imao krupnih novosti da pripovijeda. Vijesti doduše nisu bile sasvim nove, jer su se pripovijedale cijelog proljeća, a major je još za prošlog posjeta ponešto natuknuo. Ali zbog svega onog što se te godine zbilo na Björndalu, nisu se mnogo brinuli za događaje u svijetu. Major je pripovijedao o zaključcima sabora u Eidsvollu, o ustavu i o izboru kralja; zvonkim glasom govorio je o budućnosti zemlje.

Kao uvijek za majorova posjeta, tako su i sada u blagovaonici iznijeli svečaniji objed na stol, a zbog značajnih novosti što ih je donio, ili pak s kakva drugog razloga, ovaj put na stolu bijaše i vina. Major je u žaru mnogo pio i raspripovijedao se o tome kako i Švedskoj, i Danskoj, i velesilama treba pokazati šaku i kako valja pojačati oružane snage na kopnu i na moru. Na kraju su se, eto, vratila velika i slavna vremena Haralda Haarfagrea i Haakona Haakonssona, slava i veličina plovi u Norvešku punim jedrima, i za koju godinu, kako je major izlagao, nije sasvim isključen vikinški pohod preko Sjevernog mora.

I Adelaidu je ponijelo opće raspoloženje te je otvorenih očiju i užarenih obraza slušala očev govor. I stari se Dag neko vrijeme zanosio, ali kad je major okrenuo u prkošenje velesilama i spomenuo pohod za osvajanje Engleske, rasplinu mu se

raspoloženje. Na licu mu se javi hladan izraz, a oči mu zasvjetlucaše:

— Najprije treba imati novaca u džepu, hrane u trbuhu i nešto uraditi prije nego što se uzmemo napuhavati — reče stari Dag.

Majora nije bilo lako zbuniti, bijaše on navikao da stari Dag kazuje svoje mišljenje ne okolišajući; ali ipak taj prijelaz od svečanog raspoloženja u gradu i od velikih govora na te Dagove hladne istine bijaše za majora previše. Dugo je sjedio bez riječi, a to se njemu rijetko događalo.

Adelaida se nije baš u svemu slagala sa starim Dagom. Neke joj se njegove riječi nisu sviđale, i čak su je strašile, u početku. A sada se navikla na njih, odavna. No, mogao bi to baš i drukčije kazati, mišljaše ona. I sada je možda u sebi malo negodovala, zbog oca. Pogledala je u mladog Daga da vidi kako su se njega dojmile sve te velike riječi, pogotovu poslije preokreta do kojeg je došlo nakon upadice starog Daga.

Mladi je Dag sjedio nasuprot majoru, ali je njegov pogled išao pokraj majora i pokraj sviju, onamo prema tamnom otvoru vrata što vode u prednju dvoranu: bijaše to pogled čovjeka duhom odsutna, a i smiješak mu pokazivaše da ne sudjeluje u onome što se zbiva oko njega.

To je zbog glave, mišljaše Adelaida; ne bi smio piti vina ni rakije, još nije zdrav.

Major se najposlije pribrao nakon onih riječi što su na njega djelovale kao da su ga polili hladnom vodom, pa je sad svrnuo razgovor na drugo. Pripovijedao je o velikim događajima u svijetu, o ratovima i o Napoleonovoj sudbini...

Adelaida je promatrala svoga muža, ali je njegov pogled sveudilj bludio dalje od njih, a smiješak, još uvijek isti, pokazivaše kako je odsutan duhom.

Uvečer su sjedili u prednjoj dvorani, uz vatru u kaminu, jer je vrijeme i opet oburilo. Imali su punč u čašama, pa je major zaboravio sve jade što su se oborili na kuću, bio razgovorljiv, glasan i raspoložen. Bog ga stvorio takva, i nitko se nije tome čudio. Ali je Adelaida raširenih očiju gledala mladog Daga kako ispija čašu za čašom. Bilo je to sasvim neobično.

Kad je otišla gore na počinak, Dag je ušao u svoju sobu, upalio drva u kaminu, sjeo pred vatru i u nju upiljio pogled. Adelaida je stala na vrata i dugo ga promatrala. U očima joj se zrcalio strah kad je tiho kliznula prema kaminu i sjela u drugi naslonjač što je stajao napol za Dagovim leđima.

— Možda ne bi smio piti rakiju dok ti glava ne prođe — blago će mu ona.

On napol okrenu lice prema njoj — na njemu isti onaj neobični smiješak i isti onaj odsutni pogled u očima.

— Glava, veliš? — priupita on. — Misliš li da nešto nije s njome u redu?

— Da — ona će tiho ali čvrsto. — Ponekad tako čudno govoriš u snu, i tako si šutljiv i odsutan duhom da te više ne prepoznajem. I smiješiš se tako tužno.

— Jest, jest — uzvratu on — takav postane čovjek kad se popne na Stijenu smrti.

— Ne smiješ misliti na to — dočeka Adelaida pokušaj da zaboraviš onaj dan.

— Onaj dan? Nije to samo dan. Bio sam gore mnogo, mnogo puta.

Adelaida je uplašena buljila u njega, počela je drhtati od straha. Još je dakle i gore s njegovom glavom nego što je mislila. Mora biti oprezna te spretnim pitanjima izvidjeti kakvo je ta zlo s njime i koliko.

— Zar si zaista tamo bio više puta? — upita što je mogla mirnije.

— Jesam — odgovori joj te se i opet tužno nasmiješi. — Nisu gore samo hridi, snijeg i vjhor; ima na Stijeni smrti nešto neobično.

Možda piće bijaše uzrokom što se taj inače šutljivi čovjek večeras raspričao. Gledao je u vatru i pripovijedao dalje:

— Bio sam ondje mnogo puta, ležao sam gore među oblacima i gledao iza njih. Nije ono snijeg tamo, nisu stijene — ono su duše što su usidrene u tamnim dubinama, neke dublje, neke pliće, a neke se penju u visine, kao gorski vrhunci, do sunca.

Adelaidu probi hladan znoj. O tom je govorio i u snu.

— Kao biljke rastu tamo, gusto kao vlati trave dolje u šumskim potocima, kao vodeni cvjetovi i lokvanji po jezeru. Ne prši ono snijeg niti vjhor vije, ono su duše što se nagone, ali ne od vjetra.

Pokreće ih čežnja za nečim, protežu se prema nebu, lelujaju se kao trava u potocima, plove tamo-amo kao lokvanji pred valovima, ali se ne miču s mjesta, čvrsto su ukorijenjene tamo gdje su živjele i gdje ih je smrt zatekla.

Nakon kratka predaha nastavi:

— Sve su tamne, one što su u najdubljim dubinama, a one što su poviše, drugih su boja. Ima ih svakakvih. Jedne su gotovo krvave, druge gotovo bijele, a one najviše upravo su kao tekuće zlato na suncu. Ondje se sve talasa kao neizmjereno more. Tako je to tamo, za Stijenom smrti.

Časak stade pa opet proslijedi:

— Na jug, prema dolinama života, s vrhunca je pogled kao preko cijelog svijeta. Neobično je sjediti ondje, gledati i vidjeti cio život. Ljudi dolje u nizini sićušni su kao sitni, jedva vidljivi plamičci, neki samo blijedo svjetlucaju, kao krijesnice u ljetnu noć, drugi svijetle jače, a svi hrle prema sjeveru, prema Stijeni smrti, neki brže, neki sporije, ali se svi pokrenu i bliže se onamo čim se upale. Nalijeću jedni na druge, sudaraju se, guraju jedni druge u smrt, a istodobno se njoj svi približuju, neprestano.

I povlađujući sam sebi, produži:

— Jest, kiša pada i dan i noć na onim visinama, kiša životi. Mnogi su od životnog plamena jaki, ali ružne boje. Prolaze valovi drugih ljudskih svjetala prema hridi, sami sebe tjeraju onamo. Događa se to u doba rata, a onda se potresa u ždrijelu smrti, kao od teškog i grohotnog smijeha. Tako je strašno ondje da se smijeh prolama sam od sebe kad se ono vidi. Tako je neshvatljivo da ga ljudski razum ne može pojmiti kad se ono promatra ozgo, s lica smrti. Promatrati odande sav taj besmisao, koji se zbiva na tome kratkom putu, otkad se upale ta ljudska svjetlašca pa dok palucaju i lepršaju prema smrtnoj hridi te se ugasnu i postanu duša u obliku biljke i usade se pokraj svih drugih ondje — to vidjeti već je dovoljno da se čovjeku pamet pomuti...

Adelaidi se vrtjelo od užasa. Dag je razbio glavu i, eto, sasvim šenuo pameću.

I dok je namatala strašne misli, Dag joj odjednom s vedrijim smiješkom okrene lice te je jasno i čvrsto pogleda:

— Zacijelo misliš da sam poludio. Ali možeš biti mirna. Samo sam jednom bio gore, ali sam se u one visine prenosio u duhu i sanjao o njima. Htio sam ti samo kazati nešto o priviđenjima,

snovima i mislima što me odonda zaokupljaju. Zacijelo dolaze od onog pogleda ozgo, jer je zaista neobičan. A nešto je i od pada i od maštanja u vrućici, i od svega onog što sam poslije sanjao. Dio može potjecati i od knjiga koje si mi davala da čitam otkako smo se vjenčali. A mnogo je toga za mene postalo stvarnost.

Za tih posljednjih riječi nestalo je njegova smiješka.

— Onda sam — nadostavi — išao u planinu u nakani da dokončam život. A kad sam se našao na onoj hridi i kad sam vidio da gotovo i nema mogućnosti da se živ vratim, i kad sam već mislio da je to kraj za sva vremena, tada mi iskrсну u pameti da sam cio život samo jurišao, išao naslijepo, neke trideset i dvije godine, ne misleći na kraj, ne misleći da će jednom doći neizbježni svršetak. Nisam mislio na takvo što. Nisam uopće mislio, nego sam samo jurio i mahnitao, živio kao većina ljudi, kao da će život trajati tisuće godina.

Duboko je udahnuo, uspravio se i ponovno se zavalio u naslonjač. Lice mu opet bilo okrenuto vatri, oči gledale kao u daljinu, ali nije bilo smiješka oko usta.

Adelaida je samo gledala u nj. I pokraj ružnih brazgotina što su mu od ozljeda ostale gore na čelu, bio je lijep — činilo joj se da ga ljepšeg nije nikad vidjela, Istom je sada otkrila da ga nikad nije gledala kao potpuno odrasla čovjeka. U njemu je ostalo nešto dječaćko — u njegovoj plahosti, u tome što u njegovim mislima ne bijaše prave ozbiljnosti, i što u životu nije imao doživljaja koji bi ga ispunili razmišljanjem i dubinom. Bajka koju je sada ispričao i njegov mir unesoše u nju nesigurnost. Teško ćeš mu odsad pogoditi što misli o životu.

Prije je osjećala poštovanje pred njim, gotovo neki mali strah od njega, od njegove snage, od njegovih zahvata i njegove šutljivosti. A sada se tome pridružila i ozbiljnost odrasla čovjeka.

— Zašto si se sve vrijeme smiješio dok je otac pripovijedao o događajima u svijetu? upita ga sasvim iznenada.

— Ah — odgovori — mislio sam kako se ljudi u životu muče i kinje sitnicama kao da su namjerali živjeti svu vječnost, a zapravo smo svi na kratku putovanju koje se zove život, putnici u vječnost. Slika o kojoj sam ti govorio uvijek mi je pred očima, te se moram smijati kad vidim gdje se ljudi s koječim natežu umjesto da misle na jedinu stvarnost, a ta je da smo putnici na putu u Zemlju smrti. To je najveća stvarnost u životu, jedino što znamo: da je život smrt. Kad

čovjek uzide na vrhunac i pogleda dolje kako ljudi žive, pričinjaju mu s kao slijepi luđaci, a sam bijah jedan od njih.

Mladi se Dag oporavljao i s vremenom sasvim ozdravio te je jednog dana opet krenuo u šumu. Morao je Adelaidi obećati da će biti oprezan i da se više neće penjati na Stijenu smrti. Malko se nasmijao kad je čuo njezine riječi te joj kazao kako ne osjeća nimalo volje da se opet popne onamo.

Jednog dana Adelaida osjeti da opet nosi dijete pod srcem. Bijaše sretna i u isto vrijeme nesigurna. Nije se mogla osloboditi slike da to novo stvorenje, taj novi čovjek komu će dati život, odmah po dolasku na svijet počinje put ka smrti. Mislila je o tome i već je naumila da se odveze župniku: jednom mu je obećala da će doći bude li joj teško. U sreći je zaboravila obećanje, a u jadu i tuzi za djecom nije mislila na župnika. Ionako nitko ne može mrtvome vratiti život. Sada je mislila na župnika, a još više na starog Daga.

Htjela je starom Dagu reći kako je s njome. Obradovat će se. Tako je ostario u tuzi za mališanima koji su otišli. Mogla bi mu štogod kazati i o dugom razgovoru s mladim Dagom, da čuje što on misli o tome. Jest, nadala se da će on donekle suzbiti i ublažiti sve ono mračno što je izbijalo iz riječi mladog Daga.

Bijaše već ljeto, a još uvijek hladno, pa su uvečer često ložili u kaminu u prednjoj dvorani. Jedne večeri, kad je stari Dag sjedio ondje sam i pušio svoju dugu lulu, dođe Adelaida i sa svojim pletivom sjedne tamo u veliki naslonjač u kojem je sjedila kad je prvi put bila na Björndalu. Izmijeniše najprije nekoliko riječi o vremenu.

Adelaida je morala malo ispitati starog Daga da nesreću svoga muža poveže s ostalim događajima; uostalom, i onu su izreku o Stijeni smrti čuli od njega. I tako je počela s toga kraja, spomenula riječi mladog Daga i kazala što ona o tome misli, a nije zaboravila ni izostavila ni to kako očekuje dijete.

Šutio je na sve to, ali kad je spomenula dijete, glava kao da mu se uzdiže i kao da mu se vrati staro ponosno držanje.

Razgovarali su tako i u razgovoru prelazili s jednoga na druge, dok Adelaida ne svrnu onamo kamo je namjerila i htjela — naime, je li istina da se svi životi rađaju da bi umrli.

Stari Dag kimnu na tu sinovu misao, potvrdi joj smiješeći se sumorno. I sam je o tome razmišljao te došao do slična zaključka o životu i smrti. Ali je on bio na tome svijetu duže nego njegov sin i nije samo živio bezbrižnim životom misleći jedino na sebe. Proživio je stari Dag mnoge mijene u životu i naučio da sve promatra sa svih strana, pa tako i samu smrt. Slagao se s onim što je sin rekao, ali je ipak tražio zgodniji način i blaže oblike, jer se valjalo obazreti na Adelaidu i misliti na stanje u kojem se nalazila. A nadasve, u čovječjoj duši ima sila koja se uzdiže nad svime i ide preko svega pa i preko smrti.

Dugo je razmišljao da bi našao prave riječi za ono što je htio. Što se tiče njegova mišljenja, bilo je ono čvrsto i nepokolebljivo — ali samo za njega. A sad su trebale riječi da bi se to mišljenje prenijelo drugome. Ustao je te se ushodao prostorijom, s rukama na leđima, a lula mu visjela u jednoj šaci.

Adelaida pogleda prema njemu, suze joj navriješe na oči. Večeras mu je dala uzdarje za sve ono čime ju je obdario. Bio je i opet onaj nekadašnji, opet onakav kakav bijaše prije nego što su djeca umrla. Ono što mu je šapnula o novom životu ukresalo je u njemu iskru. Brzo je prstima provukao kroz kosu, tako da se opet zatalasala u živim valovima, a sad se eto ushodao gore-dolje, zategao ramenima i uzdigao glavu kao u najboljim svojim časovima.

Toliko se o tome Adelaida zanijela u misli da se trgla kad se stari Dag naglo okrenuo i stao pred nju. Dogurao je naslonjač prema vatri i sjeo; naslonio se leđima, ali je glavu isturio, crte mu na licu oštre i zategnute, nekako se neobično ističu u sjaju ognja.

Adelaida ga gledala sa strane, kao što je gledala i svoga muža, i pitala se, hoće li i lice mladog Daga jednom biti tako izrazito i tako kao u stijeni isklesano, kao što je u njegova oca. Bijaše kao da su se svi jadi i sve borbe u životu starog Daga urezivali u to lice dok nisu stvorili onu izrazitost. Naprosto nisi mogao svrnuti očiju s njega.

Ne okrećući glave i gledajući u vatru kao da ga u njoj privlači nekakvo priviđenje, napokon je prozborio, počeo govoriti tiho i polako, ali riječi bijahu čvrste.

— Jest, ono sa životom i sa smrću onako je kako veli Dag. Gledati na život tako s visoka, vidjeti u njemu kratak put od

vječnosti iz koje dolazimo do vječnosti u koju odlazimo, to je prvi pogled koji je potreban da bismo shvatili tu povezanost. Nosimo u sebi nešto božansko, iz vječnosti u vječnost, ako na tome kratkom putu što ga zovemo život ne projurimo slijepo...

Mnogo je krupnih događaja bilo toga proljeća, i stari je Dag toliko razmišljao. A sad je prvom zgodom htio nešto od svojih misli predati Adelaidi i dalje preko nje svome sinu i onima koji bi mogli doći.

VIII

Stari je Dag dohvatio općinskog načelnika i dokrajčio njegove čarolije sa psom. Odonda se načelnik kanio ljudi s kojima je Dag imao posla. Ali je pio kô i prije, možda još i više, i kartao se i dan i noć, iz godine u godinu.

Jednog jutra nakon takve pijanke nađoše ga mrtva na stolici: ruka mu grčevito obuhvaćala bocu s rakijom na stolu. Toliko je pio da ga je rakija naprosto ubila.

Pokopan je kô i ostali, ali se na njegovu pogrebu dogodilo nešto neobično.

Župnik je održao čudan govor, najneobičniji što se ikad čuo u takvoj prilici. Kazao je bez okolišanja da je načelnik u svakom pogledu provodio bezbožan život i bio na sablazan cijeloj općini, a najposlije je otišao sa svijeta pijan kakav je bio čitava života, te će pijan izići i pred Božje lice.

Jest, govorio je župnik pun svetog gnjeva, tako da su slušatelji osjećali hladne trnce. Čak je natuknuo kako ne zna smiju li uopće načelnika pokopati na posvećenu tlu: time je samo htio pokazati kako ga ne smatra boljim od samoubojice.

Načelnik jedva da je imao kojeg prijatelja; ali je imao barem dvije žene i veliko potomstvo, i cijela je ta porodica bila uvjerena da je ružno od župnika što tako govori o mrtvu čovjeku, ma i sva župa znala i govorila da je tako.

Svuda se pripovijedalo o tome događaju; predstavnici vlasti, činovnici i ugledniji ljudi smatrali su da je župnik prevršio svaku mjeru i da njegov čin iskače iz svakog okvira i reda.

Među onom uglednom gospodom zacijelo ih bijaše koji su

imali dovoljno razloga da se boje govora što bi ga takav župnik mogao održati kad i njih budu pratili s ovog svijeta. I ma kako živjeli svoj život, svi ipak mišljahu da na kraju imaju pravo na to da im župnik u oproštajnom govoru izda dobru svjedodžbu.

Neki su imali dobrih veza, pa je došlo dotle da se jednog dana pojavio i sam biskup u posebnoj vizitaciji — da izvidi što je i kako je s tim nemogućim župnikom.

Taj je biskup bio pravi sin svoga vremena. Nije se dobro osjećao na hladnome župnom dvoru gdje je mnogo djece, a malo vina, pa ni župnikova upravo biblijska nedjeljna propovijed nije bila po njegovu ukusu. Nije propustio da župniku pokaže svoje nezadovoljstvo te ga je na odlasku izravno ukorio zbog njegova govora na načelnikovu pogrebu. Izjavio mu je kako je taj njegov govor izazvao gnjev, čak i odbojnost, i da je njegov stav prema općinstvu neodrživ — uostalom, još će župnik o tome pobliže čuti, kasnije.

Župnik Ramer bio je jak kad su posrijedi njegove propovijedi i njegova služba; ali u drugome nije bio jak.

Nije on išao u red onih župnika koji umiju seljaka poučavati da bude seljak. Ni sam nije bio nikakav poljodjelac, i gospodarstvo župnog dvora nije bilo nimalo sjajno. I njega su kô i druge pritisle nevolje i zle godine, i valjalo mu se baš mučiti da bi sastavljao kraj s krajem. I činjenica što se nije znao slagati s moćnima u župi, pridonijela je svoje — prihodi mu stančali. Nije bio nimalo praktičan — bijaše on prava suprotnost svega praktičnog, te su ljudi pomalo gubili poštovanje pred njim, a ujedno im splašnjavalo i poštovanje pred njegovom riječju. Ni on ni njegovi nisu vezali prijateljstva ni s kim u župi. Ugledniji i bogatiji dvorovi bijahu mu zatvoreni, a na malima nije župljanima padalo na um da pozovu župnika. Njegovo žestoko osuđivanje lakoumnosti onog vremena, i još žešće osude što ih je izricao i njima zahvaćao one koji se odaju piću, samo su još pogoršavale ionako zao glas što ga je pratio zbog njegove strogosti i nepristupačnosti.

Tako je župnik izgubio svaku vezu s okolinom i sve se više zatvarao među svoja četiri zida. A nije mu bilo krasno ni kod kuće: na neurednu župnom dvoru, sa zabrinutom ženom i jadnom djecom, ne može biti ni govora o kakvoj udobnosti.

I na sve je to župniku na vrat najahao novi jad — došao, eto, biskup i zaprijetio mu na odlasku.

Bijaše prema proljeću godine 1815. Župnik je sjedio u svojoj radnoj sobi i zamišljeno gledao preko poljâ, gdje je tu i tamo još ležala poneka krpa snijega.

Pred župnikom se nalazila otvorena biblija iz koje su stršili papirići — znakovi što su pokazivali gdje je koje značajnije mjesto u knjizi. Kraj biblije ležao papir s bilješkama za nedjeljnu propovijed, ali su župniku posljednjih tjedana misli bile tako nemirne da ih nije mogao sabrati na jedno.

Poslije biskupova posjeta slabo mu je išao san na oči, mnogu je noć proležao u snòmorici, mučio ga strah, tištili ga oni prijekori. Mnogo se šta nalazi iza toga, jasno je osjećao, mnogo se mržnje sabralo protiv njega, a biskupovi prijekori i prijetnje značili su neizvjesnost i nesigurnost u pogledu budućnosti.

Zar je možda bio suviše samovoljan ili nadut u svojoj službi? Je li trebalo da u svome poslu i u svojoj dužnosti, a napose na ukopu načelnika, udari lagodnim srednjim putem te izrekne samo nekoliko općih riječi o Božjem milosrđu? Smatrao je da je ono prilika i vrijeme, a i njegova dužnost, da temeljito prodrma i probudi sve one koji su zavedeni te su pošli grešnim putem načelnikovim — uzeo je za dužnost da ih pokuša privesti razmišljanju i obraćenju. Jest, sve zlo koje se u ljudskim srcima možda nagomilalo poslije pogubnog načelnikova primjera htio je dobri župnik iščupati iz korijena, i zato je ne ševrdajući i bez ikakva prikriivanja, da svakome bude jasno, izrekao svoje mišljenje i kazao da je onakav život za svaku pokudu i osudu i da je pravo prokletstvo.

A biskup je rekao kako nije na nama da sudimo i osuđujemo — čak je župniku spomenuo farizeja i carinika.

Zar je on farizej?

Zar da župnik ljude gura u još veće opačine i da bude blag prema svemu tome? Jest, lako je to i udobno, ali — je li to nebeska volja?

Prebirao župnik u glavi, namatao puste misli koje su se dohvaćale svega što su mu oči vidjele — a jasno su vidjele okopnjelu zemlju, i na njoj tu i tamo koju krpnu snijega. Jest, bliži se vrijeme proljetnih radova, a s time rastu i brige, jer dolaze pusti

izdaci — za sjeme, za zrnje i sjetvu, za oruđe... Pali jadi na župnika, pritisle ga brige i nevolje. A povrh svega još i ona neizvjesnost i nesigurnost zbog onoga što je biskup izrekao kad je odlazio.

Dok je župnik tako razgađao i prebiraio u glavi, začuše se kola i teški topot konjskih kopita. Župnik se trže i osluhnu, a nemir mu se ušulja u srce, strah mu dušu preplavi. Zar već tkogod stiže s odlukom koju je najavio biskup?

Otvoriše se vrata, a u predsoblju odjeknuše odmjereni, čvrsti koraci. Netko pokuca na vrata župnikove radne sobe, ali ne kao običan župljanin pun strahopoštovanja, nego kao čovjek čvrst i siguran. Župnik nevoljno ustane, okrene se prema vratima te duboko i gotovo drščući udahne prije nego što se odazvao i pozvao posjetnika da uđe.

— Naprijed! — reče što je mogao mirnije.

Vrata se nisu odškrinula oprezno ni polako kako se inače događalo, nego su se sasvim otvorila, i to odjednom, a župnik samo rastvori oči i ostade tako gledajući.

Prešao mu je preko praga upravo onaj čovjek komu se najmanje mogao nadati — stari Dag Björndal. Posjetilac je čvrsto zakoračio unutra i župniku pružio ruku.

Župnik je svojedobno bio pozvan na svadbu na Björndal, ali je u posljednji čas otkazao. Ni on ni njegova žena nisu imali volje da se ondje pojave među svom onom gospodom. Na takvu slavlju i na takvim velikim svečanostima nikad se župnik nije dobro osjećao. A njegov nekadašnji smioni naum da se približi ljudima iz šumskoga kraja neprestano se odgađao, nikako da se ostvari, i kako su godine promicale najposlije je splasnuo, izdušio. A ni Adelaida nije potražila župnika, nije joj trebao.

Župnik se zaposlio da primakne stolicu, papir s bilješkama stavio je u bibliju, zaklopio knjigu te ju odložio, a pero i crnilo nekoliko je puta spremao tamo-amo, koliko bijaše smeten. Najposlije sjede te začuđeno lice okrenu neočekivanom posjetiocu. Valjda je i Dag, mišljaše župnik, čuo ono o ukopu načelnika, pa je sada došao da se s njime pravda.

Svake su jeseni u župni dvor s Björndala dovozili sjevernog jelena — bio je to najljepši izvanredni poklon što ga je dobivala popadija. A sjeverni jelen brzo bi nestao u četi gladne djece. Župnik pomisli da bi ubuduće mogao izostati i taj dragocjeni dar — i suza mu zablista u oku. Zar je već došlo dotle da valja i na takvo što pomišljati, u ovaj čas kad je Dag prvi put ušao u njegov ured?

Svakako bi trebalo da kaže koju riječ kako se raduje tome posjetu, kako je počašćen, i trebalo bi da se ljubazno nasmije, kao što bi se inače uvijek nasmiješio kad bi se s nekim našao u četiri oka. Ali u ovim besanim noćima i u samotnim danima nemir mu se ušuljao u dušu, a misli mu se namatale oko jednoga ranjivog mjesta — je li zaista radio kao farizej, i kakve će od toga biti posljedice za njega i za njegove. Zato je zapao u sumnju nije li možda i taj neočekivani posjet u kakvoj vezi s negodovanjem na koje svuda nailazi. Eto, žele da od njega naprave prosječnog župnika koji će točiti samo blage i beznačajne riječi.

Jedno je jedino znao posigurno: sjedi, eto, ogorčen i nijem i promatra gosta pun iščekivanja.

Stari je Dag malko pomaknuo stolicu i sjedio tako da je leđa napol okrenuo prozoru, a pogledom, koji je prolazio mimo župnika, klizio po sobi.

Kako je župnik još uvijek šutio, Dag se okrene prema njemu i pogleda ga upitno, dok mu se oko usta pojavio napol plah smiješak.

— Ne znaš zašto sam došao? — upita Dag.

Župnik se malko prigine, a preko lica mu prijede sjena.

— Znam — reče — znam već zašto dolaze mogućnici svijeta...

Dag uzvi obrvama i zagleda se u nj. Zamijetio je gorčinu u župnikovu glasu. Ali mu smisao njegovih riječi nije bio jasan.

Odjednom župnik udari rukama po naslonima i naglo ustade.

— Znam već zašto dolazite. Svi ste bili ovdje, bilježnik, predstojnik, biskup i drugi, i svi me hoćete natjerati da propovijedam po vašem!

Ushodao se gore-dolje u ne baš svećeničkoj užurbanosti i oko sebe mahao drhtavim rukama, a glas mu treperio od uzbuđenja, kao da će svaki čas zaplakati.

— Prijetite mi otkazom službe i bijedom u kojoj ću se naći sa svojimima. Ono što sam rekao o načelniku rekao sam po uvjerenju, a toga se i riječi Božje držim i u svojim propovijedima. Jesi li čuo, Daže Björndale?

I zastade pred starim Dagom mašući drhtavim rukama
Promijenio se izraz na licu starog Daga, začuđenost prešla u
hladan mir. Ustao stari Dag i ruku čvrsto spustio župniku na rame.
— Bi li sjeo? — reče mu. — Hajde sjedi, pa ću ti kazati
nekoliko riječi.

Župnik ga pogleda zbunjeno. U Dagovu glasu nije bilo gnjeva
ni uvrijeđenosti kao u drugih. Bio je njegov glas tih i prijateljski.

Sjedoše obadvojica, i Dag se opet okrenu tako da župnika ne
smeta svojim pogledom.

— Nisam došao ovamo da govorim o takvu čemu, nego me
ovamo vodi nešto sasvim drugo. Ali kad već počinješ o tome i kad si
zbog toga mnogo pretrpio, onda ću ti i ja reći svoje mišljenje. Čuo
sam nešto o tome, i ja bih prije došao ovamo da sam znao što je i
kako je. Nije na meni da govorim o onome što si rekao o načelniku.
On i ja nismo bili prijatelji. Ali ono što propovijedaš, u crkvi ili nad
grobnom, to je za mene u svakom pogledu ispravno. Mnogo sam šta
radio i uradio u životu, ali mi ne pada na um da jednog župnika
učim kako se propovijeda: nisam toliko umišljen. Ali ako ti je volja
da čuješ moju, onda ti mogu reći da si najvaljaniji i najbolji župnik
koga sam ikad čuo.

Župnik se nagne naprijed i zagleda se u Daga. Nije htio da mu
izmakne ni jedna jedina od tih mirno i ozbiljno izgovorenih riječi.
Kad je Dag ušutio, župnik samo prošapta:

— Hvala!

Tako su sjedili župnik i Dag, a šutnja dugo potraja. Onda Dag
okrenu glavu i pogleda u župnika. Župnik je oborio pogled preda se:
nalazio se na prekretnici između prijašnjih briga i nevolja i ove sad
radosti što ga je, evo, zalila iznenada.

Da pokaže kako ima još i više na srcu, Dag primakne stolicu i
priđe bliže, tako da je sjedio sasvim okrenut prema župniku, koji ga
je sada gledao nesiguran i kao da pita.

— Drugo je nešto posrijedi što bih ti htio reći ako dopustiš.

Zatim, i ne čekajući, hoće li mu župnik dopustiti ili neće, Dag
prosljedi tiho i povjerljivo:

— Loše radiš, župniče, ali ne u onom što si mi spomenuo, nego
u drugom pogledu. Zanimaruješ dvor i posjed, ženu i djecu, a i
samoga sebe, i tako gubiš ugled i poštovanje među svijetom, pa
onda ni Božja riječ što je propovijedaš, ne nailazi na plodno tlo. Ti
bi se osjećao sigurnije i bio bi jači i kod kuće, i među svijetom, i na

propovjedaonici, kad bi bolje držao svoje imanje i svoj dvor. I ne bi trebalo da se tako zavlačiš među svoja četiri zida, kao što čujem da se zavlačiš. Brini se o svome gospodarstvu, iziđi iz osame i hajde među ljude, pa ćeš bolje upoznati i njih i njihove brige. Onda će te i više poštovati, te ćeš i sam biti čvršći i sigurniji kad ti se štogod ispriječi na putu.

Župnik pokušava da ustane, ali je ostao sjedeći te je rukama samo prelazio po naslonima — nije znao što bi. I opet je potrajala duga šutnja. Ali kako Dag nije pokazivao znaka da želi još štogod reći, župniku ne preostade drugo nego da potraži odgovor.

— Na žalost, istina je što mi veliš... — najposlije će župnik — ali sve što čovjek poduzima u životu... stoji novaca, a ja novaca nemam...

Stari Dag prekide ga nakašljavši se:

— Znam da si se zavrnuo u tijesnu i da si zadužen. I svijet zna, a to je zlo. Uzajmio sam već mnogima koji mi nisu tako blizi kao što si mi ti; ako ti je s voljom, mogu ti pomoći da se oslobodiš dugova i teških kamata s kojima ti se valja boriti, kako čujem, Onda bi mogao nabaviti sve što ti je potrebno na imanju, i tako bi postao slobodan čovjek.

Župnik bijaše uzbuđen, rukom je prelazio preko očiju, a glas ga izdao kad je nakon duge šutnje zahvalio. Najposlije protisnu kako poslije svega što se zbilo, koliko naslućuje, neće dugo tu župnikovati.

Dag je htio da čuje što se zapravo dogodilo, pa je saznao kako su se moćni upravo udružili protiv župnika, a čuo je i kako se biskup oprostio sa župnikom.

Dugo je stari Dag razmišljao. Nije bio navikao da tko bude moćniji od njega. Ali jedan biskup, eh, to je nešto posebno. Nikad nije vidio biskupa. Najviše i najbliže što je imao s kakvim biskupom bijaše to što je Adelaida unuka jednog biskupa. Dugo je prebirao u glavi — nije se mogao pomiriti s mišlju da on, stari Dag, ne bi mogao izići nakraj i s tom pričom o biskupu.

Najposlije u mislima sabere na jedno, te će odlučno:

— Ovih ću dana svakako u grad. Vidjet ćeš, uredit ću to s biskupom.

Župnik je znao za velike promjene što su se zbile poslije sabora u Eidsvollu. Znao je da i sami činovnici, čak i najviši, imaju poštovanja pred novom snagom na selu, i gotovo osjećaju strah od te

zapravo stare snage koja je opet postala tako moćna u saboru. »Seljaštvo je steklo silnu moć«, govorilo se tada. I on je nešto čuo o tome pa se u svome jadu tješio nadom da će se stari Dag odvesti u grad i da će tamo govoriti o njemu. Po onome što je čuo, imao je Dag veliku moć, i ne jednu, a sada je za njim i politička moć. Što on ne bi mogao urediti ako mu je zaista do toga stalo? Nitko ne može znati što može poduzeti takav čovjek ako mu se usprotive.

Dugo je župnik sjedio i osjećao radost što je pokraj njega taj moćni čovjek. Znao se moliti u noćnoj tami da mu nebesa pomognu i da ga upute na pravi put — a sada, gle, došao sam stari Dag da mu bude pomoć koju mu Višnji šalje.

Ali — moglo bi to biti i kakvo iskušenje. Možda je to samo biočug u lancu njegovih iskušenja?

Razmišljao župnik i premissljao, na licu mu se pokazivao sve veći mir i čvrstina — postalo to lice onakvo kakvo bijaše u samotnim časovima kad se župnik čeličio da nastupa kao sluga Gospodnji; jest, pokazala se na njemu strogost kakva se vidjela kad bi izlazio na propovjedaonicu. Mnoge misli saletješe župnika, i on podiže glavu i pogleda Daga u oči.

— Jesi li kada čuo o čovjeku koji se zove Tetzal? — upita župnik.

Dag sastavi obrve te se zamisli. Jest, čuo je to ime, ali — kakav je to čovjek? Jest, nekoć je razmišljao o tome da li ono što nazivaju Luterovim tezama nosi svoje ime po trgovcu oproštenjima, i sada se sjeti tko bijaše taj čovjek. Ali nije mogao dokučiti što ga župnik to pita. Najposlije mu odgovori tko je Tetzal.¹

— Da — odlučno će župnik — nisam ja nikakav Tetzal. Ako si ovamo došao u uvjerenju da bi novac i moć, koje mi nudiš u pomoć, mogli biti na spas i korist tvojoj duši na onome svijetu, onda mi je dužnost da ti kažem da bi bila prijevara kad bih to prihvatio. Mnogo si mi danas dao. I ja ću malo dati, od ono malo što imam. Sada, gdje smo sami, hoću da te podsjetim na to da Bog ne ubraja nikakav dar za kojim se krije namjera da se time kupi milost i oproštenje. Novac i moć što ih imaš u životu samo su talenti što si ih dobio na upravu, i radi se samo o tome kako ćeš ih upotrijebiti i s kojom nakanom u srcu i u misli. Sam treba da sada odlučiš mogu li prihvatiti tvoju pomoć ili ne mogu.

¹ Johann Tetzal (1465 — 1519), dominikanski propovjednik. — *Prev.*

Dag podigne glavu, ponosan kao orao, i najprije odmjeri župnika hladnim pogledom, ali se onda svlada, prigne glavu te se zamisli, prinijevši tvrde ruke na lice.

— Zar tako misle o meni? — upita Dag, a glas mu čudno zvučio, bio kao napukao. — Zar misle da želim kupiti oproštenje?

Sad bijaše red na župniku da tješi. Ustao je, brzo prišao Dagu i stavio mu ruku na rame.

— Ne, Daže Björndale, nitko mi nije o tebi rekao nešto takvo. Mnogi te spominju kao dobra čovjeka. Ne smiješ moje riječi tako shvatiti. Htio sam te samo opomenuti da razmisliš i spoznaš ako se slučajno varaš. Ima neizmjereno mnogo onih koji se u tome varaju.

Dag se i opet uspravi i čvrsto pogleda župnika. U očima mu se odražavala sumornost i mirnoća.

Sjećao se mnogih časova kada se i sam bavio takvim mislima, i zato sada utiša svoj povrijeđeni ponos. Zacijelo se i sam dugo u tome varao. Nije imao razloga da se osjeća uvrijeđen zbog župnikovih riječi. Naprotiv, morao je osjećati poštovanje pred čovjekom koji u takvoj nevolji pokazuje toliku hrabrost i toliko poštenje. Da je on, Dag, koju godinu mlađi, sad bi župnik izgubio pomoć. Dogodilo bi se da bi Dag naglo ustao i otišao. Ali starost i godine krote čovjeka i uče ga teškom umijeću poznavanja samog sebe.

Dag se smiješio župniku te mu rekao da mirne duše može prihvatiti zajam i zagovor u gradu — a i upute u pogledu gospodarstva.

— Uostalom — na kraju će Dag — nisam ovamo došao zbog tih poslova. Samo mi je tako palo na um, usput, poslije onoga što si spomenuo na početku.

Župnik ga je gledao netremice, pogled mu bijaše pun ispitivanja.

— A radi čega si onda došao? — upita naposljetku.

Glas mu odavaše kako očekuje važan razlog koji će ga uvjeriti da Dag zaista nije došao zbog onoga na što je on mislio i dan i noć.

— Došao sam da najavim krštenje reče Dag, a u očima mu se zaiskri od ponosa i prave radosti.

— Krštenje? — priupita župnik. — Onda ste na Björndalu opet dobili dijete?

— Jesmo — potvrdi Dag, a cijelo mu se, inače tako ozbiljno lice zasja od radosti. — Višnji nije tako strog kao župnik, on već starcu pomalo prašta.

Župnik mu poprijeti prstom — i sam se morade nasmijati. Znao je u kakvu su se tugu zavili na Björndalu kad su im umrla dva sinčića, a znao je i to što Dagu, u svakom pogledu, znači dolazak novog djeteta. Imao je volju da upita je li sin, ali se svlada. Izvadio je iz ormara maticu krštenih, sjeo i spremio se da piše. Otvorio je stranu na kojoj bijahu upisana dvojica prvih dječaka te najprije upisa puno ime i dan rođenja roditelja, a onda upita kako će se dijete zvati.

— Torgeir, po mome ocu — odgovori Dag.

Dakle, sin je.

— A zar ga nećeš krstiti imenom Dag — upita župnik.

— Ne, ne njega — odgovori Dag.

— Misliš, bit će ih još?

— Mislim — mirno će Dag, a župnik upisa.

Kad je napisano htio posuti pijeskom, nakašlja se stari Dag i reče:

— Možeš odmah upisati još jednoga, koji će se zvati Dag.

Župnik ga pogleda udivljen.

— Jest, ovaj su put blizanci — potvrdi stari Dag.

Poduzelo se sve moguće da dvoje novorođene djece ostane na životu. Zato je stari Dag odlučio da se sam odveze župniku i da ih unese u maticu. Tako je ujedno posjetio župnika — učinio nešto što je dugo namjeravao. U duši je gajio nadu da bi mu Višnji to djelo mogao upisati u dobro i dopustiti da djeca požive. Upravo je mislio na to onda kad ga je župnik opominjao zbog oprostjenja, i zato je oborio glavu.

Nije lako čovjeku da se, čineći dobra djela, liši svake pomisli na oprostjenje i nade u nj. Ali ono drugo, ono što je ponudio župniku, došlo je u času kad je progovorila plemenitost.

»Eh, eh«, — reče samom sebi kad je krenuo kući — »i opet se razmećeš svojim dobrim djelom, a zapravo ciljaš na posebni oprost koji bi za to mogao dobiti.«

Stari se Dag odvezao u grad. S kime je govorio i što je poduzeo nikad se nije znalo. Ali je stiglo biskupovo pismo župniku — pisao biskup kako se na pouzdanu izvoru obavijestio o stanju u župi i kako nema nikakva prigovora na župnikov rad.

Svako djelo dođe na vidjelo. Tako su se i oni koji su podbadali biskupa najposlije raspitali o svemu i saznali da im je udarac promašio, i nije ostala tajna da je Dag bio u župnome dvoru, a zatim i u gradu.

I ljudi su kimali glavom i govorili kako je stari Dag...

Na krštenje na Björndalu došao i župnik sa ženom i sa troje starije djece. A nije to bio njihov posljednji posjet.

Inače je župnik sve više stjecao ugled, izlazio je među ljude, prema Dagovu savjetu, i postao ugledan svećenik. S njegovim imanjem i s njegovim novčanim poslovima imao je Dag uvijek brige — jer župnik nije imao praktičnog smisla i nije se u tome snalazio. Istom kad je Dag došao na misao da sve gospodarstvo i novčane poslove župnog dvora povjeri župnikovoj ženi, i kad je dobio župnikovu privolu, nastala su i u tome pogledu bolja vremena u župnikovu životu.

IX

»Gle, i opet!«

Velja-Marta, sluškinja na Borglandu, pridiže glavu s uzglavlja te bez glasa sjede u postelji i poče osluškivati.

Uhvatila se za rub kreveta i drhtala da se pod njom sve ljuljalo, cvokotala zubima — bijaše joj kao da joj hladna zmija gmiže po leđima.

Eto, i opet je jasno čula. Netko hoda po kuhinji. Poznaje ona tu škripu tamo, pod pucketaja — ne dolazi to samo od sebe. Kad netko ide prema velikom ormaru, onda tamo pucketaju daske na podu. Nema svjetlosti kroza šipilo na vratima, mrak je tamo, nije ondje nikakvo čeljade. Osluškiivala je i osluškiivala, ali je sve opet utihnulo.

Pobjeći iz službe i doći opet među ljude — jest, bolje tako nego da se svaku noć prestravljuješ i da najposlije siđeš s uma. Ovdje na Borglandu čovjek naprosto ne može više izdržati. U sobicu iza kuhinje neće je više nitko živu natjerati. Jest, može se na to zakleti.

Pokušali su da se šale s njome i da je bockaju kad je u kuhinji pripovijedala o noćnim sablastima, ali su i sami bili blijedi od straha. Nije ona sama to doživjela bijaše i drugih koji su iz hodnika i sa stuba čuli tuljenje, kao da zavijaju gladni psi, a odnekle su čuli i ružno grohotno hihotanje kad su prošlog tjedna sjedili jedne večeri u kuhinji: ne, nije to bilo od živa čeljadeta.

Ali što se sve na Borglandu događalo od pamtivijeka i koliko se tu grijeha sabralo, nije se moglo pripovijedati krštenoj duši, pa stoga i nije čudo da se tu javljaju sablasti.

Pst, eto i opet, dvaput zaredom... Velja-Marta pridiže se dršćući, spremna da skoči s postelje. Čula je neki glas, kao da su se otvorila vrata na ormaru — ali kako kad je uvijek zaključan...? Zveknulo je kao da je udarila čaša o čašu ili kakva posuda o drugu, a onda kao da je netko kratko prostenjao.

Zatim je podugo bila tišina, ali se sluškinja tresla, i valjalo joj proturiti jezik među zube da joj se ne čuje cvokot.

— Hu — u...!

Bijaše kao da nečije ruke grebu po zidu kraj vrata njezine sobice.

Jasno su zaškripala vanjska kuhinjska vrata, jeziv kriještav smijeh razliježe se tamom, a onda kao da netko u mucu zastenja, i sve prijeđe u neku lomljivu, u neki zveket, kao da su se lanci razletjeli na sve strane po podu, a po zidu sobice i po svim kutovima u kuhinji poče udaranje i tutnjava, sve u jedan mah.

Velja-Marta skoči na pod i odšulja se za krevet: ondje se šćućurila drhteći i cvokoćući te je ostatak noći provela prestravljena i sva izvan sebe.

Već je zlo i nevolja kad se sablast javlja i obilazi naokolo; ali kad čitave horde najedanput nahrupe, onda...

Ujutro su kositreteni tanjuri ležali po kuhinjskom podu i po kutovima. Inače su stajali na polici uza zid do sobice, Vrata na ormaru nađoše otvorena premda se na bravi nisu vidjeli nikakvi tragovi nasilja.

Da se na Borglandu javljaju sablasti, to su svi znali, ali ovo ipak bijaše previše.

Onoga dana kad je gospođica Elizabeta saznala da je istekao krajnji rok za otkup imanja te da je Dagovo pravo vlasništva neosporivo i da je Borgland zauvijek izgubljen, uzela je toliko vikati na oca da je sva kuća odjekivala, a netko je čuo kako je rekla da će sve zapaliti čim se stari Dag ili Adelaida prvi put pokažu.

Zatim je nešto pljusnulo, kao da je pala pljuska, i onda je sve odjednom utihnulo. Od toga dana, kažu, gospođica Elizabeta nije izlazila iz svoje sobe. Kako je živjela bez hrane, bijaše zagonetka, ali nije htjela silaziti i sjedati dolje za stol kad je pukovnik jeo, a niti je htjela da joj se jelo donosi gore u sobu — nije htjela da živi od milosti starog Daga.

Brat Lorenc bio je opet slobodan i svoj gospodar otkad se Elizabeta zaključala. Počeo je, kao i prije, da svuda ide, u svako doba dana i noći, i da svuda zaviruje. Svakome tko je htio da ga sluša pripovijedao je svoje smušene priče, te bijaše ljudima na zabavu.

Buncao je nešto kako je jedne noći zatekao Elizabetu gore na hodniku, ali, dakako, što on priča same su gluposti. Mislio je da ju je vidio, jer se uvijek nje bojao.

»Đavo će je jednom živu odnijeti«, znao bi reći, a to mu, mišljahu ljudi, bijahu jedine pametne riječi.

Pukovnik bijaše sad ovakav, sad onakav, mijenjalo mu se raspoloženje. Ovda-onda znao bi uzdignuti glavu, htio vratiti svoje staro ukočeno držanje, te bi zviždukao, no najčešće se zaboravljao te pognut i slomljen išao svojim tihim putovima.

Godilo mu je što ga Syver Bakpaa pozdravlja s tolikim poštovanjem, a kad je s Björndala dobio pismo u kojem ga stari Dag moli da pogleda ima li štogod u kući što bi trebalo popraviti, osjećao se kao preporođen. Upozoravao je, davao naloge, i naprosto je oživio dok su trajali popravci. Kasnije ga je Dag molio da nadzire gospodarstvo dok Syver ne stigne na žetvene radove.

I tako je pukovniku tekao život.

Da ga ne uvrijedi, Dag mu za njegov trud nije slao novaca, ali mu je iz grada slao duhana, rakije i vina, i to se izravno predavalo pukovniku. Ispočetka je pukovnik puštao da sve leži, nije darovao ni pogledati, ali je s vremenom popustio te je najposlije željno očekivao novu pošiljku.

Najgore bijaše s njegovom odjećom. Doduše, imao je dovoljno ruha iz dobrih starih dana, ali nije bio užitak ići naokolo, kao što je brat Lorenc dugo išao, u smiješnoj odjeći iz davno minulih vremena.

Syver Bakpaa prolazio pokraj borglandskog vrta prema poljima na zapadnoj strani. Žetva bila u jeku, posla i na pretek. Ali je stari Dag rekao Syveru neka uglavnom nadzire rad i neka se sam ne muči previše. Neka ima na umu da je on najstariji sluga na Björndalu, a ne nadničar na Borglandu.

Syver bijaše navikao da svojim medvjedim, šapama prijanja na najteži posao i zato se u svojstvu nadzornika nije dobro osjećao, nije volio druge nadzirati. Ali tu na Borglandu mora sada biti tako kako je odredio stari Dag. Syver je premetao u ustima duhan za žvakanje i pljuckao.

Kako je išao, odjednom se zaustavi i proviri kroz grmlje u vrt. Eto, sad je i sam vidio.

I prigne se Syver, sasvim se spusti i čučne — samo da što bolje vidi ono čudo, a da sam ostane neopažen. Na licu mu bijahu mnoge duboke brazde, bore i tragovi od ljetnog sunca i od zimskog vjetra, od teškog rada i znoja. I svi ti nabori na njegovu licu smijahu se sada, pomicahu se u smijehu, sakupljajući se oko očiju.

Šuljao se dalje i samo gledao, a te njegove oči, koje su znale biti tako različite, čas oštre i vrebajuće, a čas lukave — sada su izražavale neobičnu radost, bijahu vesele kao da vide nešto nadasve zabavno ili smiješno. Podbradak, što ga je inače brijao svakog blagdana i nedjelje, a što danas, potkraj tjedna, bijaše čekinjav — micao se tamo-amo kako se žvat duhana premetao u ustima. Čučnuo Syver i podbočio se teškim svojim šapama na kojima su kratko odrezani debeli nokti; gledao je i mrmljao zadovoljno.

S onu stranu grmlja bila čistina posuta šljunkom, a na čistini sjenica ograđena živicom i zasjenjena starim stablima u velikome borglandskom privoju.

Po sitnom šljunku tapkao brat Lorenc u svečanom ruhu iz doba svoje blistave mladosti.

Kaput mu bio od žarkocrvena sukna, a ispod skutova virila izbljedjela podstava koja некоć bijaše svijetlomodra. Na prsniku od atlasa još je ostalo nešto starog sjaja, no više je bio siv nego žut, a hlače od baršuna pokazivale mnoge preljeve i sjale u raznim bojama, počev od tamnomodre pa do blijedozelene. Čipke na ovratniku i na orukvicama nisu u tome stoljeću bile bijele, a svilene mu čarape, koje također bijahu некоć bijele, sad su se tako otrcale te se činilo da su site života. Ipak je brat Lorenc u tome starom svečanom ruhu, činilo se, još više sjao dok je na jesenskom suncu tapkao naokolo na visokim potpeticama, palicu savijao u rukama i kočio se s trorigim šešikom na zelenkastožutoj naprahanoj vlasulji.

Pjevušio je taktove iz nekog menueta, pravio neobične korake, sve u nekome kićenom držanju, i najposlije se lagano naklonio i zagrebao malko nogom po šljunku, a sve je vrijeme palicu držao na ustima kao frulu te zviždao — baš lijepo i veselo, mišljaše Syver.

Odjednom brat Lorenc spusti palicu i kimnu glavom, a na licu mu se pokazala lukav izraz kakav se često javlja u luđaka. Držao je palicu pred sobom te pokrenuo njome nekoliko puta, kao da kuca na kakva vrata.

— Jesi li unutra, Elizabeta? — prozbori, a u glasu mu se jasno razabirao prizvuk poruge. — Treba li da ti noćas donesem što god jela iz kuhinje, da ne moraš sama dolje?

I nato se prolomi paklenski smijeh, toliko neugodan da Syver nešto takvo strašno u životu nije čuo.

A kad je luđak zatim skinuo šešir, naklonio se i utisnuo cjelov sebi na ruku, tako da mu se vlasulja nakrivila, a perčin pao na oko, prasnu Syver u suh smijeh; brat Lorenc silno se od toga uplašio pa je strugnuo da se sve prašilo; sakrio se on za sjenicom, a za njim na šljunku ostala i palica, i šešir, i vlasulja. Syver se nadušio smijati da je sve odzvanjalo: takve lakrdije nije još vidio.

Jednog dana morade pukovnik ostati u postelji: napao ga silan kašalj, mučila ga vrtoglavica i groznica. Tresao se toliko da se krevet pod njim drmao, kako je to pripovijedala djevojka koja je ondje spremala. Još je trajala žetva, i svaki su dan išla kola između Björndala i Borglanda.

I tako su i na Björndalu saznali da je pukovnik bolestan, te sutradan stari Dag prvi put prijeđe preko praga na Borglandu. Brzo je ušao u pukovnikovu spavaonicu noseći mu bocu najfinijega francuskoga konjaka što ga je pukovnik imao piti u vrućem toddyju.

I pri Dagovu dolasku i pri odlasku malco se pomakla zavjesa gore za staklom u sobi gospođice Elizabete.

Pukovnik je cijele večeri tražio toddy, te se već dobrano unoćalo kad je sluškinja napokon mogla na počinak, Potjecala je iz Utbraate, a zvala se Netta; bijaše ona već postarija, a poznavali su je kao istinoljubivu i bogobožnu ženu.

Kad je po mraku uzišla uza stube na putu u svoju sobu, opazi tračak svjetla na drugom kraju hodnika, tamo gdje je soba gospođice Elizabete. Ondje je hodnik naglo zakretao, a vrata gospođičine sobe nalazila se iza ugla, tako da se nisu mogla vidjeti iz dugog hodnika. Ali kad bi vrata na njezinoj sobi stajala otvorena, mogao se vidjeti sjaj na suprotnom zidu, a tako je bilo i sada.

Netta zastade; prenosila je težinu tijela s noge na nogu, neodlučna bi li krenula u svoju sobu ili se sakrila podno stuba. Ono svjetlo iza ugla na hodniku bijaše tamnocrveno i tako puno prijetnje. Uz to je nešto vonjalo na paljevinu i na dim — da po nesreći nije...

Netti srce poče divlje udarati, kao da tkogod udara čekancem, sve brže i brže, počelo joj zujati u ušima, sve jače i jače, sva se ukipila na mjestu te ni da nogom makne ni da oči otrgne od onoga sablasnog sjaja...

Zacijelo su se vrata gospođičine sobe širom otvorila, jer je svjetlost prosjala po zidu ušir i uvis, jasna i vatrena. Tamna sjena u svijetloj pozadini bivala sve veća i sagibala se naprijed, na putu prema sobi... Najednom liznuše plameni jezici oko one spodobе tako da su sve iskre letjele naokolo. A onda — prodoran krik prestravljena čeljadeta prolomi se svom kućom, zatim mukao pad, i sve opet potamnje i utihnu.

Nađoše Nettu podno stuba, izubijanu i krvavu, i napol onesviještenu. Pojavi se pukovnik, s posvjetom u ruci: sav se tresao i teturao, što od groznice, a što od pustog toddyja, djevojka i jedan momak također dojuriše onamo.

Pukovnik upita kakva je to vika i lupa na stubama, a Netta protisnu nesuvislo:

— Gospođičina soba... sam đavo... oganj i dim... iskre...
vrisak...

— Hm dočeka pukovnik, odjednom trijezan i sav slomljen.

Oborio je glavu i teško disao, nestalo mu zraka. Duboke brazde usjekoše mu se u lice, koje se isklibi u boli i užasu. Podigne zatim posvjjet, drhtavom ljevicom sve ih odgurne ustranu i spotičući se zabrza gore, uza stube.

Ostadoše gledajući za njim; djevojkama se koža ježila od pustog straha.

I momak je stajao bespomoćan i neodlučan, a onda se odšulja za pukovnikom, uza stube.

Začas eta ga već nazad, bez daha: bijaše pun tajanstvenosti:

— Gospođica je mrtva — reče momak.

Nije tom prilikom ništa spomenuo kako je stari i bolesni pukovnik marljivo i nevjerojatno brza sabrao sve trijeske i pokupio sve krpe što su ležale na podu gospođičine sobe, kad je momak za njim povirio na vrata.

I tako se obistinilo što je govorio ludi brat Lorenc: đavo je došao po zlu gospođicu i živu je odnio.

— Neoprezno je baratala svijećom — objasni pukovnik. —
Odjeću joj sprijeđeno zahvatio plamen.

Nitko se nije našao tko bi mrtvu gospođicu htio i dodirnuti poslije toga, tako te je pukovnik sam morao da je položi u lijes. Zato i jest — od toga što ju je morao dodirnuti — dobio po rukama ružne rane, koje će teško kad zacijeljeti.

X

Kazuje priča da je koliba na Vestlienu bila prva kuća koju je sagradio daleki predak björndalskog roda kad je sa zapada, bježeći pred nadmoćnim neprijateljem, došao u ove šume.

Koliba je i sad ondje, stoji na zapadu ispred kamenih litica, stisla se među sitnim brezama koje tvore krajnji rub šume podno gorskih hridi. Odande se može daleko dogledati preko šumovitih grebena i padina što se na zapad spuštaju prema drugim krajevima.

Sva nakrivljena i stara prastara, još prkosi vjetru i vremenu. Sušilo ju i pržilo stoljetno sunce, kiša polijevala, vjetar šibao,

zimski studen stezala joj drvene zidove. Grede joj posivjele, brvna napukla do srčike, sve same cjepotine.

Pišti naježena koliba na vjetru, škripe šarke i stožeri, a kad vihor jenja, onda i cio taj drveni sklop popusti, nagne se koliba nastranu, sva se naheri. A obori li se bura na nju i baš se ljuto okomi, onda se koliba trese i prkosi, ne popušta ona, ne miče se sa svog mjesta.

Jednog vjetrovitog dana u rano proljeće išao kroza šume na zapadu neki čovjek što je krenuo iz doline. Sjeo je na obronku da se časak odmori među borovima i gledao onamo odakle je došao, klizio pogledom niza šumovite doline. Ovd-a-onda okrenuo bi glavu i osluškivao oko sebe, vrebao očima na sve strane. Bijaše to surov mlad čovjek, divljeg izgleda, sa sjekirom za pasom, s golemim šakama, što su bile crne od bojenja kože ili od slična posla. Mješavina od kisela piva sa željeznom rđom, čime su u ono vrijeme bojili kožu, još se dugo držala na rukama.

Dok je tako sjedio, čovjek je okretao šake te ih promatrao, kao da se čudi što su tako crne. Zatim ustane, obazre se naokolo i otkrije kolibu visoko gore među brezama.

Još je gore ležao snijeg, bijel bjelcat, kao usred zime.

Čovjek se još jednom obazre naokolo, oči mu zvjerale na sve strane, a najviše na onu odakle je došao. Nato se požuri kroz borike, prema kolibi.

Počelo je sniježiti, a i puhalo je sve jače što se više uspinjao. Ali se on bodro probijao protiv vjetra i plašljivo šibao očima lijevo i desno, a ponajviše natrag. Mnogo je puta ostavio za sobom, prevaljujući preko bregova i uzvišica, a još daleko bijaše koliba; posljednji uspon baš je mučan, snijeg sve dublji, a vjetar studen, sve reže.

Čovjek gazio po snijegu, koraci mu bivali sve kraći; okrene se da promotri svoje tragove, nema pogibli, snijeg ih zavija, mećava ih briše.

Mrtav-umoran otvori vrata na kolibi te uđe.

Mladi Dag imao je za sobom doživljaj kakav malo tko ima: jednom je umro.

Onda kad je na Stijeni smrti izgubio uporište pod nogom te se strovalio u ponor, mozgom mu je sijevnuo trenutak jasne svijesti i misli su uhvatile kratku spoznaju: sada, sada se ide u smrt. Jest, bijaše kao da je sačuvao sjećanje na taj trenutak — ne samo na udarce i rane što ih je zadobio u padu, nego i na žestoki udarac u glavu koji je došao na kraju — udarac koji je značio smrt. Svakakve su ga misli salijetale odonda — nisu ga mučila samo ona priviđenja o kojima je pripovijedao Adelaidi.

Život je smrt, rekao je onda, i te riječi iz njegovih usta okrenule se protiv njega, zasvrdlale u nj tako te je odonda kanda osjećao smrt u mnogim stvarima, vidio ju svuda oko sebe, sasvim u blizini.

Razmišljao je o svome životu. Pretitrao je u pameti mnoge časove što ih proveo u borbi s medvjedom i ranjenim sobom, u vratolomnom penjanju iznad gorskih ponora tražeći jastreblja gnijezda i orlove, sjećao se kako je na skijama znao juriti niza strmeni i kako je lakoumno išao po tankome proljetnom ledu, kako je neoprezno baratao puškom, tako da mu je hitac jednom oprljio kosu na sljepoočici.

Jednom se našao u zagrljaju smrti, ali je često prolazio tik uz nju. Smrt se nalazila u životu.

Mogao se držati kuće i majura i čuvati se. Ali su ljudi umirali i kod kuće. Ubijao ih grom u njihovoj rođenoj kući, ubijala ih konjska kopita, kola ih gazila, svakakve bolesti pogađale one što sjede kod kuće. I njegova se mati pokliznula na poledici i od toga umrla.

Ne, ništa oprez ne koristi. Valja uzeti što dođe, valja se pomiriti s tim, nema tu druge.

Tako je razmišljao mladi Dag i odlazio u šume, išao svojim starim stazama ravnodušniji i neoprezniji negoli ikad prije.

Mislio je da sada poznaje smrt. Bijaše mu kao da su se uzeli za ruku, njih dvoje.

Ali ga je život uznemirivao. Sve je u životu tako nepostojano. Nije mogao zaboraviti svoga starijeg sinčića, koji već bijaše čitav mali čovjek — sa svakakvim mislima, riječima i pitanjima. Nikad mu se iz duše neće istrti posljednja slika njegova mališana, nikad ono sitno, izmučeno lišće neće nestati iz njegova sjećanja.

Dag je bio čitav i čvrst čovjek, kao i sav njegov rod prije njega, i volio je svoga sinčića baš od sveg srca. Takvu bol, kao što bijaše gubitak toga djeteta, ne bi više mogao izdržati.

Možda se zato nije toliko radovao novoj djeci, te se i opet držao dalje od kuće, od sinova i od Adelaide, od imanja i života. Nije se više usuđivao da opet što god sasvim zavoli.

Kad je dugo izbivao od kuće, znala bi ga iznenada, sada kô i prije, obuzeti čežnja za domom, za djecom i za Adelaidom, ponijela bi ga želja da se vrati u svoju ugodnu sobu, što ga je čekala otvorenih vrata prema sobici gdje se nalazi ono troje, ona tri života koja su njegova. I često je znao naglo okrenuti na svom putu i pobrzati da do večeri stigne kući.

Tonuo je u ugodno večernje raspoloženje kad bi Adelaida svirala na spinetu u blagovaonici i pjevala svoje zanosne pjesme što su mu prodirale u mozak i srce, ili kad bi pjevušila uz lutnju u svojoj sobici ili pak pred kaminom u njegovoj sobi, a glas joj srebrno žuborio.

Ali je rijetko kad dvije večeri zaredom bio kod kuće. Plašila ga životna sreća. Bila je tako nepostojana, a on se predavao svim srcem. Nije toga bio sasvim svjestan, ali ga je osjećaj opominjao, pa se držao podalje.

Adelaida nije mogla da shvati, pa je često bila upravo očajna. A kad bi se Dag pojavio, onda bi zaboravljala sve brige... U njezinoj sreći bila je samo jedna pukotina, pomisao koja je ispunjavaše jejom: Dag tako lakomisleno ide po šumama, moglo bi se jednom dogoditi da se više i ne vrati.

Istog dana kad se čovjek iz nizine na zapadu uspinjao prema kolibi na Vestlienu, i mladi se Dag nalazio u šumama na sjeveru, Naumio je da krene na zapad, da vidi kako je tamo. Za njegova života ondje nije bilo sječe. Možda ondje i nisu nikad sjekli. Gusta divlja šuma rasla ondje, a vjetar tu i tamo obarao koje nagnjilo stablo.

S visina brzao potok i prolazio kroz jezero na zapadu; odatle se pribijao prema istoku i utjecao u rijeku koja se između obronaka spuštala u Björmdal. Htio je Dag da pogleda taj potok, sada kad se snijeg otapa, i da vidi bi li se njime mogla slijedećeg proljeća spuštati stabla ako na zapadu počnu sječu.

Baš se nalazio na putu onamo, kadli ga na vrhu borika spopade neki nemir.

Sjeverni je vjetar hujao s planina i donosio miris snijega, i to je u Dagu budilo neku uspomenu. Podigao je glavu i uvlačio oštri zrak u nosnice, a noge mu same krenuše prema sjeveru, Što li je htio gore, sada u rano proljeće?

Već kod najviših borika naiđe na snijeg i zimski vjetar, a u brezicima još sjevernije bijaše sve bijelo — još je zima ondje carevala.

Na kvrgavu boru nađe svoje skije, tu ih je jesenas ostavio. Stavi noge u vezove i krenu na sjever, pravo u vjetar šta je sve više jačao i pretvarao se u vihor...

Uspeo se sve do sedla na sljemenu i dugo je ondje stajao, podrhtavajući od umora nakon mučna uspona, te gledao kao onog proljeća prije dvije godine, preko šume prema Stijeni smrti. Vijavica mu nanosila snijeg u lice i hladila mu tijelo probijajući kroz odjeću, tako te mu se činilo da je gol na toj studeni što mu je prodirala do kosti.

Ali se stijena nije vidjela. Samo je vjetar fijukao, zavijala mećava.

Najposlije se okrene pa s vjetrom klizne niz obronke s brezicama, kao da će opet dolje, u borove šume. Ali kad se malo spustio, naglo zakrene na zapad. Mogao bi prenočiti u kolibi na Rausu, pa bi već u rano jutro bio u blizini zapadnih šuma i onog potoka.

Vihor se razmahivao oko njega, ali je on sada odlučio: ide u kolibu na Rausu. I kako smislio, tako učinio — zaista krene onamo.

I znani putovi i staze kojima čovjek često prolazi postaju duži dok vihor vije, otegnu se u nedogled. Dagu, koji već otprije bijaše iscrpljen, otegao se taj put kao da mu nema kraja. Možda je pogriješio u pravcu, nije znao gdje se nalazi, jer je mećava zasljepljivala oči.

Upeo je svu svoju snagu i volju, a ipak mu se činilo da se i ne miče s mjesta.

Ni snijeg više nije bio bijel nego siv, bivao sve tamniji. Najposlije kao da se pred Dagovim očima sve u noć pretočilo, nigdje više ni oblikâ ni obrisâ.

U mrklini što mu se sastavila pred očima javile se svijetle pruge, poigrao oko njega krvavocrven sjaj, a onda i opet sve posivje i potamnje, tama se skrknju, mrak preplavi.

Osjetio je u ustima krv, gorkoslani, bljutavoslatki okus krvi, pa opet sol i zemlju, sve mu se uzbiba pod nogama noge, skije, snijeg, čak i tlo, sve je nekamo izmicalo pod njim. Zagradi rukama u dubok snijeg i uprije se o zemlju koja se pred njim uzdizala.

Prastari nagoni iza svake svijesti — životinja u njemu — najposlije mu objasniše da pobaučke leži u snijegu.

Nagonski je, bez ikakva razmišljanja, djenuo noge u vezove na skijama te se osovio, a val krvi, koji je pri tome pokretu prostrujao njegovim tijelom, zacijelo je u njemu nešto probudio, tako te su mu se noge i opet pokrenule. Jest, kad se vihor toliko razmahao i uskovitlao, i napol ga podigao nad snježno površje, i on će naprijed. I kad se noćna vjetrina prvi put življe raskrivila nad snježnom krajinom, Dag se sruši u zavjetrinu za kolibom na Vestlienu.

Zalutao je zbog vihora. Vjetar je najprije puhao sa sjevera, i po tome se Dag ravnao. Okrene li tako da mu vjetar puše zdesna, znači da ide na zapad, prema kolibi na Rausu, a ujutro bi onda krenuo prema jezeru i potoku. Ali je vjetar zavrnuo te sve više puhao s istoka, a Dag — pazeći da mu vjetar udara zdesna — sve više usmjeravao na sjever i tako sa sjeverne strane zaobišao kolibu na Rausu.

U posljednjim je časovima osjetio kamo je stigao, jer je udario pravo prema kolibi. Tu se sada napol pridigao i prstima pipao da nađe vrata. S posljednjom iskrom života i životinje u sebi malko odškrinu vrata, provuče noge kroz duboki snijeg i upade u kolibu. Vihor za njim žestoko zalupi vrata.

Bijaše kao da se vihor upravo na nj okomio i samo na nj vrebao. Krivio se oko kolibe, fjučkao s padina, jurišao odasvuda. Rasla mećava i zavijala, bjesnila kao pomamno more, udarala u kovitlac i zavijala, zamela kolibu i svu noć bjesnjela nad njom.

Prolazili sati, takala se noć, a vihor razvalio pomaman i kidao stoljetne borove na visovima kao da su suhe trijeske, iskaljivao posljednji bijes zime.

Kad se vihor najžešće razmahao i kad je koliba na Vestlienu nestala u vijavici, zakovitla se pramen plavog dima iznad mjesta gdje je krov zapao u snijeg. Dim je nestajao odmah kako bi se pomolio, ali je svejednako izlazio, a vihor ga raznosio.

Dag je prema jutru sjedio uz ognjište i pržio slaninu.

Ukočen i krajnje iscrpljen ležao je noću na podu, s rukama pod glavom, i spavao nekoliko sati. Kraj ognjišta je najprije sjedio ukočenih, utrulih udova, a sad se ugrijao na vatri i u nosnice uvlačio slastan miris pržene slanine.

Podigao je glavu i uzeo oslušivati. Vihor i dalje bjesnio, ljuljala se koliba, praskalo u gredama. Učini mu se da čuje i drugi šum iz blizine, ali ne to je samo vihor. I opet se prigne k vatri.

Sluh, slutnja ili što drugo? Nitko ne zna što budna čovjeka čini tako osjetljivim.

Dag okrene glavu prema ležaju — a to ondje stoji smrt.

Snažan, divlji čovjek, očiju ukočenih od pomame za ubojstvom — ili možda od straha? — podigao sjekiru u teškim, crnim ručetinama što se tresu.

Poletje sjekira, a čovjek jurnu na Daga, koji se sa svoje klupice vinu prema razbojnikovoj nozi. Oštrica sjekire pogodi u kamen na ognjištu, tako da su iskire iskočile.

Nekoliko trenutaka roktanja i divlje borbe između dvije zvijeri — a onda bolan krik pun samrtnog straha, krik što je nadjačao i sam bijes vihora.

Jedna od životinja pridiže se na koljeno i sva drhteći uspravi se u svoj veličini, a druga se koprcala na leđima. Ona što se uspravila priđe vratima, otvori ih nogom i koljenom te izbaci onaj teret van, u mećavu i vihor.

Vrata se ponovno zatvoriše, namače se zasun — Dag i opet stajaše u svjetlosti ognjišta.

Držak bačene sjekire izgarao u vatri, vonjala zagorjela slanina, plameni jezici lizali oko tave.

Dag nije ništa vidio. Stajao je kao da se ukupio, samo mu se prsa uzdizala i spuštala, a iz jednog mu rukava krv kapala na pod.

Dobro što ga sada nije vidjela Adelaida. Nije bio nimalo lijep. Kosa mu stršila u divljim čupercima, odjeća mu u neredu. Ali to još ne bijaše najružnije na njemu: lice mu je bilo strašno.

Koža na čelu duboko se nabrala nad nosom, obrve se skupile i stršile kao krila jastrebova, a oči ispod njih mračno gledale. Modre boje oko crne zjenice gotovo je nestalo — raširile se zjene strašno, crnjele se neugodno. Nos se stanjio, nosna kost iskočila pod kožom, podrhtavale nosnice. Usta se iskrivila na lijevu stranu, a stisnuti zubi sjali bijeložuto u nakaznu cerenju; ispod njih izbočila se brada u prkosnu luku, koji je nekoć bio tako vidljiv i u Ane Hamarrbö, a imaše ga i stari Dag. Glava bijaše nagnuta naprijed, podrhtavali mišići na leđima, tako da su se ramena micala. Srce divlje udaralo u grudima.

Trebalo je vremena da se primiri životinja u Dagu kad se jednom probudila i razbjesnila.

Tko bi opet pozvao ubojicu unutra pošto se maločas morao s njime boriti na život i smrt da ga onemogući?

Dag je to učinio.

Ta mogao bi se čovjek vani smrznuti, pomisli Dag te povuče zasun i otvori vrata. Nije više sniježilo, ali je puhalo podjednako hladno, vjetar kovitlao pahuljice u zraku. Čovjek je još ležao ondje kamo ga je Dag bacio — prekrio ga snijeg, tako da se nije vidio dok se Dag nije spotaknuo o njega.

Dag ga uvuče u kolibu, uze ga okretati i oslušivati mu kucanje srca. Jest, živ je, ali mu jedna ruka mrtvo leži preko grudi, premda, koliko se Dag sjeća, nije bio nikakav kržljavac ni šeprtlja kad su se borili.

U šumi je Dag štošta doživio. Često se događalo da mali ljudi istave ruku kad se muče s teškim stablima. Valjda je i taj onako strašno viknuo, jer mu se istavila ruka. Dag ga postavi tako da može učiniti što je potrebno kako bi se ruka naravnala i smjestila.

Zacijelo mu je dodirnuo ozlijeđenu ruku koja se, osim toga, ukočila od studeni. Čovjek se probudio iz omame i buljio u nj u divljem strahu. U istom trenutku izvede Dag pokret koljenom i obadvjema rukama, i istavljeni zglob uskoči na svoje mjesto. Čovjek još nije bio toliko pri svijesti da bi mogao shvatiti što se zbiva, i zacijelo je pomislio da ga taj divovski jaki čovjek kani osakatiti.

Osjetio je strašan bol i zavikao toliko da je Dagu još dugo odzvanjalo u ušima.

Trebalo je vremena dok mu je razjasnio što je posrijedi. Čovjek najposlije dođe k sebi i razabra. Ustao je i sjeo na ležaj: ondje se držao za bolesno rame i buljio u Daga. Ovda-onda probili bi ga hladni trnci te bi zacvokotao. Bijaše to zacijelo od bola i hladnoće, a možda i od straha zbog nečega.

Dag ga nije gledao — samo je prišao ognjištu i uklonio tavu s vatre.

— Zbog tebe mi je i slanina izgorjela — reče kao da je to nešto gore nego udarac sjekirorn.

Željezno sječivo užarilo se u vatri, držak izgorio. Dag bijaše navikao da brižljivo postupa s oruđem. I zato izvadi sječivo iz vatre. ZSatim stavi tavu pred vrata da se ohladi. Kad se dovoljno ohladila, opet je donese kraj ognjišta, uzme drugu slaninu iz torbe, nareže je i počne pržiti.

Čovjek na ležaju izvalio oči koliko je požudno zurio i hvatao miris. Nije vjerovao rođenim očima kad mu je Dag prišao s tavom, s klupicom i torbom, postavio sve preda nj i uzeo da reže kruh.

— Zacijelo si gladan reče Dag, a čovjek nije odbijao.

Dag je imao svoj nož i njime je nabadao pržene kriške slanine; čovjek je zdravom rukom morao kidati i mrviti kruh i njome uzimati slaninu, te bi kadšto malko opekao prste te puhao u njih i u slaninu.

Kad su utažili prvu glad, Dag upravi pogled u nj i nasmija se mirnim dječaćkim smijehom.

— Gadna si se zanata prihvatio — reče čovjeku pred sobom.

Čovjek se strese i pogleda u Daga. Zatim promotri svoje crne ruke i progundā da je po zanatu postolar.

— Lešinar — hladno će Dag i čvrsto ga pogleda u oči koje su izmicale pogledu.

Čovjek htjede upitati što Dag time misli, ali dobi odgovor prije nego što je izgovorio pitanje.

— Zašto si ga ubio?

Onaj više nije pokušao da niječe. Sjedio je oborene glave i drhtavih ruku i pripovijedao prastaru priču o nevjernoj ženi, o rakiji i prejakom udarcu koji bijaše smrtonosan.

Na kraju je htio da čuje zar mu se poznaje da je ubojica, kad je Dag to rekao tako sigurno.

— Ah — odvrati Dag — kad se netko bez posla penje po mećavi u ovu pustoš i sjekirom napada nedužna čovjeka, onda mu se očito radi o životu.

Čovjek upita hoće li ga Dag predati vlastima; dok je to pitao, oči mu bijahu ukočene od straha.

— Ja sam ovdje vlast — odgovori Dag. — Kad se nevjere utiša, odvest ću te u kolibu kod Crnog jezera i ondje ću te zatvoriti. Onaj će zatvor dobro pristajati tvojim crnim rukama.

Onaj je buljio u Daga. Nikada još nije naišao na tako čudna čovjeka: lijep je, a jak kao životinja; hladan je u pogledu i neumoljiv u govoru, a ipak... unio ga je u kolibu i spasio ga od sigurne smrti u snijegu, namjestio mu istavljenu ruku i dao mu hrane. Je li istina ono što je rekao o zatvoru, ili je šala?

Kasnije ga Dag upita zašto ga nije ubio dok je ležao na podu i spavao.

— Spavao si ovdje? — u čudu će onaj. — I ja sam spavao, ovdje na ležaju, a kad sam se probudio, ti si tu sjedio i pržio slaninu.

— I odmah si pošao da udariš s leđa? — hladno će Dag.

Čovjek ga je dugo gledao, zatim je opet promotrio svoje ruke, a onda protisnuo nešto kako je bio lud od straha i mislio da ga Dag progoni.

— Kad si jednog ubio, mislio si valjda da možeš i dalje ubijati što ti je na putu?

Dag ustade te iziđe na vrata da vidi kakvo je vrijeme. Vjetar se vani nešto slegao.

Dag je odveo čovjeka na istok, do kolibe na Crnom jezeru, i pokazao mu unutra sjekiru, lonac i drugo oruđe, ostavio mu ostatak hrane što se nalazila u torbi te mu rekao neka se zasad tude nastani. Bude li ga tko progonio, može pobjeći ravno na sjever i sakriti se u planinama.

— Uostalom, možeš sebi iskrčiti nešto šume ako ti je s voljom — reče mu Dag.

A na polasku mu zaprijeti:

— Ali ako mi koga ovdje ubiješ, onda ti nema nikakva skloništa!

Čovjek pogleda u Daga: ovaj se put nije šalio.

Dag opet usmjeri na zapad, a kad je pogledao potok, kojim je namislio spuštati debla, zamišljen krenu kući.

Razmišljao je o onome čovjeku i o ribaru Börreu. Dagov je otac dao Börreu sklonište: i Börreu je ruka zbog njegove odabranice bila jednom preteška. Eto, tako život zna okrenuti u besmisao, te onaj nagon koji bi imao stvarati živote dovodi čovjeka dotle da drugome uzme život.

Mislio je i na to kako je išao gore da gleda Stijenu smrti, a stijena je kanda poslala na nj vihor koji ga umalo nije usmratio; a kad nije uspjela, okrenula je vjetrom i natjerala ga ubojici u kolibu.

Ali se on nije ljutio na stijenu. Bila je u svom pravu. Nije trebalo da se onamo penje i da još ponovno dođe i pokaže kako je na životu; nije trebalo da joj prilazi upravo onda kad je izdizala lice u proljetnom vihoru i prijetila životu.

Što je i sada iznio živu glavu, bijaše mu pravo čudo. I u mislima pretitra riječi što ih je jednom izrekla Adelaida. Ona se za nj moli, rekla je — moli se svake večeri.

Mladi je Dag prolazio kroza šume, išao na jug — možda da se vrati kući: ta nngogo je toga doživio ovaj put.

Nije vladarskim pogledom klizio naokolo po zemlji svojih otaca, nije uzdizao glavu, nije se oholio.

Išao je prignute glave, imao je o čemu da razmišlja.

Znao je nešto o smrti, ali ništa o životu.

XI

Blizanci na Björndalu prve su godine toliko vikali i toliko majku zaposlili da nije imala ni časka mira ni počinka, te ju je čovjek u ljeto jedva mogao prepoznati. Strah poslije smrti dvojice prvih mališana bijaše u njoj toliki da je bdjela i dan i noć, a pridonijelo je svoje i to što ih je odjednom dvoje došlo na svijet.

Stari se Dag zadovoljno smješkao gledajući ta dva živahna stvorenja. Djevojke koje su se brinule oko djece nazvaše »lijepim« onoga koji se prvi rodio, a drugoga nazvaše naprosto »drugi«. Unn

Hamarrbö, koja i ovaj put bijaše primalja, dobro je pazila koji je prvi, jer taj je i glavni nasljednik. Stari je Dag upitao više puta je li sigurna, te je tako čudno očima prelazio s »lijepoga« na onoga »drugoga«; ali mu se najviše pogled zadržavao na »drugome«. Unn nije bila u sumnji koji je od njih dvojice prvi došao na svijet. Mlađi, komu su na krštenju nadjenuli ime Dag, nije bio lijep. Na njemu bijaše nešto uglato i nedovršeno, ne samo kad je istom rođen nego i mnoge mjesece kasnije. Adelaida je to i sama jednom spomenula kad ga je redila.

— Oh — tješio ju je stari Dag — i sa mnom je i s Dagom bilo tako, i mi smo na svijet došli neizrađeni, ali nas je kasnije život sasvim dobro otesao.

Tada je Adelaida razabrala na što je on mislio kad je Unnu pitao je li sigurna koji je prvi rođen. Njemu bi najviše bilo po volji da je onaj drugi bio prvi.

U kasnu jesen, poslije smrti gospođice Elizabete, stari je Dag ponovno došao na Borgland, ali ne više u posjet bolesniku. Ovaj put pazio je i uredio tako da prije njega stigne na Borgland pošiljka iz grada, kako pukovnik ne bi bio u neprilici čime će ga počastiti kada dođe.

Razgovarali su te večeri o koječemu, pukovnik i on, i stari mu Dag tom prilikom kaza kako bi rado kupio sav namještaj i sve što je u kući, sve poprijeko, tako da bude njegovo vlasništvo. Pukovnik će, dakako, i dalje tu stanovati dok živi i svime se služiti.

Pukovnik mu odgovori po istini da je sve pokretne vrijednosti, srebro i ostalo, malo-pomalo već rasprodao, a što se tiče namještaja i opreme, sve je loše i malo vrijedi. Ipak su na kraju napisali ispravu kojom pukovnik sav namještaj i uređaj na Borglandu predaje u vlasništvo Dagu i njegovim nasljednicima, kad on i njegov brat Lorenc budu dolično pokopani.

Nato mu je Dag poslao novaca i jednog stolara da na Borglandu sve temeljito popravi i uredi. Dag je tako stekao pravo da pazi da sve bude i ostane onako kako je bilo od davnih vremena dok se netko jednog dana tamo ne useli kao pravi vlasnik. A tu je stari Dag očito imao na umu Adelaidina mlađeg sina.

Jest, stari je Dag mnogo toga imao na pameti. Radovao se mališanima i brinuo se za njih, uređivao sve tako da jednom mognu postati samostalni, slobodni ljudi — mislio je daleko unaprijed. Ali kraj svih tih briga nije zaboravljao ni njihovu majku. Još prvog ljeta poslije njihova rođenja htio ju je poslati na zrak i kretanje, ali se ona nije usudila da i na kratko vrijeme ode od njih. Vidio je kako slabi i koliko je iscrpljena, jer je dobro pamtio. Sjećao se kako je nekoć bila lijepa i čila Adelaida Barre.

Prvo ljeto i zimu valjalo mu se strpjati, ali na početku novog ljeta stiže iz grada lijep konj. Stari je Dag ovduda-onda znao kupiti kakva vranca kad bi naišao na kojega što mu se činilo da bi bio dobar za osvježnje krvi vranaca na Björndalu. Novi što je sada stigao bijaše smeđ, kratke i sjajne dlake: nije to bio čvrst konj za rad, i tegljenje, nego visokonoga, plemenita životinja drhtave ljepote. Kad je stari Dag pozvao Adelaidu da ga vidi, njoj se učini da tako lijepa konja još nije vidjela.

— Vele da potječe iz Engleske — reče stari Dag. — Tvoj je, sad možeš jahati kad zaželiš.

Adelaida sprva nije shvatila zašto joj ga daje. Kasnije se sjetila kako mu je jednom pripovijedala o svome djetinjstvu, kako se s ocem utrivala u jahanju kad bijaše desetgodišnja djevojka i kaka se silno radovala. Sada se branila kazujući da je ono davno bilo, ne zna više jahati, a osim toga — taj je prekrasni konj nešto previše za nju.

Stari joj Dag odgovori kako je toliko toga dala na Björndalu da jedan konj prema tome ne znači ništa, ne zaslužuje da se o tome govori, a tko je jednom u životu jahao, znat će i sada.

— Ti si još mlada — doda na kraju — a konj je miran i siguran, možeš biti bez brige.

I sedlo su donijeli iz grada, pa je Adelaida najposlije privoljela i pokušala da oprezno jaše niz drvored i kroz naselje. Konj je išao da bijaše milina, te je ubrzo izjahivala svakog dana, a zrak i sunce vratit će joj krv u obraze, koji prije bijahu blijedi od dugog boravljenja među četiri zida.

Jedne joj se večeri priključi stari Dag. Išao je pokraj nje dok je jahala niz drvored. Podno drvoreda odvajala se staza nalijevo i vodila u čestar što je zatvarao pogled na okoliš. Dag joj dade znak da pođe za njim. Staza je neko vrijeme išla između lijeska, a zatim

se iznenada pokaže divan kutak koji Adelaida još nije vidjela. Tu su na istočnoj strani ljetos bile livade, njima je sada ćarlijao blag lahor i donosio miris trave i cvijeća što se kupalo na večernjem suncu, dok je grmlje i lisnato drveće zatvaralo vidik naokolo.

U tome moru trave stajao brezik s bijelim stablima i lišćem što treperi. Svijetlio se brezik na suncu, ali unutra, u gustišu, bijahu tajanstvene sjene. Stari Dag zagazi livadom i dade Adelaidi znak da krene za njim.

Stigoše do brezika pošto su prešli preko cvjetnog saga i preko kamene gromade što je tu nabacana kad su nekoć stvarali polje na tome tlu. Dag je koračao sprijeda, a konj za njim. Adelaida se morala sagibati na konju dok su prolazili ispod niskih grana. Što su dublje zalazili, sve se više svijetlilo među stablima, a onda odjednom Adelaida, sva u čudu, zaustavi konja.

Tu unutra bijaše kao neka crkva, kao neko svetište.

Visoka i uspravna brezova stabla stajala u jednaku krugu oko zelene čistine, a oko unutrašnjeg kruga drveća pružao se vanjski, još viši. Sva su stabla bila visoka i prava, kao da su prije stajala gušće pa brzo morala rasti da u visini nađu svjetla i sunca svojim krošnjama. Neka bijahu mlada i djevojački nježna, vitka rasta i sjajne, srebrnobijele kore, dok se na drugim vidjela starost, kora im ispucala i kvrgava, s crnim mrljama na bjelini, ali su se protezala uvis i stajala tu kao stupovi u bajki, a krošnje im se ponosno dizale prema nebu.

Večernje sunce još stajalo visoko kao usred ljeta i pozlačivalo stabla na istočnoj strani zelene čistine, dosežalo još krajnji rub tratine i davalo prilike cvijeću da pokaže svoje boje.

Stari je Dag šutio cijelim putem od drvoreda dovde. Adelaida ga je dobro poznavala pa je i sama bila tiha. Ali nije znala što je time sada namjeravao — možda joj je samo htio pokazati kako je tu lijepo, lijepo do suza, jer je ljudski život tako kratak i ima tako malo ljeta.

Najposlije ga tiho upita:

— A što je ovo zapravo?

— Ah — odgovori stari Dag — jednom si mi pripovijedala kako ne možeš nikada zaboraviti dugi brezov drvored kojim si jahala gore-dolje kad si bila djevojčica. Nemam za te brezova drvoreda, i treba vremena dok se zasađi. Ti bi ostarjela, a mene više ne bi bilo dok bi drvored narastao. Zato sam prošlog ljeta pogledao

ovuda i jesenas dao posjeći neka stabla, odstraniti panjeve i malko poravnati zemlju. Proljetos smo ovdje posijali travu i prokrčili čestar da se može lako prolaziti između stabala. Sad možeš jahati unutrašnjim i vanjskim krugom naokolo koliko ti volja. A zaželiš li se livade, eto ti je iza vanjskog brezova kruga, sva je prohodna.

Adelaida je gladila svilenasti konjski vrat i gledala dolje u starog Daga. Stajao je odmah do nje, sastavljenih nogu, i ozgo gledan bijaše tako silno plećat — pravi div, ali nije gledao u nju, nego je nekako neobično prignuo glavu i klizio pogledom po tratini i naokolo, gdje su se povlačile večernje sjene po stablima i gdje je sunčani sjaj polako blijedio po krošnjama. Star čovjek stoji na suncu u smiraj dana, zagnao se u misli što ih nitko ne može pogoditi — kao da stoji u hramu što ga je sagradio sam Višnji...

Njezini su osjećaji s godinama postali jači od njezine volje. Nije mogla drukčije nego da sklopi ruke na konjskom vratu, prigne lice nad njim i zaplače. Stari Dag kratko je pogleda, ali se opet okrene, i dalje utonuo u šutnju.

Kad je utihnuo njezin plač i kad se opet pribrala, reče joj:
— Pusti konja da jednom obiđe naokolo prije nego krenemo kući.

Bez ijedne riječi ona okrene konja u brezov krug i polako objaše oko tratine iza prvih stabala. Stari Dag pratio ju je očima, okrenuo se kad se vratila i pred njom pošao putem kojim su i došli.

Kad su sjedili za večerom u blagovaonici, Adelaida reče:

— Nešto tako lijepo nisam još nikad vidjela. Čovjek naprosto postaje bolji kad prolazi tamo između breza. Ali kako si došao na sve to, na taj drvored vječnosti?

— Oproštenje — kratko će stari Dag.

— Što misliš time reći? — upita Adelaida.

— Pitaj... župnika — tiho joj odgovori stari Dag.

Jest, tako se dogodilo da je druga počela jahati putovima, godinu poslije smrti Elizabete von Gall. Adelaida je odlazila sve do župnog dvora, a znala je posjetiti i pukovnika na Borglandu i pozvati ga da dođe u Björndal, da se malo karta s njezinim ocem. I pukovnik je dolazio i dobro se osjećao. Nikome na svijetu nije više

ništa dugovao. Bio je slobodan čovjek i živio na Borglandu, i znao da će pristojno biti sahranjen kad umre. Nakon mnogih mučnih godina to mu bijaše doba mira i sigurnosti. Stari mu je Dag napismeno potvrdio taj mir i tu sigurnost.

Jest, Adelaida je jahala i odlazila na mnoga mjesta, bila je svuda u naselju, išla i na Hamarrbō, ali se najčešće vraćala na one livade na istočnoj strani i u onaj brezik, a njezina se konja smio dotaći samo Syver Bakpaa. on se o njemu brinuo i čistio ga da mu se dlaka sjala kao svila, a ljudi su ga i zvali »Adelaidin svilenko«.

— Ponosno sjedi na konju — reći će jednom stari Dag.

— Zna se, dragunska krv! — dočekao major Barre i busnuo se šakom u grudi.

XII

— Hodi časak ovamo — jednog će jutra stari Dag Adelaidi te otvori vrata pisarne.

Ona ga pogleda uplašeno i pođe za njim.

U posljednje se vrijeme toliko postarao, postao tako šutljiv, nije u njemu bilo radosti. Čak ni mališani u svojim pokušajima da mu se uspužu na koljena nisu ga više mogli nasmijati kao prije.

Zatvorio je za sobom vrata i teškim koracima krenuo pred njom prema ormaru, izvadio odande nekoliko knjiga te ih položio na stol kraj prozora.

— Sjedi tu — reče joj, a ona ga pogleda zbunjena.

Zar da sjedne na stolicu starog Klingea za njegov pisaći stol?

Ali je stari Dag samo gledao u knjige, a rukom pokazao na stolicu. Adelaida priđe oklijevajući te sjede.

Sunce je koso padalo po stolu i sasvim obasjavalo staroga Daga dok je tako sjedio kraj nje. Adelaida je svekra promatrala sa strane. Još joj se nikada nije činio tako star i sijed — i same njegove oči, što su znale tako modro sjati, nekako su izbljedjele, nestalo sa njih sjaja.

Nalaktio se na stol, prešao rukom preko čela, a onda je nadnio nad oči.

— Jednog je dana i meni kraj — prozbori — a Dag je još uvijek nekako izvan sebe od onoga događaja na Stijeni smrti. I tako si ti,

Adelaida, najjača u kući, pa ti pomalo valja preuzimati brigu oko onoga što će djeca jednom preuzeti. Valja ti ovda-onda pregledati knjige, kad smogneš vremena, a ako štogod ne razumiješ, pitaj mene. Vidjela si odakle sam ih uzeo, pa ih opet možeš staviti onamo.

Adelaida je gledala u nj, a onda svrnu oči na knjige i na ormar. Ta pisarna sa svojim velikim prozorom uvijek joj je bila ugodna. Ali unatoč suncu što je zlačane trake prosipalo po sobi i unatoč ugodnu mirisu duhana, koji je očito tu ostao od Klingeova vremena, Adelaidi se odjednom ta prostorija učini mračnom i hladnom: bijaše joj kao da su je prosršili hladni trnci kad je čula riječi starog Daga.

Protisnula je nešto kako će on živjeti još mnoge godine, ništa mu nije, zdrav je, nema žurbe ni potrebe da tko drugi preuzima knjige ili što drugo. Najposlije je zaplakala nad starim Klingeovim knjigama, nije znala što bi.

Stari Dag samo ustade i zamoli je da pođe za njim. Reče kako joj mora pokazati i štošta drugo. Glas mu bio umoran i bezbojan.

Adelaida kao u snu krenu za njim kroz prednju dvoranu i kroz blagovaonicu i prvi put prijeđe preko praga velike spavaonice.

Unutra jedan prozor bio otvoren, zastor se nadimao i talasao, i lagano se i dostojanstveno micala i zavjesa na velikoj postelji što je jednom prije mnogo godina stigla iz Holderove kuće u gradu. Do zida stajala neobično velika škrinja, okovana željezom.

— U ovoj se škrinji — reče stari Dag — nalaze stolnjaci i srebrni pribor, dijelom Holderov, a dijelom stari björndalski. A u jednom je pretincu nakit. Ključeve ćeš dobiti poslije.

Tamo kraj postelje uze poveliko dlijeto i svjetiljku, izvuče u njoj malko stijenj te je upali. Zatim otvori bravu na podrumskim vratašcima na podu za krevetom, dade znak Adelaidi i pođe pred njom niza stube. Memljiv zrak zapahnu Adelaidu kad je pošla za njim, i samo nesalomljiva volja starog Daga mogla ju je pokrenuti da siđe onamo,

Podrum bijaše prazna prostorija bez oblika, uklesana u samoj stijeni. Na tlu ležala manja gomila ravna kamena, Stari Dag dlijetom razmače kamene ploče, zatim uze ljestve i spusti ih u otvor. Siđe on, a za njim Adelaida. Dolje se nalazila dva sanduka. Dag otvori jedan, podigne poklopac na jednoj pregradi, segne rukom, izvadi nekoliko snopova papira te ih iznese na svjetlost svjetiljke.

— Ovo su isprave o kupovini nekretnina i dokumenti o novcu što mi ga ljudi duguju — reče te ih opet stavi na mjesto i položi na njih poklopac.

Zatim makne kožni pokrivač kojim bijaše pokrivena glavna pregrada u sanduku.

— Ovo je truli novac — reče te brzo i gotovo srdito poče vaditi pregršt papirnog novca preko ruba na sanduku i bacati ga po tlu.

— Ali ovdje na dnu — nadoveza — ima nešto srebra, dijelom od starine, a dijelom od žita što mi ga je svojedobno nabavio rođak Holder. Imam nešto srebra i u Hamburgu, od prodanog žita, upisano je gore u knjigama, a potvrda je ovdje među ispravama što sam ti ih pokazao. Nešto sam srebra spremio i ovamo, leži kraj staroga, Sada ćemo malo odbrojiti.

U glasu mu bijaše ravnodušnost.

Iz jednog džepa izvadi kesu od učinjene kože, raširi je i otvori. Rukom kojom je držao otvorenu kesu nasloni se na rub sanduka, a drugom, sagnuvši se, poče vaditi šaku po šaku srebrnih talira, te ih naglas i ravnodušno brojati u kesu. Mnoge je stotine ubacio prije nego što je zavezao kesu. Još jednom zagradi šakom dolje u sanduk, da vidi koliko je ostalo: dolje mu za šakom još uvijek potezala mukla zveka. Ništa ne reče, nego samo steže vrpču na kesi te je zaveza i spusti kesu na tlo. Zatim nogom skupi papirni novac na hrpu, baci je u sanduk, stavi kožnu prekrivku i spusti poklopac. Na podu je tu i tamo ležala još poneka razdrta novčanica.

— Držim ovo u podrumu zbog požara — reče te s kesom pod miškom krenu sa svjetiljkom naprijed, a Adelaida za njim. Opet je kamene ploče stavio na mjesto, zatvorio vratašca na podu u spavaonici i krenuo u pisarnu.

Ondje istrese kesu na stol i zamoli Adelaidu da prebroji. Bez ijedne riječi — kao na nekom drugom svijetu — izbrojila je nevjerovatnu gomilu srebra: ništa nije manjkalo od broja što ga je spomenuo stari Dag. Znao je on brojiti, stari.

Kad bijaše gotova, on gomilu dogura na rub stola te je istrese u kesu i čvrsto zaveza. Zatim izvadi pečat i pečatnjak, otkine u ormaru komad papira, upali svijeću te zapečati kesu.

— Ljudsko blago — reče jednako ravnodušno kao i prije. — Novac za oprost — doda zatim.

Adelaida podiže glavu i pogleda ga upitno. Eto, i opet je spomenuo riječ koju je rekao one večeri kad joj je pokazao neobični brezik. »Oprost«, rekao je i onda, te dodao: »Pitaj župnika.«

Sa srebrnim novcem što ga je izbrojao stari Dag odvezao se Syver Bakpaa kotarskom predstojniku. Tu je svotu imao stari Dag uplatiti u novu zemaljsku banku koja se osnivala. Većina ih nije uopće imala srebra, drugi pak vrlo malo, a neki nisu htjeli da daju svoje srebro pa su za svaki srebrni talir koji nedostaje morali platiti dvadeset i pet papirnih — i predstojniku su trebali teški sanduci i posebna kola za sve te papirne krpe.

— Sve je mukom zamuklo kad sam na stol bacio vreću sa srebrom — pričao je kasnije Syver Bakpaa. — I kako su samo izvalili oči dok su brojili novac, ti državni činovnici s dugim nosovima i naprahanim vlasuljama!

XIII

Raspoloženje starog Daga mijenjalo se. Neke dane znao bi se igrati s djecom te je bio upravo radostan, u druge nisi od njega ništa vidio doli sivoće, a takvi sivi dani bijahu najčešći.

Jednoga jesenskoga dana Adelaida odjaha na župni dvor. Htjela je od župnika da čuje što to stari Dag misli kad spominje oprost i kad joj veli: »Pitaj župnika.«

Pripovjedila mu je što joj je govorio stari Dag, ali ni župnik nije znao kakav bi smisao mogao biti u tim riječima.

— A zar niste ni jednom govorili o oprost? — upita Adelaida.

Nato se župnik sjeti o čemu su sve razgovarali kad mu je stari Dag prvi put došao u posjet, te joj, što je bolje znao, ponovi što su onda govorili o Tetzelu i o svemu drugom.

Adelaida je jahala dugim putem natrag, a još nije razabirala veze — ako je uopće bilo neke veze — između sadašnjeg sumornog raspoloženja u kojem se nalazi stari Dag i one riječi što je davno izrečena. Pitao je župnika zar ljudi o njemu, starom Dagu, misle da

kani kupiti oprost. Već i sama pomisao da se tako tumače njegova dobra djela mogla ga je strašno ozlojediti, ali je on bio i previše svoj, i previše Dag Björndal, da bi se dalje brinuo o tome što svijet o njemu misli ili govori.

Nešto od te riječi zacijelo se zasvrdlalo u nj i možda se povezalo s mislima o smrti što ih je namatao poslije smrti prve djece i poslije onoga nemilog događaja s mladim Dagom. Bijaše kao da mu je sve postalo ravnodušno, kao da ga se cio svijet ništa ne tiče.

Bila je zabrinuta i zbog muža. I opet se najvećma bavio u šumi, rijetko je kad bio kod kuće, a i njegova se duša nasumorila, bio je sjetan i neveseo. Jest, događalo se da se zaboravljao i usred igre s djecom, te bi mu misli nekamo odlutale, i odsutan duhom samo bi gledao preda se.

Valja joj upeti da ih obojicu vrati životu, jer će inače i u njoj uvenuti hrabrost i volja za životom. SStari je Dag rekao da je ona sada najjača. Onda treba da i u tome bude jaka.

Jednog dana stari Dag nije došao u blagovaonicu na doručak, te Adelaida upita gospođicu Kruse gdje li bi mogao biti. Gospođica Kruse objasni joj kako je u rano jutro krenuo od kuće odjeven za šumu i s torbom u kojoj je hrane za nekoliko dana.

Takvo što nije se dogodilo od nesreće mladog Daga, a ni prije, već čitav ljudski vijek, nije stari Dag, koliko je čula, ostajao preko noći u šumi.

Naglo ustade od stola, nije više mogla progutati ni zalogaja, te naredi da joj pripreme odjeću, čizme i jelo.

Već je prije jednom išla u šume. Onda bijaše proljeće s dugim danima, a sada je jesen i duge su noći. Nije bilo ni nekadašnje hrabrosti — ali mora pokazati jakost, kako je rekao stari Dag.

Stari pas Bister uginuo je lani, pa je Syver Bakpaa doveo Adelaidi drugoga, s oštrijim njuhom, i na duljoj uzici.

I tako je Adelaida još jednom sama krenula u velike šume.

Posljednji njezin dojam iz šuma bijaše onaj što ga je donijela na povratku iz kolibe na Crnom jezeru. Bijaše onda svijetlo i bujno proljeće — u šumama i u njoj. A sada je svuda jesen pala.

Nije se Adelaida osjećala jakom kada je pas njuškao i išao s njome po kamenoj obali na istočnoj strani jezera Røisle. Već je podne prepolovilo i dobrano prevalilo, a ona još nije sjela da se odmori ni da uzme zalogaj — samo je išla dalje, sat za satom.

Osjećala se neizrecivo usamljena na svijetu. Toliko joj je toga nestalo i otišlo sa starim Dagom. Istom joj je sada, na tome usamljenom putu, postalo jasno koliko joj on znači i koliko se sve to vrijeme osjećala zaštićena kod njega na Björndalu. Jest, istom je sada spoznala što znači taj jaki i postojani čovjek za svu svoju okolinu.

Stari je Dag rekao da je sada ona najjača. Ali se ona nije osjećala jakom. Možda će jednom — mnogo kasnije — postati jakom kao što je bila njezina baka; ali sada ne, nije jaka. Još nije htjela da bude jaka, htjela je da se odmori od prijašnjeg života, htjela da bude mala, da još neko vrijeme bude pod zaštitom starog Daga.

Voda na Røisli bibala se i mlatala o kamenu obalu — zapljuskuju spori valovi kao da se sama umornost ondje glasa, umor u vjetru, umor u svemu, činilo se Adelaidi.

Pas potezao uzicu i njuškao, a onda odjednom stao i podigao glavu. Još jednom onjuši u zraku, prisno zalaja i pojuri iz sve snage. Adelaida morade brže pokretati nogama, i to ju je trglo iz misli u koje se zagnala. Pažljivo se obazre naokolo i kliznu pogledom po vodi, jesenski sivoj, što je mlatala u jednoličnim malim valovima.

Na jezeru bio otok, gusto obrastao velikim jelama. Činilo se Adelaidi da se tamo zavukla neka tajna i odijelila se od svijeta. Gledala je onamo, ali je pas marno potezao uzicu, te joj je valjalo paziti i na put kojim prolazi; ali je ipak gledala onamo, preko vode.

Iza jezera pokazao se malen zaljev, s travom što je rasla sve do vode. Što su dalje išli, otok je sve više ostajao postrani, a pred Adelaidom otvarale se livade preko kojih je jesen prevukla svoje žutilo i na kojima nekoć bijaše ispaša Røisla. A sasvim gore u šumarku pokazala se malena koliba što je ostala od onog vremena kad je tu bila bačija. Sve je tu izgledalo pusto i mrtvo.

Čestar kojim je morala proći odsiječe joj vidik na jug i zapad. Podosta su išli kroz guštik, a onda se odjednom među drvećem pokazala otvor kroz koji se vidio katun. Zadrhtala su joj usta kad je

ugledala starca kako u sporim, ravnodušnim kretnjama vješa mreže na vanjski zid kolibe. Bijaše to stari Dag. U posljednje vrijeme često joj se činio starim, tamo kod kuće, ali joj tako star kao sada nije nikad izgledao.

Orošenih očiju i drhtavih usana uputi se k njemu kad je on čuo da netko dolazi i kad se naglo okrenuo.

Zastali su i gledali jedno u drugo — dugo. Adelaida je promatrala ono izražajno lice koje je sada tako ostarjelo. I kakav je očaj ležao u onome sivom i tužnom pogledu!

Stari je Dag gledao u Adelaidu. Uvijek je bila lijepa — ali tako lijepu kakva je sada nije ju još nikad vidio. Bijaše takva dubina u njezinim krupnim i živahnim očima, a bore, što su joj izbrazdale čelo i usjekle se oko usta otkad je na Björndalu, samo su je poljepšale i učinile tako milom. Bijaše to lice jedne majke.

Dugo je trebalo dok je stari Dag progovorio. Kaza joj kako nije trebalo da se muči radi njega, ne zaslužuje on to.

Adelaida se borila da suzdrži suze. Htjela je da bude jaka, ali joj je glas podrhtavao. Najposlije jecajući protisne da bi mogao krenuti s njome kući i ne ostavljati je tako sasvim samu.

— Dag odlazi od kuće, ti odlaziš — s kime onda da razgovaram? Zar ne možemo govoriti jedno s drugim, zar mi ne možеш reći što je, zar ne možemo jedno drugome pomagati dok živimo?

Stari Dag stajao kao postidjen — dijelom što je zbog njega prevalila toliki put, a dijelom zbog njezinih riječi. Kaza kako mu valja sabrati misli, a gdje bi mu drugdje bilo lakše nego u toj osami koja mu je znana još iz mladosti.

Adelaida morade pomisliti na ono što je čula o životinjama kad iznemognu od starosti ili čega drugog: nastoje da se povuku onamo odakle su došle te se skrivaju od svačijih pogleda, da umru nasamu.

A sad je eto i stari Dag otišao — vratio se u šume.

Stari Dag najposlije objesi mreže pod grede u kolibi, zatvori vrata i krene za Adelaidom.

Pošto su neko vrijeme prolazili šumskom osamom, izmijenivši samo tu i tamo koju kratku riječ, napokon se nešto odvali u njemu, te on počе govoriti, a Adelaida razabra da je upravo ona kratka

župnikova riječ bila ono s čime se nije mogao pomiriti. Svrdlala je u njemu i prešla u njegove misli o smrti, očajno se s njima spojila.

Adelaida je oprezno nastojala da mu pomogne te ga je polako navratila da govori i da se nađe u nekadašnjem raspoloženju, i uskoro su išli šumskim padinama jedno do drugoga: stari je Dag govorio, Adelaida slušala.

— Tako sam, Adelaida, različito mislio o životu i o smrti, o ljudima i o Bogu za ovih dugih godina što sam ih poživio. Ljudi, koji me drže za lukavca u novčanim poslovima, smatraju da sam u svemu drugom neznanica. Može to u neku ruku biti istina, ali nije sasvim. U mladosti sam neko vrijeme živio u gradu i uvečer sjedio u gostionicama i na drugim mjestima gdje se sakuplja svijet, te sam imao prilike da čujem razna mišljenja o svemu i svačemu, a kod Holdera dolazio sam u dodir s različitim ljudima; poslije posla nalazio sam se s odvjetnikom i s drugima. Nisam dakle razmišljao samo na Björndalu. Čuo sam u svome životu različitih mišljenja o takozvanoj stvarnosti, neki su tvrdili da i nema razlike između čovjeka i životinje. Ali se mi, Adelaida, ipak razlikujemo od životinje. Kad dođemo u godine i steknemo više razuma, postajemo svjesni da moramo umrijeti. A životinja to ne zna. Što drugi zovu stvarnošću, o tome još manje znamo. U životu ide kojekako — s imutkom, zdravljem i svime. Nitko ne zna kako će s obzirom na to proći u životu. A kad je riječ o smrti, tu nema razlike: pogađa svakoga, svi za nju znaju, ona je jedina stvarnost koju znamo unaprijed i na koju nam se valja spremati...

Nakon kratka predaha prosljedji:

— A misli što ih imamo o svemu pa tako i o smrti, i one su stvarnost. Nitko mi u tome pogledu ne može drugo reći. Ako ih i ne možemo uhvatiti rukama, ipak su nešto stvarno, baš kao što je stvarnost da evo živim i da evo koračam u ovaj večernji sat. Možemo se poživinčiti ako nam je volja, možemo juriti kroza život ne misleći na drugo doli na jelo i pilo, baš kao i životinja, i možemo to nazivati stvarnošću. I sâm sam nekoć tako živio, mnoge godine. Ali mi je sada ostala samo koja godina za razmišljanje... da razmišljam o drugoj stvarnosti, o onoj koja je u vezi sa smrću. Ako nam je dan razum po kojemu smo svaki dan svoga života svjesni smrti, onda nam je taj razum i za to da se spremamo za smrt, to jest da život živimo ljudski, a ne životinjski. Jer imamo u sebi snagu i misli, volju i osjećaje što sežu dalje od smrti... Ne može čovjek sve

zaodjenuti pravom riječju, pa ako sve i ne mogu izreći riječima kako bih htio, u meni su različiti osjećaji i čuvstva koja štošta kazuju, a i ta su čuvstva, po mome mišljenju, stvarna baš kao i novac i hrana. Da, ti su osjećaji i ta čuvstva dio mene samoga, dio toliko stvaran, da bih se srušio kad bi ih nestalo iz mene. I tada bi bilo kako je Dag jednom rekao: da je život smrt.

Glas starog Daga, inače tako miran, postao je nekako neobičan, bivao sve živahniji što je dalje govorio, a u posljednjim riječima kao da bijaše neki bolan prizvuk, drhtaj iz njegove najdublje unutrašnjosti.

Adelaida je išla oborene glave i gledala preda se, ali nije ništa vidjela — ni staze ni kamenja, ni trave ni grmlja što je stajalo sa strane kao kakva živica. Kad je ušutio, podigla je lice i zagledala se u daljinu — u zvijezde što su se palile na nebeskom plavetnilu dok se na zemlju spuštala večer.

I opet se čuo glas starog Daga.

— Eto, to je bilo u meni u ovo posljednje doba, to da se razletio krov pod kojim sam živio. Otišla je radost koju sam prije osjećao. Kriva je ona župnikova riječ o oprost. Vraćajući se odande temeljito sam o tome razmišljao, i poslije se uvijek vraćalo. Pokušao sam jednom da stvorim svoj sud o životu, o dužnostima na putu u smrt. I držao sam se čvrsto svog nazora i tako postupao s ljudima oko sebe, s ljudima koji idu istim putem, to jest u smrt — i pokušao sam da ih oslobodim tereta i muke, kako bi našli vremena da razmišljaju na tome putu. A sad eto vidim da je sve ono što sam činio i učinio, sve ono što sam mislio — sve bilo samo zato da sebe spasim, da sebi olakšam savjest. Sve je bilo kao iz proračuna — da za malo dobijem mnogo...

Adelaida je u svoje vrijeme čula mnoge propovijedi i marljivo čitala biskupove knjige, a i sama razmišljala. Ali te riječi, izgovorene glasom tako nasmrt ozbiljnim, tako bezutješne, iz usta toga najjačeg čovjeka koga je ikad poznala, bijahu joj kao sama smrt. Riječi na koje je ona mislila uvele su, rečenice koje je znala presušile su, ništa je nije moglo utješiti. Stari Dag promozgao je sve mogućnosti prije nego što je došao do toga jednostavnog zaključka. Znala ga je dobro iz mnogih njihovih ranijih razgovora koji su se svačega doticali.

Prolazili su pokraj neke ljetne staje. Za ljetnih večeri krave su unutra mirno ležale u mraku i uživale u blagom vremenu, a sada je šumilo naokolo u jelama, javljali se glasovi jesenske večeri, pucketalo u stajskim vratima. Stadoše na nogostup i prijeđoše preko ograde, Adelaida i stari Dag, te blagom padinom krenuše dalje kroza šumsku tamu. Žaba iskoči iz grabe i nestade u mraku, jež zabrza preko kamenja te iščeže — svuda inače mir i tišina, čuje se samo lagan šum u krošnjama.

Snijeg već obijelio sve vrhunce, ali ga je danju sunce otapalo. Visoke planine u silnoj daljini sjale se bjelinom, ali ispred njih, iznad kamenog površja, iznad borika i brezika, iznad brdskih bila stajala Stijena smrti sa snijegom na tjemenu i sa snježnim plohama sa strane, i jasno se moglo vidjeti odakle joj to ime.

Jesensko sunce zlatilo se u smiraje sa zapada, prelazilo u rumen i prevlačilo krvav sjaj preko Stijene smrti dok je tonula u tamu.

Dok je sunce zapadalo digao se vjetar i zahujao s planine. Načas utihne kao presječen, da još jače razvali povrh pašnjaka — sabire se za planinom te onda nahrupi i udara na busove. Još je jednom uzmaknuo, utihnulo u jecaju, povukao se u carstvo vrhunaca, da zauši po bregovima, zadre u šume i zategne niz ravni, pa opet iznova. Marmorio je i hućio za Stijenom smrti, obigravao oko nje fijukom da sa žestinom gornjaka jurne ozgo te pročešlja šumu i umije svijet. Hladan je brzao ravnim krajem, gdje su ljetos bila polja, a sada stajala sama suha strnjika — hladan kao u sam podzim.

Adelaida i stari Dag zastadoše malko na zavoju niz veliku padinu odakle se mogao dogledati dvor i naselje.

Po slaboj svjetlosti s prozora naslućivao se četvorokut björndalskog dvorišta. Na Hamarrböu i na nekoliko mjesta u naselju treperila blijeda svjetlost, ali su se gore, na nebeskom plavetnilu, javljale zvijezde jedna za drugom, dok se na sjeveru, u šumama, vjetar nadimao i sve više krivio.

Dok su tako stajali u tami jedno do drugoga — dvoje jadnih ljudi u snažnom bruju šume pod zvjezdanim nebom — Adelaida se

dosjeti kakav će odgovor dati starom Dagu, odgovor u skladu s riječima što ih je nekoć sam rekao njoj za utjehu. Ali odakle će smoći hrabrosti da mu ga kaže? Najposlije se domisli kako će i to izvesti.

Sretna se sada vraćala sa starim Dagom iz šuma, sretna je u tami silazila niza strmen na posljednjem dijelu puta.

Nešto su založili u blagovaonici da se okrijepe te onda sjeli pred kamin u prednjoj dvorani. Stari je Dag prvi put nakon duga vremena zapalio lulu te je polako odbijao dimove i gledao u žeravu.

Olakšalo mu što se mogao povjeriti Adelaidi, ali su se misli i dalje namatale oko staroga, glava mu se spuštala, a lula ostala zaboravljena.

Adelaida ustane i polako se uspne uza stube, u svoju sobu. Sada se osjećala jakom. Stari Dag gledao ju je sa strane kad se vratila noseći u ruci podebelu knjigu: bibliju s križem i sa zaponima. Lagan val topline zalije Dagu obraze: zar Adelaida misli da nije pokušao da u knjigama nađe mir svojim mislima, u bibliji kao i drugdje?

Ali je ona prilazila polako i nekako svečano, a biblija bijaše neobično fina. Nema druge, valja je pogledati.

Prišla je sasvim do njega i stavila mu bibliju u ruke.

— To je djedova biblija — reče.

— Tvoga djeda, biskupa? — upita Dag te je pogleda.

— Jest — odgovori ona. — Bio je jak čovjek kao i ti, a ipak je i on imao svojih iskušenja. Naći ćeš mnoge bilješke u njoj, i listove ispisane njegovim rukopisom, pa ćeš, čitajući ih, vidjeti kako je on našao svoj mir. A na prvoj strani napisao je nešto za tebe.

— Za mene?... — u čudu će stari Dag.

Znao je, naime, da je biskup umro onda kad se Adelaida rodila, i zato ju je čudno pogledao.

— Jest, za tebe i za sve druge.

I nato se Adelaida opet uspe uza stube i uđe u svoju sobicu, umorna nakon mučna dana, ali sretna kako već odavna nije bila. Sagnula se nad svoje mališane koji su spavali u svojim kolijevkama i disali zdravo i jednakomjerno, zatim otvorila staklena vrata, izišla na balkon i pogledala na nebo gdje su zvijezde sada bile tako guste i tako sjale trepereći da je plavetnilo bilo još samo kao kakva tanka

koprena. Sklopila je ruke i šaputala molitvu za starog Daga dolje u prednjoj dvorani, za mladog Daga u šumi, za svoju djecu u sobici, za cijelo naselje, i malo, na kraju, za sebe.

Stari Dag sjedio držeći u rukama zaklopljenu bibliju. Bijaše mu kao da se u njemu upalila iskra nade — da će možda u bibliji jednog biskupa naći odgovor na svoja pitanja; da, mora ga tamo naći.

Najposlije ustane te s biblijom pod miškom uđe u spavaonicu. Upalio je svijeću, otvorio bibliju na komodi i uzeo čitati ono što je stajalo na prvom listu i na što ga je Adelaida upozorila.

Opet se uspravi i razočaran upilji pogled preda se.

Prošetao je nekoliko puta gore-dolje po sobi, s rukama na leđima, zatim prišao prozoru i pogledao van. Nebo se osulo zvijezdama, bijaše prekrasno. Stajao je tako i gledao gore i preko naselja u tamu. Dolje je još svijetlilo ponegdje, a i na Hamarrböu. Opet je uzdigao glavu i dugo gledao u zvjezdano nebo, a onda polako počeo da se razodijeva.

Kad je bio spreman na počinak i kad je već prišao postelji, okrene se i ponovno priđe komodi i ponovno pročita što piše na prvom listu biskupove biblije. Stajali su ondje stihovi sa sjetnim, nabožnim mislima, a posljednji je stih kazivao kako je molitva svjestan čovjekov put k Višnjemu.

Toliko je i prvi put pročitao i bio razočaran. A sada je pri dnu pročitao naknadno dodane riječi:

»Ali su dobra djela više od molitve, čovječnost vrednija od pobožnosti.«

Copyright

© Dubravko Deletis

e-izdanje pripravili:
Mirna Goacher i Dubravko Deletis

website: www.josiptabakknjige.org

10/08/2013

